

2013
2.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

GYETVAI BÉLA: A magyar rendőrorvoslás I.

MUHORAY ÁRPÁD – PAPP ANTAL: A vörösiszap-katasztrófa utáni helyreállítás, újjáépítés tapasztalatai I.

DUNAVÖLGYI SZILVESZTER – TILKI KATALIN: Az ipari katasztrófák kriminalitása

JULESZ MÁTÉ: Angol környezetvédelmi büntetőjog

VIGH ANDRÁS: Papíralapú vagy digitalizált? Újabb lehetőségek az igazságügyi írásvizsgálatok területén

HORVÁTH ORSOLYA: A kriminalisztikai szagazonosítás jelene és jövője

61.
évfolyam

TARTALOM 2013/2.

GYETVAI BÉLA A magyar rendőrorvoslás I. (5–26)

MUHORAY ÁRPÁD – PAPP ANTAL

A vörösiszap-katasztrófa utáni helyreállítás,
újjaépítés tapasztalatai I. (27–46)

DUNAVÖLGYI SZILVESZTER – TILKI KATALIN

Az ipari katasztrófák kriminalitása (47–64)

JULESZ MÁTÉ Angol környezetvédelmi büntetőjog (65–74)

VIGH ANDRÁS Papíralapú vagy digitalizált?

Újabb lehetőségek az igazságügyi írásvizsgálatok területén
(75–87)

HORVÁTH ORSOLYA A kriminalisztikai szagazonosítás jelene és jövője
(88–101)

PARÁDI JÓZSEF Reflexió (102–111)

• HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

JÁMBOR GELLÉRT Egy postarablás tetteseinek felderítése (112–127)

• EURÓPAI UNIÓ

A hónap eseményei
az EU belügyi együttműködése terén (128–132)

SZERZŐINK 2013/2.

- DR. DUNAVÖLGYI SZILVESZTER** ügyész, Fővárosi Ügyészségi Nyomozó Hivatal
- DR. GYETVAI BÉLA** rendőr alezredes, kiemelt főelőadó, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Igazgatóság, Bűnmegelőzési Osztály
- DR. HORVÁTH ORSOLYA** doktorandusz hallgató, PTE ÁJK
- JÁMBOR GELLÉRT** jogász
- JULESZ MÁTÉ PHD** tudományos kutató, Szegedi Tudományegyetem
- DR. MUHORAY ÁRPÁD** nyugalmazott polgári védelmi vezérőrnagy, egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katasztrófavédelmi Intézet, Katasztrófavédelmi Műveleti Tanszék
- DR. PAPP ANTAL** tűzoltó ezredes, igazgató, BM OKF Katasztrófavédelmi Oktatási Központ
- DR. PARÁDI JÓZSEF** nyugalmazott főiskolai tanár, elnök, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, bölcsészdoktor, a hadtudomány kandidátusa
- DR. SZABÓ ADRIENN** tanácsos, Európai Együttműködési Főosztály, osztályvezető, BM EU Együttműködési Főosztály
- DR. TILKI KATALIN** tudományos munkatárs, Országos Kriminológiai Intézet
- DR. VIGH ANDRÁS PHD** főiskolai docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminálisztikai Tanszék, igazságügyi írásszakértő

Gyetzai, Béla

Police medical services in Hungary I. [5–26]

Assessing possibilities for institutional developments, the author provides an overview of current medical services placed under the auspices of the police force in Hungary.

Muhoray, Árpád – Papp, Antal

Reconstruction after the red sludge disaster I. [27–46]

The authors provide an overview of Hungary's most severe industrial environmental disaster and the subsequent rehabilitation and reconstruction efforts.

Dunavölgyi, Szilveszter – Tilki, Katalin

Industrial disasters and criminal law [47–64]

Following an assessment of major industrial disasters in the past 15 years, the authors point to the dynamic reaction of criminal legislation and jurisprudence.

Julesz, Máté

English Environmental Criminal Law [65–74]

The author provides an overview of English environmental criminal law.

Vigh, András

Paper-based or digital: new prospects in handwriting examination

[75–87]

With a special emphasis on the biometrical mapping of hand movement, the development of new softwares and digital tables for signature, the author provides an assessment of the future of digital handwriting examination.

Horváth, Orsolya

Scent identification in criminal investigation [88–101]

With a special focus on potential development in the area of criminal investigation, following an interdisciplinary methodology, the author provides an overview of the current application of scent identification.

Parádi, József

Reflections [102–111]

The author compares current civil service career models to those in the Austro-Hungarian Monarchy.

Jámbor, Gellért

Egy postarablás tetteseinek felderítése [112–127]

The author provides a comparative analysis of investigative endeavours in three high-profile robberies in the 1950'-ies and 70-ies.

GYETVAI BÉLA

A magyar rendőrorvoslás I.*

Hazánk átfogó – gazdasági, társadalmi, politikai, közigazgatási, rendészeti, honvédelmi, nemzetbiztonsági, oktatási és minden más tekintetben vett – modernizációjának, értsd: gyökeres megújulásának szerves és nélkülözhetetlen összetevője az egészségügyi ellátórendszer haladéktalan korszerűsítése is. A totális modernizáció egészségügyi vetülete azt célozza, hogy Magyarország egészségügye – a társadalmi és gazdasági feltételek által megszabott keretek között – minél inkább közelítsen az európai normákhoz és gyakorlatához.

A hazai egészségügy korszerűsítésének indokai

A magyar lakosság egészségi állapota évtizedek óta fokozatosan romlik. Elsősorban az aktív korosztályok halálózása nő tragikus mértékben, a születéskor várható átlagos élettartam csökken. A lakosság különböző, szociálisan meghatározott csoportjainak, rétegeinek egészségi állapota, halálózási viszonyai egyre inkább eltérnek egymástól. A magas halálózás következményei, hogy az alacsony születésszám mellett a népességszám tartósan és egyre nagyobb mértékben csökken. A lakosság korösszetétele kedvezőtlen, egyre növekszik az ugyancsak eltartásra szoruló rokkantak száma is.

E veszélyes és figyelmeztető társadalmi jelenség mellett a legújabb kori magyar egészségügy az eddigi történetének legsúlyosabb, legpusztítóbb válságát éli, amely nem ma és nem is a két évtizeddel ezelőtti rendszerváltozással kezdődött.

A magyar egészségügy válsága – a társadalmi lét szinte minden más szegmenséhez hasonlóan – elsősorban strukturális jellegű, amit a végletekig kiéleznek a romló gazdasági feltételek. A válság megoldása azonban – javuló gazdasági helyzetben is – kilátástalan az ellátórendszer, az intézményrendszer alapvető átstrukturálása nélkül. A szerkezeti átalakítás nagyon bonyolult és nehéz feladat, mert amellet hogy a lakosság jelentős részét érinti, egzisztenciális változtatásra kényszeríti az ellátókat, szinte a teljes egészségügyi

* A cikk második része a Belügyi Szemle következő számában jelenik meg.

társadalmat. Az ellátórendszer, az intézményrendszer gyökeres átalakítása és a valódi szükségletekhez történő igazítása napjaink kiemelt céljává, illetve tovább nem odázható, sürgősen megvalósítandó feladatává vált.

Stratégiai célként és a modernizációval szemben támasztott követelményként kell kezelnünk, hogy az objektív gazdasági kényszer a valós és égető szakmai problémák megoldását segítse elő. Ha képesek lennénk (leszünk) erre, akkor – általános regresszió helyett – ténylegesen teljesíthetjük, megvalósíthatjuk az egészségügyi ellátórendszer, intézményrendszer valódi modernizációját.

A hazai egészségügy jövőképe

Az egészségügyi rendszer megújulásához meghatározó körülmény, hogy a gazdaság teljesítőképessége és az egészségügyre vonatkozó elvárások között – prognosztizálhatóan – középtávon is jelentős eltérés lesz, a kedvezőtlen népegészségügyi tendenciákat fenntartó társadalmi-gazdasági hatások jelentősen kedvezőbb és rövid időn belüli megváltozásával ugyanis nem számolhatunk. A jelenlegi helyzet minőségi megváltoztatása érdekében a népegészségügyi szemléletnek, az egészségmegőrzésnek – a gazdasági szempontokkal egyenrangú – determináns elemmé kell válnia a társadalmi tudatban.

Az egészségügyi rendszer működését akkor tekinthetjük megfelelőnek, ha:

- a kötelező, szolidaritási elven működő biztosítás keretében mindenki hozzájut az alapvető és garantált minőségű egészségügyi szolgáltatásokhoz;
- a szolgáltatási struktúra megfelel a valós egészségügyi szükségleteknek és a „fogyasztói” igényeknek, és rugalmasan követi a morbiditási, a demográfiai változásokat;
- az eljárások hatásossága, hatékonysága megfelelő;
- a szolgáltatások rendszere, igénybevételük lehetősége és az egészségügyben elköltött közpénzek sorsa átlátható;
- az egészségügy finanszírozható rendszerben működik;
- az egészségügyre fordított források felhasználásának hatékonysága javul.

Az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálatnak (ÁNTSZ) minden eddiginél kitüntetettebb – valójában privilegizált – szerepe kell hogy legyen egyrészt az egészségügyön belüli és az azon kívüli prevenció szervezésében, másrészt a klasszikus népegészségügyi szervezőmunkában, harmadrészt a különböző ellátási formák, betegellátó intézmények, intézményrendszerek

működésének racionalizálásában, szükség szerinti integrációjuk lebonyolításában.

Az ÁNTSZ-nek mint az állami egészségpolitika megvalósulását elsődlegesen elősegítő operatív szervnek a teljes magyar egészségügyet érintően és az egészségügyi feladatokat ellátó valamennyi szerv, szervezet, intézmény, intézményrendszer vonatkozásában egységes szervezési, irányítási, koordinálási, felügyeleti, ellenőrzési, szankcionálási stb. funkciókat kell ellátnia, és azokat indokolt esetben eljuttatnia az állami centralizáció, racionalizáció, integráció grádusaihoz.

Mára ugyanis teljesen nyilvánvalóvá vált – bár a lakossággal továbbra is rendkívül nehezen elfogadtatható – az a tény, hogy az Országos Egészségbiztosítási Pénztár a világszerte magasnak számító társadalombiztosítási járulékbefizetések ellenére sem képes korlátlanul szolgáltatást vásárolni. Az egészségügynek jutó támogatás csökkenése miatt egyre többet kell fizetni a gyógyszerekért, ma már nem ingyenesek a fogorvosi ellátások, fizetni kell a szanatóriumi kezeléseikért, a sport- és a foglalkozás-egészségügyi ellátásokért és így tovább.

Ezeket a gyökeres változásokat a korábbi rendszerben felnőtt generációk nehezen fogadták/fogadják el. Az utánuk következő fiatalabb generációkkal remélhetőleg az oktatási rendszer lesz hivatott elfogadtatni – immár életstratégiai elemként – ezen egészségpolitikai és szakmai intézkedések bevezetésének a szükségességét, a változtatások elkerülhetetlenségét, éppen a paradigmaváltás érdekében.

A hazai egészségügy korszerűsítésének módszerei, eszközei

A korszerűsítési, megújulási program eredményes megvalósításának több feltétele van. Alapvető, hogy a célok legyenek megalapozottak, kapcsolódjanak a nemzetközileg elfogadott elvekhez, azonban vegyék figyelembe a magyar egészségügy értékeit, sajátosságait, specifikumait is. Nagy jelentőségű az országban jelenleg tapasztalható nagymértékű különbségek reális számbavétele, az egyenlőtlenségek korrekciós lehetőségeinek feltárása. Rendkívül fontos megteremteni a korszerűsítés végrehajtásának anyagi feltételeit!

A korszerűsítést indokoló körülmények

A fejlett országokban a gazdaság teljesítőképessége általában növekedett, így többnyire nőtt/nőhetett az egészségügyre fordítható források mennyisége is. A ráfordítások azonban csaknem minden országban elégtelennek bizonyulnak az egészségügy finanszírozására, a fejlődési ütem megtartására.

Szakmai körökben ma már evidenciaként kezelik, hogy szakadék tátong a technikailag elérhető, az orvosilag indokolt és a gazdaságilag megengedhető ellátás szintjei között.

A reformlépéseket szükségessé tevő gazdasági kényszer egyik fő oka a rohamos (orvos)technikai-technológiai fejlődés. Ennek alkalmazása világszerte egészségügyiköltség-robbanáshoz vezetett.

A gyökeres változtatás egyik szakmai indoka az orvostudomány, orvos-technika valóban forradalmi fejlődésében keresendő. E változások következtében az orvoslás feltételrendszere, lehetőségei, korlátai nagymértékben módosultak és folyamatosan módosulnak.

Az orvoslás korábbi, személyes kapcsolatokon nyugvó és számos intuitív elemet tartalmazó jellege átalakulóban van. Bár a személyes (orvos-beteg és nővér-beteg) kapcsolat és annak bizalmi jellege napjainkban is meghatározó, a gyógyítás egyre inkább teammunkává válik.

A diagnosztikában a műszeres vizsgálatok sokasága, a terápiában pedig a rohamosan szélesedő hatástani skálát jelentő gyógyszerek és eszközök, eljárások állnak rendelkezésre, alig átlátható választékot nyújtva orvosnak, betegnek egyaránt. Kevésbé nyilvánvaló, de az ellátást csaknem ugyanennyire megváltoztatja az a gyakorlat, amely az eszköztárat – protokollok, eljárási leírások, ajánlások útján – mintegy technológiai sorban rendezi. Ez a szemléletváltás mind a beteg, mind az orvos számára biztonságot és átláthatóságot jelent, és annak esélyét nyújtja, hogy a ráfordított pénz ellenőrizhetően és jobb hatásfokkal hasznosuljon. A gyógyító technika és technológia fejlődése az ellátórendszer különböző szintjeinek lehetőségeit, kompetenciáját alapvetően megváltoztatta, és újfajta kapcsolatot (megújulást) tett szükségessé az ellátóegységek között.

A népegészségügyi, szakmai és gazdasági mozgatóerők persze nálunk is hatnak. Lehetőségeink ugyanakkor belátható időn belül – és ez biztos állítható – továbbra sem teszik lehetővé, hogy a legfejlettebb országok mintáit kövessük. A nemzetközi tendenciák tudatos figyelemmel kísérése, azok eredményeinek kritikus alkalmazása, vagyis az ellátórendszer alapvető megújítása azonban nálunk is elkerülhetetlen és halaszthatatlan. Mindeközben persze

nem tévesztendő szem elől, hogy a korszerűsítés menetében a teendőket és lehetőségeket elsősorban és döntően a lakosság egészségi állapotának és az ellátórendszernek a mutatói, illetve mindezek kontrájaként a gazdasági feltételrendszer szerkezete és színvonala határozza meg.

A gazdasági, jogi, politikai környezet

A gazdaság jövedelemteremtő képességében olyan helyzetben alakult ki jelentős, markáns forrásszűkülés, amikor az egészségügyi ráfordítások egyébként reálértékben is folyamatosan csökkentek. Rövid és középtávon nem várható érdemi növekedés a gazdaság jövedelemtermelő képességében, miközben az ország külső és belső adósságállománya a kezelhetőség határáig nőtt. Ez minden más cél elé helyezte a kiadások, azokon belül a közkiadások korlátozásának szükségességét, csökkentve az egészségügy forrásait is. Az említett gazdasági tényezők önmagukban is sürgetővé tették/teszik az egészségügyi struktúra megújítását, reformját. Az intézményrendszer gyors és hatékony megváltoztatásának még ma is döntő akadálya azonban az, hogy magához az átalakításhoz sincsenek meg a megfelelő források.

A gazdaság változásainak jelentős szociális körülményei és következményei is vannak. A jövedelmi különbségek növekedtek, a társadalom polarizálódott, ez az egészségügyi ellátások iránti igényeket és valós szükségleteket (fizetőképes kereslet) is differenciáltabbá tette.

Már évekkel ezelőtt látható volt, hogy a gazdaság jövedelemtermelő képességének korlátai, a növekvő külső adósságállomány és belső adósság, a közkiadások aránya és szerkezete szükségessé teszi majd az államháztartás átfogó reformját is.

A jóléti rendszerek sem kerülhették el a gazdasági válsághelyzet kedvezőtlen hatásait, tudatos és szisztematikus megváltoztatásuk törvényszerűen következett be. A változtatásokat, korlátozásokat, szűkítéseket azonban úgy kellett végrehajtani, hogy azok a lehető legkevesebb zavart okozzák az ellátásban.

A gazdasági folyamatok átalakulásával párhuzamosan megváltozott az egészségügyi forrásképzés, forráselosztás rendszere is. A járulékfizetésre kötelezettek köre csökkent, a járulék- és adófizetési morál romlott. A finanszírozási gyakorlat bizonytalanná, nehezen kiszámíthatóvá és rosszul átláthatóvá tette a rendszert.

Az egészségügyi jogi környezete több vonatkozásban inkonzisztens, ami számos funkciózavar forrása. Az inkonzisztencia egyik oka, hogy a szinte

permanens dereguláció ellenére még mindig nagy tömegben maradtak hatályban elavult, illetve helyenként alig értelmezhető jogszabályok is.

Az előttünk álló időszak nagy kérdése azonban ismételten mégiscsak az, hogy az egészségügyi korszerűsítés kitűzött és megindokolt céljai mennyire lesznek tarthatók, azaz a politika mit ad fel a hosszú távú egyensúlyt megcélzó programból egy rövid távú politikai egyensúly megteremtése érdekében. Márpedig ha ilyen helyzet alakul(na) ki, az hosszú időre megakadályozhatja egy szervezeten, szakmailag és gazdaságilag is racionálisabb alapokon nyugvó, új egészségügyi struktúra létrejöttét és hatékony működését.

A szociális helyzet

A gazdasági élet, a gazdasági helyzet változásai determinálják a lakosság életfeltételeit. Magyarországon a már korábban elkezdődött jövedelem és vagyon szerinti differenciálódás felgyorsult, az egyenlőtlenségek tekintetében országunk az „élvonalba” került. A kereseti és a jövedelmi viszonyok egyszerre kirívóan differenciáltak és túlzottan „összenyomottak”. A kereseti viszonyok területenként, ágazatonként, szakmánként is nagy eltéréseket mutatnak. Az elmúlt évtizedben a középrétegek anyagi helyzetének fokozatos romlása erősen polarizált társadalomszerkezetet alakított ki.

A jövedelem csökkenésével együtt járt az életformaváltás is. A családok egyre nagyobb hányada kényszerült arra, hogy lemondjon a modern szolgáltatások megvásárlásáról. Ezeknek a háztartásoknak ma már nincs elegendő tartalékuk ahhoz, hogy az egészségügy bővülő térítésköteles szolgáltatásait megengedhessék maguknak, vagy hogy kiegészítő biztosítást köthessenek.

A társadalom jelentős részének magatartásmintái is módosultak. A társadalmi felemelkedés stratégiáját egyre inkább a mindennapi túlélés kényszere váltotta fel. A leszakadók körében a perspektívák hiánya, a tartós munkanélküliség a munkakultúra romlásához, a lumpen életforma széles körű elterjedéséhez, az egészségtelen életmódhoz, a higiénia romlásához, végső soron – egyebek mellett – az egészségi állapot veszélyeztettségéhez, az egészségügyi szolgáltatások gyakoribb igénybevételéhez (is) vezetett.

A megnövekedett terheket egyre fáradó, létszámában csökkenő, egészségében károsodott, tovább már alig terhelhető aktív kereső réteg viseli.

Az előbbi jelenségekre és folyamatokra figyelemmel, az egészségügyi és a szociálpolitikanak a lakosságot terhelő intézkedések bevezetésekor a legnehezebb helyzetben lévő, a létminimum alatt vagy a körül élő több mint két-

három millió emberre – vagyis a lakosság csaknem egyharmadára – különös tekintettel kell lennie.

A lakosság egészségi állapota

Az egészségügy teendőit, az átalakítás fő irányait közvetlenül a lakosság egészségi állapota határozza meg, amely azonban társadalmi, gazdasági és szociális tényezők eredőjeként jön létre és módosul. Az ország lakosságának egészségi állapota évtizedek óta nagyon rossz, és továbbra is negatív tendenciát mutat. Különösen súlyosnak tekinthető ez a helyzet, ha az Egészségügyi Világszervezet (WHO) meghatározását vesszük figyelembe, amely az egészség fogalmába a testi egészség mellett a szellemi és a szociális jólétet is beleérti.

Hazánkban a népesség száma folyamatosan csökken, mélypontot értünk el az elveszületések, a halálozások száma és ennek következtében a természetes fogyás tekintetében. Az előregezés mellett a legfontosabb probléma az aktív életkorú népesség kiugróan magas korszpecifikus halálozási aránya. A születéskor várható élettartam a férfiak esetében csökkenő tendenciát mutat, nőknél gyakorlatilag stagnál. (E fontos mutatók vonatkozásában Magyarország még a volt szocialista országok között is a sereghajtók közé került.) Különösen aggasztó jellemzője a magyar demográfiai helyzetnek, hogy a reprodukció életkorban lévő nők halálozási arányai is lassú növekedést mutatnak. A férfiak több mint egyharmada meghal a nyugdíjkorhatár – jelenleg a 62 éves kor – elérése előtt. A társadalombiztosítás jelenleg mintegy huszonöt százalékkal több embernek fizet nyugdíjszerű járadékot, mint a tényleges nyugdíjkorúak száma. A saját jogú nyugdíjasok között magas a rokkantsági alapon nyugdíjazottak aránya is. Egész Európában mindkét nemre vonatkozóan – Bulgária mellett – Magyarországon a legmagasabb az elkerülhető halálozások arányszáma.

Ez is azt bizonyítja, hogy a megelőző és a gyógyító ellátás hatékonysága alacsony, a lakosság egészségi állapotának javításához azonnal és feltétlenül szükség van az ellátás biztonságának és színvonalának jelentős emelésére, a gazdasági erőforrások nagyfokú koncentrálására és a lehető leghatékonyabb felhasználására.

Az egészségügyi ellátórendszer feladatait és működésének feltételeit az említett gazdasági, jogi, szociális és egészségi tényezők együttesen határozzák meg.

Tehát ebben a feltételrendszerben kell olyan alapvető változásokat elérni az egészségügy szerkezetében, ami jobban illeszkedik a lakosság valós szükségleteihez, jobban szolgálja az egészség megőrzését és a megbetegedettek számára a gyógyulás lehetőségét, s jobban hasznosítja a rendelkezésre álló szűkös forrásokat.

Az állam szerepe, felelőssége, lehetőségei

A magyar egészségügyi rendszer alapvető ellentmondása, hogy amíg a gyógyítás mennyiségi és minőségi feltételei az utóbbi évtizedekben folyamatosan javultak, valamint mindenki számára elérhetővé vált az egészségügyi ellátás, továbbá jelentős eredmények születtek a közegészségügy és a járványügy területén, addig a lakosság egészségi állapota, illetve a megbetegedési és halálzási mutatók fokozatosan romlottak.

Az egészségügyi ellátás korszerűsítése során figyelemmel kell lennünk arra, hogy – amint azt a WHO is megállapította – az egészségi állapot meghatározó módon nem az egészségügyi ellátás, hanem az életmód és a környezeti hatások befolyásolják, azaz az egészség alapvetően nem a gyógyításban keletkezik és nem is ott vész el. Paradigmaként kell(ene) kezelnünk e megállapítást – valamennyiünknek... Az egészség tágabb értelmezése mellett szemléletváltásra van szükség magában az egészségügyben is.

Az elmúlt évtizedekben az egészségügy a gyógyítást tekintette elsődleges feladatának, a megelőzés nem kapott kellő hangsúlyt, illetve a megelőzés a gyakorlatban a fertőző megbetegedések elleni védekezésre és egyes betegségek korai felismerésére korlátozódott. Az egészségügyi rendszer megújulása csak akkor lehet eredményes, ha a megelőzést helyezi tevékenysége középpontjába. A megelőzés fontosságának felismerése azonban önmagában nem elegendő a szemléletváltáshoz. Államilag egységesen koordinált, a kormányhivatalok szervezetén belül az ÁNTSZ mint a „legfőbb” állami egészségügyi szakigazgatási szerv által irányított, a teljes egészségügyi ellátórendszer vertikumát és teljes tevékenységi körének a szervezését, irányítását, koordinálását, felügyeletét, ellenőrzését, szankcionálását magába foglaló (centrális, racionális és integrált) munkának kell kezdetét vennie, hogy a célul kitűzött megújulás sikeresen megvalósuljon. Ennek megfelelően a megelőzésen belül a hangsúlyt az elsődleges megelőzésre, a betegségek keletkezésének a megakadályozására kell helyezni.

Mindez azonban tisztán a hagyományos orvosi eszközökkel nem lehetséges. Az egészségi állapot befolyásolásában csak a következő három tényező együttes javításával lehet eredményt elérni:

- az egészség feltételeinek társadalmi szintű megteremtése;
- a káros környezeti hatások csökkentése;
- a személyes egészségkultúra javítása, szemlélet- és életmódváltás.

Az állam felelőssége az előbbieken foglaltak szerint alapvetően és döntően a működéshez szükséges személyi, dologi, tárgyi feltételek, valamint a gazdasági, jogi környezet megteremtésében és – lehetőség szerint – különböző civil kezdeményezések segítségével nyilvánulhat meg. Közvetlen végrehajtói felelősségét és ellenőrzési kötelezettségét a kormány – egy minden eddiginél szélesebb feladat- és hatáskör megadásával – az ÁNTSZ-en keresztül kell hogy érvényesítse (állami centralizáció, racionalizáció és integráció).

Meg kell indulnia és egyre nagyobb szerepet kell kapnia az egészségtan, az egészséges életmód propagálásának az iskolai oktatásban, ennek természetesen el kell jutnia a társadalom valamennyi „iskolán kívüli” rétegéhez is.

Az életmód kedvező irányú befolyásolásában nagyobb feladatot kell hogy vállaljon az írott és az elektronikus média, a tömegkommunikáció valamennyi szereplője. Az egészségnevelés hatékonysága érdekében szükséges a reklámtévékenységek újrászabályozása.

A jövőben még jobban ki kell használni a reklámokban rejlő egészségnevelési lehetőségeket, illetve az egészségkárosító szokások terjedése, a rizikofaktorok halmozódása miatt ki kell zárni vagy igen erősen szűkíteni kell az egészségkárosító termékek reklámozását.

„Büntetőadók” bevezetésének a lehetőségét is meg lehet/kell fontolni, sőt bevezetésükre sort kell keríteni, ha a társadalom egészségének a védelme ezt feltétlenül indokoltá, szükségessé teszi.

A változó feladatok és kapcsolatok az egészségügyben

Az egészségügy korszerűsítésének meghatározott célja kell hogy legyen az is, hogy a szükségletekhez jobban igazodó és hatékonyabban működő egészségügyi rendszer jöjjön létre. A lakosság egészségi állapotából következő szükségletek kielégítésére olyan rendszer a legalkalmasabb, amelyben – a jelenlegivel ellentétben – a járóbeteg-ellátás és ezen belül is az egységes háziorvosi ellátás lesz a legmeghatározóbb. Ennek a célnak az eléréséhez jelen-

tős változásokat kell elérni nemcsak az ellátórendszer szerkezetében, de a szakmai kapcsolatok rendszerében, a feladatok megosztásában is.

A járóbeteg-ellátás fejlesztése, átalakítása

Egy valóban korszerű egészségpolitika alapelvei, szándékai között alapvető kell hogy legyen a járóbeteg-ellátás súlyának és szerepének növelése. A fő cél, hogy járó betegként kapjanak definitív ellátást mindazok, akiknek az állapota nem feltétlenül teszi szükségessé a kórházi felvételt. Ez a célkitűzés azonban csak akkor valósítható meg, ha a háziorvosok képzettségének és szakmai kompetenciájának növelésén túl rendelkezésre áll a megfelelő szakmai összetételű és felszereltségű járóbeteg-szakellátási szint is, amely szervezett formában és a kölcsönös érdekeltég alapján működik együtt mind a háziorvosi hálózattal, mind a fekvőbeteg-intézményekkel.

A foglalkozás-egészségügy

1995-re Magyarországon a foglalkozás-egészségügyben alapvetően új helyzet alakult ki. Ennek oka egyrészt a gazdasági szerkezetváltásban keresendő, hiszen a közép- és nagyüzemek jó része megszűnt, vagy kis létszámú gazdasági szervezetekké alakult át, másrészt az 1993. évi munkavédelmi törvény előírta, hogy a munkáltató köteles minden munkavállalója számára foglalkozás-egészségügyi ellátást nyújtani. A változás harmadik eleme, hogy elkezdődött a korszerű, nemzetközi elvárásoknak eleget tevő foglalkozás-egészségügyi tevékenység szakmai feltételrendszerének kialakítása, napjainkra pedig lényegében befejeződött. A foglalkozás-egészségügyi tevékenység részben a vállalatokhoz telepített orvosi rendelőkben, részben pedig egészségügyi intézményekben a foglalkozás-egészségügyi szakrendeléseken folyik.

Jelenleg a foglalkozás-egészségügyi szolgálatok alapellátási feladatként végzik az ellátási körükbe tartozó munkavállalók munkaalkalmassági vizsgálatát, a munkavégzéssel összefüggő megelőző orvosi vizsgálatokat, illetve a hozzájuk forduló dolgozók gyógykezelését, gondozását.

A foglalkozás-egészségügyi szakellátás feladata speciális munkaalkalmassági vizsgálatok végzése, a munkaköri (szakmai) alkalmasság másodfokú elbírálása és konzultációs lehetőség elsősorban a foglalkozás-egészségügyi alapellátás, valamint bármely más szakterület számára.

Az alapellátást foglalkozás-egészségügyi praxisokban lehet/kell végezni. E praxisokat – meghatározott foglalkoztatási létszámot és munkavégzési kategóriákat figyelembe véve – a munkahelyek közelében, illetve a munkavállalók által könnyen elérhető helyen lehet/kell működtetni. A speciális foglalkozás-egészségügyi szakorvosi konzíliumot és ellátást foglalkozás-egészségügyi szakellátás keretében kell végezni.

A foglalkozás-egészségügyi ellátás egyik lehetősége, hogy az ellátást a munkáltatók által fenntartott és működtetett szolgálatokkal oldják meg. Ez esetben a teljes működési költséget a munkáltató fedezi.

A másik megoldás, hogy a kórház-rendelőintézetből, vagy vállalkozó foglalkozás-egészségügyi orvostól vásárolt szolgáltatással oldják meg a feladatot. A foglalkozás-egészségügyi ellátás ajánlott díjtételeit rendelet írja elő.

Az ország adósságállománya

Napjainkra az ország hatalmas adósságának minél gyorsabb és minél nagyobb mértékű leszorítása érdekében számos központi intézkedés példája vált ismertté a széles társadalmi közvélemény előtt.

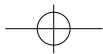
Idetartozik egyebek között az úgynevezett „három P” projekt (Public Private Partnership; PPP), amelyet nemzetgazdasági érdekből felfüggesztettek, vagy például azok a „két P” (párhuzamos és pazarló) formában működő rendszerek is, amelyeknek a megszüntetésére folyamatosan és kérelhetetlenül következetes magatartással törekszik az állam.

A közelmúltban – legszorosabb összefüggésben az ország gazdasági helyzetével és az adósságállomány csökkentésének minden egyebet megelőző érdekével – bemutatott Széll Kálmán gazdasági terv, amely a társadalmi megújulást tűzte ki legfőbb céljául, egyebek között az egészségügyi ágazatot is érintően a következő gondolatokat tartalmazza.

„A magyar ember természetéhez tartozik, hogy a maga lábán akar állni, és a maga ura akar lenni. Mindenki azért hajta magát, azért dolgozik, hogy munkájával saját maga és családja jólétét, gyarapodását, boldogulását megteremtse és biztosítsa.

Az utóbbi években azonban oda jutottunk, hogy a mi munkánkból mások gazdagodnak.

Akiknek van munkájuk ma Magyarországon, bár egyre többet dolgoznak, mégsem látják ennek hasznát, mert annak java részét elviszik az adósságok.

Magyarország számára most jött el a pillanat, hogy hadat üzenjen az adósságnak, amely polipként ráfonódott az életünkre.

Ha nem fejtjük le magunkról, végképp lehúz a mélybe, és nem lesz esély munkából megélni Magyarországon. Életünk minden területén – az egészségügytől az oktatáson át a közlekedésig – le kell győzni az adósságot. Ha ezt sikeresen véghezvisszük, akkor végre mi, magyarok fogunk gazdagodni a saját munkánkból. Akkor mindenkinek könnyebb lesz az élete, és jobbak lesznek a személyes kilátásai.

Így tudunk változtatni az életünkön.

Ma Magyarországon az egészségügy a betegségből indul ki ahelyett, hogy az egészségre koncentrálna.

Az egészségügy rendszerét is át kell alakítani, mert miközben pénzhiánytól szenvednek a rendelőintézetek, a kórházak, az egészségügyben dolgozók elfogadhatatlanul alacsony bérért dolgoznak, aközben az indokolatlan kiadások, rossz szervezés és feleslegesen elköltött milliárdok is részei az egészségügy mindennapjainak.

Az átszervezéssel megtakarított forrásokat az egészségügyben kell elkölteni, kórházak fejlesztésére, vagy akár az egészségmegőrzést nagyban szolgáló tömegsport programokra. Fontos, hogy az egészségügy finanszírozása a jelenleginél egyszerűbb, kiszámíthatóbb, évekre előre tervezhetőbb legyen.

Meg kell teremteni, hogy az egészségügyi szolgáltatásokat értékükön, eredmény-orientáltan finanszírozzuk.”

Az ORFK Egészségügyi és Pszichológiai Osztály szervezeti egységének feladatai

1. Szakirányítja és szakfelügyeli a hivatásos, köztisztviselői és közalkalmazotti állományba jelentkezők egészségi alkalmassági vizsgálatát, valamint végzi a rendészeti szakközépiskolába pályázóknál a területi rendőri szerveknél végzett előzetes alkalmassági ellenőrzés során hozott alkalmatlan minősítések felülbírálatát.
2. Szakirányítja és szakfelügyeli a hivatásos, köztisztviselői és közalkalmazotti állományba jelentkezők pszichológiai alkalmassági vizsgálatát, végzi a rendészeti szakközépiskolába pályázóknál a területi rendőri szerveknél végzett előzetes alkalmassági ellenőrzés során hozott alkalmatlan minősítések felülbírálatát, valamint a vezetőkiválasztás alkalmasságvizsgálatait.

3. Szakirányítja, szakfelügyeli és működteti a rendőrség közegészségügyi, járványügyi és munkabiztonsági felügyeleti rendszerét.
4. Ellátja a személyi állomány megváltozott egészségi állapotú, illetve munkaképességű tagjai rehabilitációjának és a hivatásos állomány rekreációjának szervezésével, felügyeletével kapcsolatos feladatokat. Kapcsolatot tart fenn a beutalási férőhelyeket elosztó szervezettel, és javaslatot tesz – az állomány szűrővizsgálaton alapuló gondozási statisztikájának figyelembevételével – az elosztásra.
5. Részt vesz, illetve közreműködik a szakterületét érintő jogszabályok és az állami irányítás egyéb jogi eszközei tervezeteinek véleményezésében, koordinálásában, a tevékenységére vonatkozó jogszabályok jogalkalmazói értelmezésében és ennek a rendőrség egészségügyi alapellátásra való adaptálásában. Részt vesz a rendőrség egészségügyi szakszolgálatának működését szabályozó belső normák kidolgozásában.
6. Részt vesz az egészségmegőrzési és egészségfejlesztési programok irányításában, szervezésében és lebonyolításában. Segíti a személyi állomány egészséges életmódra nevelésével, valamint az egészségügyi ismeretterjesztéssel és elsősegélynyújtás-oktatással kapcsolatos feladatok végrehajtását.
7. Folyamatosan elemzi a személyi állomány egészségi állapotára vonatkozó statisztikai adatokat, az értékelés alapján kidolgozza a szükséges intézkedésre vonatkozó javaslatokat.

Az eddigiek összefoglalása

Nos, mindezen gondolatok alapján talán nekünk is érdemes lenne végiggondolnunk annak a lehetőségét, hogy hazánk jelenlegi általános társadalmi és gazdasági helyzetében szükség van-e arra, hogy a magyar rendőrség keretében, speciális egészségügyi szempontokkal alig indokolhatóan, inkább csak régi kiváltságként, „mint állam az államban”, önállóan működő megelőző, gyógyító, rehabilitációs, rekreációs, foglalkozás- stb. egészségügyi ellátási formákat tartsunk fenn.

Nem lenne-e célszerűbb és hasznosabb – hasonlóan a korábban „kiteljesedett formában létező” bányász, vasúti stb. egészségügyi szolgáltatásokhoz – egy tervszerűen, szakmailag átgondoltan és kellő fokozatossággal végrehajtott eljárásban (ésszerű centralizáció, racionalizáció és integráció zsinórmértéke mellett) ezeket az egységes állami egészségügyi ellátórendszerbe „visszavezetni”?

Az előbbiek szerint a rendőrségi egészségügy preventív, kuratív, rehabilitációs, rekreációs, egészségügyi tevékenységének az állami (civil) egészségügyi szervek által ellátott (ellátható) tevékenységi köreivel való egybevetése elvezethetne oda – újjászervezés –, hogy az indokolatlanul, párhuzamosan működő ellátások megszűnnének és a jövőben, ha van ilyen, csak a rendőrség-specifikus egészségügyi és pszichológiai feladatok ellátására koncentráldhatnának a humán-, valamint a szűkös dologi, pénzügyi erőforrások.

Ezzel a szervezeti változtatással – amelynek a végrehajtása a közeli és a távoli múltban kialakult érdekek sérelme miatt minden bizonnyal nagy erőfeszítéseket követel – évtizedek egy helyben járása után talán változtatni lehetne a teljes magyar egészségügy szerkezetén is annak érdekében, hogy az olyan működési formák, amelyek éppen párhuzamosságuk miatt pazarlóan működnek, a minél közelebbi jövőben megszűnjenek.

Sok szakember véleménye szerint ugyanis ennek a megújulásnak az eredményeként megindulhatna egy olyan gyarapodás, amely pozitív hatásaiban a magyar egészségügyi ágazat „szűkebb” érdekein messze túlmutatva, az egész országra kiterjedve, követendő mintaként szolgálhatna arra, hogy a jövőben ugyanazokat a bajokat (például a finanszírozási problémákat), illetve a hasonló veszélyeket (például a folyamatosan ismétlődő eladósodásokat, gazdasági csődhelyzeteket) idejében kivédhessük.

Az előbbi gondolatok alapján válik/válhat igazán fontossá, hogy a tisztelt olvasó összevesse az ORFK Egészségügyi és Pszichológiai Osztály által jelenleg ellátott feladatok körét az anyagban leírt általános magyar egészségügyi helyzetképpel és szakmai megállapításokkal annak érdekében, hogy értéktétele kialakításakor, és a megújulás szükségességének elismerésével, döntéséhez a jelenlegi rendszer fenntartásának vagy átalakításának vonatkozásában minél objektívabban foglalhasson állást.

Megjegyzendő az is, hogy bármilyen elemzés készül egy stratégia kialakítása céljából, a hangsúlynak akkor sem azon kell(ene) lennie, hogy abban felsoroljanak minden tényezőt, az összes erősséget, gyengeséget, lehetőséget és veszélyt, hanem inkább azon, hogy felismerjék azokat is, amelyek kapcsolatban állnak vagy állhatnak a kialakítandó új stratégiával.

Legtöbbször persze az új elképzelések sikeréhez ez sem elég, mert néhány erősség vagy gyengeség az adott témától függően továbbra is fontosabb lehet, maradhat az új tervek felépítéséhez, mint a többi, és ez természetesen vonatkozik a lehetőségek és veszélyek körére is.

Fontos tehát, hogy a döntéshozók a megállapításokat értékeljék abból a szempontból is, hogy azoknak milyen következményei lehetnek az új rend-

szere, és az új koncepció megalkotásánál esetleg milyen, addig fel nem tárt területeket kell még tovább vizsgálni ahhoz, hogy a korábban még kellő figyelemmel nem vizsgált összefüggések is pontosan felismerhetők, feltárhatók legyenek.

A dolgozat első részének befejezéseként – és bármilyen döntés meghozatala előtt – talán érdemes rögzíteni még valamit: soha nem tudhatjuk biztosan, hogy a király új ruhája valóban olyan-e, amilyennek mi látjuk, mi gondoljuk, vagy csak addig olyan, ameddig mások „nézőpontja” nem mutatja meg számunkra is, hogy az valójában milyen, illetve hogy az a ruha nem is létezik és hogy a király valójában meztelen!

Múlt, jelen, jövő

A közösségben élő ember számára sohasem volt közömbös embertársai halála, és az adott korok szakemberei a lehetőségeik szerint mindig is vizsgálták, kutatták a halál okát és annak lehetséges körülményeit. A modern társadalmak kialakulásával és fejlődésével egyre erősebb állami érdek fűződött a halálesetek magas szakmai színvonalú kivizsgálásához, így egyebek között az egészségügyi, járványügyi, bűnügyi és egyéb vonatkozásokban is egyre fontosabbá vált az emberhalál okának pontos meghatározása. A halálesetekkel kapcsolatos eljárásokhoz fűződő egyéni és államhatalmi érdek többnyire egymást erősítette, a fejlődés iránya pedig egyértelműen az volt, hogy a közhatalom egyre nagyobb terjedelemben vonta saját tevékenységi körébe a különböző típusú halálesetek kivizsgálását, és egyre részletesebben szabályozta a szükséges eljárásokat, lehetőség szerint igyekezett is megeremteni annak szervezeti kereteit, személyi és technikai feltételeit.

A szervezeti megoldások persze országonként változó módon alakultak. Hazánkban a rendőrség megalakulásával az ügynevezett halottkémi teendők és még egy sor más közegészségügyi feladat e szervezet hatáskörébe került. Már a tizenkilencedik században kiadott jogszabályok rögzítették a rendkívüli halálesetekkel és a rendőri boncolásokkal kapcsolatos tennivalók részleteit. Ezek szerint az illetékes rendőrhatalóság felszólítására a rendőrorvos és az intézkedésre köteles tisztviselő kiment a haláleset helyszínére a halál beálltanak, a halál okának és az elhalálozás körülményeinek minél pontosabb megállapítása érdekében. Meghatározott esetekben rendőrségi elrendelésre a boncolás is megtörtént. Ezek a korabeli rendeletek adták a rendkívüli halálesetekkel kapcsolatos, a napjainkban is elvégzett különböző típusú eljárások alapját. Mind-

ezekből egyértelműen kitűnik, hogy a rendőrségnek széles körű, mondhatni, teljes hatósági jogköre volt a halálesetek vizsgálata, kivizsgálása terén. A további fejlődés azonban már a differenciálódás irányába haladt, és több vonatkozásban módosította ezt a kezdetben kialakított jogkört.

A téma fontossága mindenképpen megkívánja a részletesebb történeti visszatekintést a Belügyminisztérium rendőrorvosi szolgálatának kialakulására, fejlődésére.

A tizenkilencedik században a rendőrorvosoknak rendkívül kiterjedt feladatkörük volt. A legfontosabb a közegészségügyi, a gyógyító-, a gyógyszerügyi, a hatósági orvosi, a tudományos és gyakorlati orvosképzési munka, az elsősegélynyújtás, a halottkémlés, a prostitúció ellenőrzése, a gépjárművezetők orvosi alkalmasságának vizsgálata stb. Csak a huszadik század közepétől kezdett különválni a gyógyító orvosi vonal és a bűnügyi orvosi terület, és kezdődött el a rendőrorvosi tevékenységen belüli specializálódás. Ez a szakosodás a fejlődés irányába mutatott, hiszen kisebb szakterületet nagyobb mélységben lehetett elsajátítani (bár e „specializálódás” egyúttal a rendőrorvos tevékenységi körének beszűkülésével is járt).

A bűnmegelőző, bűnüldöző munkában mindig kiemelkedő jelentőségű szerepet kaptak a bűnüldöző és igazságszolgáltató szervek tevékenységét segítő, különleges szakértelemmel felvértezett igazságügyi szakértők, közöttük is – elsősorban igénybevételek gyakorisága miatt – az orvos szakértők és a bűnügyi orvosok. Rendőrségi szerveink e tekintetben előnyös helyzetben voltak, hiszen hazánkban a szakma kialakulásának kezdetétől működött hivatásos állományú rendőrorvosi szolgálat.

A rendőrorvosi szolgálat tevékenységét 1945 után, a rendőrség újjászervezésével párhuzamosan, szintén újra kellett szervezni. Ez nem volt egyszerű feladat, nem ment könnyen és gyorsan, de a BM egészségügyi szolgálata sikeresen megoldotta e feladatot.

A BM a megelőző és bűnüldöző munka sikere érdekében már akkor is nagy jelentőséget tulajdonított a különleges szakképzettségű szakértők, így a rendőrorvosok, orvos szakértők munkájának. Az 1949–1950-es évekre befejeződött az állomány feltöltése, és a körülményekhez képest nagyjából stabilizálódott is (bár a bűnügyi orvosok között fluktuáció volt tapasztalható).

A megalakulás időszakának legfőbb problémája a jelentezők alapképzésének megszervezése volt. A fejlődés ellenére a kialakult hálózat ekkor még nem volt képes a bűnüldöző és igazságügyi szervek egyre fokozódó igényeit teljes egészében kielégíteni, ezért azt folyamatosan és terszerűen fejlesztették. E fejlesztés nyomán 1950-re kialakultak a bűnügyi orvosi szolgálat elkü-

lönülésének feltételei. Ennek első lépéseként a Budapesti Rendőr-főkapitányság Egészségügyi Osztályán belül bűnügyi rendőrorvosi csoport jött létre a speciális rendőrorvosi feladatok ellátására. A vidéki hálózat ezzel párhuzamos fejlesztése pedig ahhoz vezetett, hogy 1960-ra a rendőrorvos szakértők egyre jelentősebb részt vállaltak az igazságszolgáltató szervek orvos szakértői igényeinek a kielégítésében. A személyi állomány markáns stabilizálódása ekkorra tette lehetővé, hogy a továbbiakban távlati feladatként fogalmazódjon meg a bűnügyi orvosi munka színvonalának emelése, teljesítőképességének növelése, a bűnügyi rendőrorvosok szakképzettségének javítása érdekében a szakértői munka központi irányításának megszervezése és a területi szervekkel való célszerű, folyamatos együttműködés kialakítása.

A rendszeres továbbképzések feltételeinek megteremtésével lehetővé vált a szakmai mérce egyre magasabb szintre állítása is. Először lehetőség, később kiváncsóság, végül elvárás lett a tudományos munkába való aktív bekapcsolódás.

Azáltal, hogy a rendőrorvosokat az 1960-as évek elejétől rendszeresen igénybe vették szakértőként is, és amellet sokan kiemelkedő színvonalú tudományos munkát is végeztek, elfogadható szintre sikerült visszaemlíni a bűnügyi orvosok szakmai presztízsét. A bűnügyi orvosi szolgálat mind az idegőrlő, nagyon erős fizikai igénybevételt jelentő napi rutinmunkában, mind a tudomány területén kiválóan megállta a helyét. 1964-ben önálló rendezvényként elkezdődött a rendőrorvosi tudományos ülések sorozata. A kezdetben esetismertetésekre szorítkozó ülések a későbbiekben a magyar igazságügyi orvostan elismert szakmai fórumaivá váltak. A fórumok iránt megnyilvánuló nagyfokú érdeklődést jól mutatta, hogy az üléseket gyakran – az előadók nagy száma miatt – két szekcióban rendezték meg. Az ülések kiváló szakmai színvonalának elismerésére utalt az is, hogy egyre több külföldi résztvevő regisztráltatta magát. A BM számára a tudományos üléseken megjelenők száma és az igazságügyi orvostan vezető egyéniségeinek elismerő véleménye egyértelműen bizonyította a minisztérium bűnügyi rendőrorvosi szolgálatának megbecsülését, működésének szükségességét.

Szakmai munkájuk mellett tehát a rendőrorvosok aktívan részt vettek a szakma irányító szerveinek – így különösen az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottsága, az Országos Igazságügyi Szakértői Tanács, a Magyar Igazságügyi Orvosok Társasága, az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet Szakmai Kollégiuma – munkájában, sőt az orvostudományi egyetemeken az orvostanhallgatók oktatásában is.

Az állami, társadalmi és gazdasági rendszerben a kilencvenes évektől lezajló nagy átalakulások azonban természetszerűen jogrendszerünk változását

is magukkal hozták, ami – közvetve és közvetlenül – visszahatott a rendőrorvosi és az orvos szakértői tevékenységre.

A BM azonban továbbra is – a bünygyi orvosi hálózat fennállásáig – folyamatosan és kiemelt figyelemmel kísérte munkájukat. A minisztérium a belügyi alaptevékenységek még eredményesebb ellátása érdekében a bünygyi orvosok munkájának további minőségi fejlesztését irányozta elő, kiemelten az irányítás és a vezetés, valamint a végrehajtás eszközeinek és módszereinek tökéletesítésével, továbbá a belső tartalékok feltárásával.

A célok sorában elsőséget kapott az elvégzendő feladatoknak a tényleges, reális szükségletekhez igazítása, a működés egyszerűsítése, a személyi feltételek javítása, a lehető legköltséghatékonyabb működés megvalósítása.

A technika és tudomány fejlődése napjainkra azonban maga után vonta az egyre kifinomultabb bünelkövetési módszerek alkalmazását, ami – valamint a bünyözési statisztikánkban mutatkozó kedvezőtlen jelenségek – kiemelten hangsúlyossá tette a szakértői tevékenység fontosságát (azon belül az orvos szakértőket, a rendőrorvosokét). A BM mindezek miatt tartotta továbbra is fontosnak a rendőrorvosi–orvos szakértői hálózatának a fenntartását, lehetőség szerinti fejlesztését.

A jogi szabályozás és következményei

A szakértői törvény – főként a 35. § (3) bekezdés – hatálybalépése után a rendőrorvosok egy része kivált a rendőrség állományából, és a nagyobb szakmai feladatot jelentő szakértői tevékenységet választotta.

Sajnálatos módon azonban – mértékadó vélemények szerint indokolatlanul eltúlzott és érthetetlen módon – már a régi Be. 71. § (1) bekezdés b) pontja is tartalmazott „egyfajta” aggályt a hatóság tagjaként eljáró szakértők (ide kell érteni a rendőrorvost is) vonatkozásában. Akkor ezt az aggályt, az elfogultsági kifogást azzal hidalták át, hogy a helyszíni halottszemlék jegyzőkönyvében a rendőrorvos nevét nem a jelenlévő hatósági tagok nevei között, hanem szakértőként, külön tüntették fel.

Az új Be. 103. § (1) bekezdés b) pontja azonban egyértelműbben fogalmazott, azzal a további kiegészítéssel és korlátozással, hogy szakértőként nemcsak az a személy nem járhat el, aki az ügyben a nyomozó hatóság tagjaként vett részt, hanem az a szakértő sem, akinek hozzátartozója szerepelt az adott ügyben a nyomozó hatóság tagjaként.

E rendelkezéshez indokolt lehet a következő észrevétel. Sok jogász, kriminológus, bűnügyi szakember állítása szerint, amikor az igazságszolgáltatás különböző szakaszaiban – nyomozás, vádemelés, ítélkezés – az eljárási cselekmények törvényességét vizsgálják, nem lehet(ne) elvonatkoztatni attól a szankciórendszerrel, amely a hatóság tagját ezekkel kapcsolatban különböző típusú – így büntető, polgári, fegyelmi, munkajogi, etikai – felelősségi formákkal fenyegeti.

Nem bizonyított kellően megalapozott tényként tehát azt állítani, hogy e felelősségi kategóriák általi fenyegetettségnek – az esetek döntő többségében – ne lenne nagyon komoly visszatartó ereje a szakvéleményt készítő személyre. Valójában évtizedeken át semmilyen tény nem támasztotta alá, hogy pártatlan, befolyástól mentes, világos, koherens, igaz, a tudomány mindenkorai állásának megfelelő független szakvélemény elkészítését csak az összeférhetetlenség jogintézményének mai – a 2005 után hatályba lépő – szabályozása tudja a szükséges garanciával szavatolni. Az igazságügyi szakértők megfelelő függetlenségét ugyanis az eljárásjogi törvények kizárási okokról szóló szabályozása korábban is garantálta. A szakértői törvény által bevezetett Be.-módosítás a hagyományos kizárási okok közé illesztette a büntetőeljárást folytató bírósággal, ügyészséggel, nyomozó hatósággal fennálló alkalmazotti, szolgálati jogviszonyt is. A jogalkotó ezt abból a célból tette, hogy vesztse el érvényességét az a helyzet, amely szerint a kötött hierarchiájú ügyészség, nyomozó hatóság keretein belül készült szakértői vélemények függetlensége ne lehetne megkérdőjelezhető. Másképpen fogalmazva, e jogalkotói döntés következtében „a hatóságnál készült” szakvélemények megdönthetetlen törvényi vélelemként a korábban elismert pártatlanságukat elveszítve „pártossá”, függetlenségüket tekintve pedig megkérdőjelezhetővé, sőt megkérdőjelezetté váltak.

Az összeférhetlenség jogintézményére vonatkozó új rendelkezés azonban annak ellenére, hogy az orvos szakértők körébe véleményadásra jogosultként csak hatósággal szolgálati jogviszonyban nem állókat enged be, semmilyen választ nem adott arra, hogy alkalmazási jogviszonytípustól függetlenül a szakértők működésére – például a Btk.-ban – előírt magatartási szabályokat be nem tartókat fenyegető szankciók alkalmazásának lehetősége a korábbiakhoz hasonlóan a jövőben miért nem szolgáltat(hat) megfelelő garanciát a pártatlanságukra.

Az orvos szakértőkre, szakértőkre vonatkozó új összeférhetlenségi szabályozás logikája szerint pedig bárki „gondolatkísérlettel” könnyen eljuthat akár addig a „képtelenségig” is, hogy az ítélkezésében független bírő a felet-

te csak igazgatási felügyeletet gyakorló bírósági vezető „kérésére” konkrét ügyben „a kérésnek megfelelő véleményt alakít ki”, amit „természetesen” a Magyar Köztársaság nevében „ítéletként” ki is hirdet.

Az előbbieket miatt talán érdemes lenne újra végiggondolni, átgondolni az összeférhetetlenség, függetlenség, pártatlanság jogintézményének jelenleg hatályos szabályozását, és a gyakorlati tapasztalatok alapján a rendelkezést hatályon kívül helyezni és a helyébe újat alkotni.

Ma ugyanis számos komoly reputációjú szakember állítja, hogy az összeférhetetlenség jogintézménye hatályos formájában inkább csak „virtuálisan”, a gyakorlatban lényegében kiüresedett formában „nyújt segítséget” a jogalkotó által elérni kívánt célhoz, nevezetesen ahhoz, hogy a szakvélemények függetlenségéhez, pártatlanságához semmilyen kétség ne férhessen, ne férjen. A jogi norma mint szabályozási eszköz létrejöttének legfontosabb célja ugyanis nem más, mint valós társadalmi igények és elvárások kielégítése.

A közelmúlt nagy társadalmi visszhanggal járó ügyeiből levonható tapasztalatok szerint azonban e pillanatban korántsem biztos, hogy az összeférhetetlenség jogintézményének jelenleg hatályos szabályozása a jogalkotó által elérni kívánt társadalmi követelményeknek és szakmai céloknak mindenben megfelel, funkcióját rendeltetésszerűen tölti be.

A hatályos jogi szabályozás egyébként félreérthetetlenül és egyértelműen fogalmaz, amikor a nyomozó hatósággal alkalmazotti vagy szolgálati viszonyban lévő személy szakértőként történő alkalmazását nem engedi meg. A törvénynek e szakasza 2007. január 1-jén lépett hatályba. A rendőrorvosok eddig az időpontig döntötték el, kilépnek-e a rendőrség állományából és szakértőként tevékenykednek tovább, vagy továbbra is állományban maradva rendőrorvosként, bűnügyi orvosként folytatják munkájukat addig, ameddig tehetik. A kodifikátorok elképzelése és szakmai indoklása szerint ugyanis éppen azért volt szükség a rendőrorvoslás felszámolására, hogy egy egységes, áttekinthető, a minőségi igazságszolgáltatásnak mindenben megfelelő szakértői szervezetrendszer alakulhasson ki. A jogalkotó ebben az általa egységesnek, áttekinthetőnek, „megálmodott” szakértői szervezetrendszerben a volt bűnügyi orvosok önálló szakértővé válásával kívánt szerepet adni a korábban rendőrorvosként dolgozó szakértőknek (is).

Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy a kilencvenes évek végétől – még azokban a megyékben is, amelyekben nem működtek igazságügyi szakértői irodák, intézetek – csökkent a rendőrorvosok szakértőként történő kirendelése annak ellenére, hogy azt szakmai okok alig, pénzügyi/gazdasági okok ellenben annál inkább indokollhatták.

Azok a rendőrorvosok, akik 2007. január 1. után továbbra is szakértőként akartak tevékenykedni, a szakértői piacon eleve jelentős hátránnyal indultak az állami szakértői intézetekkel szemben. Akár egyéni szakértőként, akár gazdasági társaságként működve 2007. január 1. és 2008. január 1. között, azaz a szakértői intézetek tervezett (fél)privatizációjának időpontjáig igénybevételeket tekintve háttérben maradtak, hiszen ez alatt az egy év alatt a szakértői intézetek még állami költségvetéssel működtek, tényleges kifizetési kötelezettség nélkül, viszont a szakértőként kikerülő rendőrorvosoknak szakértői díjat kellett volna fizetni. Ez viszont – a jelenlegi gazdasági helyzetet alapul véve – meghatározó tényezője lett a szakértő kirendelésének.

Az új szabályok tehát egyenlőtlenséget teremtettek az intézeti (állami) és a magán- vagy éppen gazdasági társaságokban dolgozó szakértők között.

Ma a rendőrorvosi szolgálat kritikus időket él át, ezen a szakértői törvény megalkotása sem segített, sőt... A jelenlegi helyzetben – orvosszakmai, de főként gazdasági szempontok miatt – konstruktív elképzelések megfogalmazására van szükség ahhoz, hogy a jövőben a rendőrorvos a rendőrség tagjaként – és egyben a szakértői rendszer tagjaként is – újra megtalálhassa a helyét azért, hogy a korábbi bűnügyi orvos-generációk évtizedes és szisztematikus munkájának eredményeit, tapasztalatait újra hasznosíthassa és társadalmi, orvosszakmai megbecsülését, tekintélyét ismét felépíthesse.

Ezt leginkább akkor szolgálhatná a szakértői törvény, ha az eddig szakértőként is tevékenykedő és/vagy a későbbiekben már „csak” szakértőként dolgozó volt, illetve leendő rendőrorvosok szakmai érdekeinek együttes megvalósulásával megteremtené azt, amire a leginkább hivatott lenne, nevezetesen, hogy a szakértői rendszer a modern igazságszolgáltatás szakmai igényeit kiváló színvonalú munkával elégítse ki.

Jelenleg alig néhány rendőrorvos tevékenykedik; az állandó szakértők számának a nyugdíjba vonuló rendőrorvosokkal történő növekedése ellenére a megmaradt feladatkör ellátásához orvosszakmai, még inkább gazdasági szempontok miatt minden megyében továbbra is feltétlenül szükség lenne rendőrorvosra (bűnügyi orvosra).

A szakértőknek és a társadalom többi tagjának a szakértői törvénnyel szemben támasztott jogos igénye elsősorban az, hogy a szakértői szervezetben és működésében az eddig felmerülő hiányosságokat, hibákat küszöbölje ki. A törvény bizonyos hatásai pedig sok vonatkozásban előre kiszámíthatók voltak. Ezekre érdemes lett volna odafigyelni, mert a bekerült hibák kijavítására lehet, hogy ismét éveket, esetleg évtizedeket kell várni. Eseti, alkalmoszerű tör-

vénymódosítással pedig csak olyan tűzoltómunka folyhat, amely a múltra vonatkozóan elkészett, a jövőt illetően pedig felesleges, kétséges kimenetelű.

IRODALOM

- Az igazságügyi orvosi szervezet fejlődése. Kivonatos közlés az 1970/10. számból. *Belügyi Szemle*, 1971/6.
- Angyal Miklós: Az igazságügyi szakértői rendszerek fejlesztéséről. *Belügyi Szemle*, 2006/9.
- Angyal Miklós: Rendkívüli halál – orvos a halottszemlén. *Rendészeti Szemle*, 2010/9.
- Csatai Tamás – Kárpáti Csaba – Orosz Gyula: A halálesetekről. *Belügyi Szemle*, 1988/8.
- Csatai Tamás: Egészségmegőrzés Heves megyében. *Belügyi Szemle*, 1989/11.
- Dezső László: A kriminalisztika és az igazságügyi orvostan kapcsolata. Rendőrorvosi tudományos ülések. BM Könyvkiadó, Budapest, 1985
- Diczsig István: A X. Rendőrorvosi tudományos ülésről. *Belügyi Szemle*, 1988/7.
- Félegyházi Csaba – Vörös István: A BM egészségügyi alkalmasságot vizsgáló osztályának tevékenységéről. *Belügyi Szemle*, 1985/2.
- Harsányi László: Időszerű orvosszakértői tevékenység a rendőrorvosi gyakorlatban. Rendőrorvosi tudományos ülések. BM Könyvkiadó, Budapest, 1985
- Krajcsovics Pál: Tájékoztató a VIII. Rendőr orvosi tudományos ülésről. *Belügyi Szemle*, 1981/9.
- Krajcsovics Pál: Tájékoztató a IX. Rendőr orvosi tudományos ülésről. *Belügyi Szemle*, 1984/8.
- Lontainé dr. Santora Zsófia: A Bűnügyi Szakértői és Kutató Intézet tevékenységéről. *Rendészeti Szemle*, 2007/12.
- Melegh Gábor: Az igazságügyi szakértői tevékenység helyzete, alakulása a hatályos szabályozás tükrében. *Rendészeti Szemle*, 2007/12.
- Sárközi Gábor – Hamar Sándor: Egyén, egészség, környezet, munkateljesítés. *Belügyi Szemle*, 1989/11.
- Susa Éva: Az igazságügyi szakértői szervekről a 2005-ben hatályba lépő igazságügyi szakértőkre vonatkozó törvény kapcsán. *Rendészeti Szemle*, 2008/2.
- Teleky Noémi: A rendőrorvos és a szakértői törvény. *Belügyi Szemle*, 2006/5.

MUHORAY ÁRPÁD – PAPP ANTAL

A vörösiszap-katasztrófa utáni helyreállítás, újjaépítés tapasztalatai I.*

A katasztrófavédelem nemzeti ügy. Annak érdekében, hogy a jövőben a veszélyhelyzeteket, katasztrófákat hatékonyan, eredményesen lehessen felszámolni, elengedhetetlen a tapasztalatok feldolgozása.

Magyarország *eddig legnagyobb ökológiai következményekkel járó ipari katasztrófája* 2010. október 4-én 12 óra után történt, amikor egy magántulajdonú vállalat, a Magyar Alumínium Zrt. területén a X. számú vörösiszap-tároló kazetta nyugati gátja átszakadt. A gátszakadás következtében nagyjából 1,7 millió köbméter vörösiszap és lúgos víz elegye a Torna patakon keresztül lezúdulva elöntötte Kolontár, Devecser és Somlóvásárhely mélyebben fekvő részeit, szennyezte Somlójenő, Tüskevár és Apácatorna külső területeit.

Az iszapáradat miatt életét veszítette tíz kolontári lakos, kétszáznyolcvanhatan szorultak a településeken egészségügyi ellátásra, közülük százhuszan hosszabb kezelésre. Elsődlegesen hatvannégy ember állapota volt kritikus, őket az ajkai Magyar Imre Kórház-rendelőintézetben, a Veszprém Megyei Csolnoky Ferenc Kórházban, a győri Petz Aladár Megyei Oktatókórházban, a Honvédelmi Minisztérium Állami Egészségügyi Központban, a Péterfy Sándor Utcai Kórházban, valamint a Fővárosi Önkormányzat Egyesített Szent István és Szent László Kórház-rendelőintézetében látták el. A beavatkozás folyamán nyolc tűzoltó, egy katona és nyolc rendőr szenvedett első-, másodfokú égési sérüléseket, illetve légúti károsodást.

Az elsődleges felmérések szerint az iszapkár Kolontáron két utcában negyvenhét lakóingatlant és két önkormányzati épületet, Devecseren tizennyolc utcában kétszázhatvannyolc, Somlóvásárhelyen huszonegy lakóingatlant érintett. A károsultak összlétszáma elérte a hétszázharmincegyet. A mezőgazdasági területeken 1017 hektárt árasztott el. A sérüléseik alapján Devecseren kétszázhetven, Kolontáron harmincnégy, Somlóvásárhelyen három ingatlant kellett *lebontani*. Ezen felül súlyosan károsodott huszonkét vállalkozási, négy önkormányzati és egy egyházi ingatlan. 2011. december végéig 164 743 köbméter bontási törmelékot szállítottak vissza a kazettákhoz.

* A tanulmány második része a Belügyi Szemle következő számában jelenik meg.

A kormányzat felelősen intézkedett a kialakult helyzetben, a katasztrófavédelem és a tűzoltóság erőin kívül a rendőrség, a honvédség és a mentőszolgálat állománya mentette a bajba jutott lakosságot. Önkéntes segítő és a karitatív szervek, de egyszerű állampolgárok is tevékenykedtek a kárhelyeken. A környezeti szennyezés lokalizálására a környezetvédelmi és vízügyi hatóságok tették meg a szükséges lépéseket, gipszadagolással megátolták a szennyezés eljutását a Dunáig. A kormány tagjai, az érintett országos hatáskörű szervek vezetői a helyszínen irányították, ellenőrizték a feladatokat, hozták meg a szükséges döntéseket, tájékoztatták a hazai és nemzetközi médiát.

A katasztrófa bekövetkezése óta a kárenyhítésben-újjaépítésben 2011. december 30-ig *146 878 ember és 59 171 technikai eszköz* vett részt.

2010. október 9-én újabb gátszakadás veszélye állt fenn, ezért a kormány elrendelte Kolontár teljes *lakosságának kitelepítését*, Devecsernek pedig a kitelepítésre való felkészítését. Az újabb gátszakadás nem következett be, időközben elkészült a Kolontár védelmét szolgáló több mint hatszáz méter hosszú körgát három és fél méteres védőmagasságra, ezért a bevezetett lakosságvédelmi rendszabályokat visszavonták.

A mentés-mentés után 2010. december 6. után először Kolontáron, 2011. január 10. után Devecseren is megkezdődött az *új lakóparkok* építése, ezek Kolontáron határidő előtt, Devecseren határidőre, 2011. június 30-ig elkészültek.

Folyamatos volt a Vidékfejlesztési Minisztérium szervezésében a külterületek mentesítése, takarítása. A Kormányzati Koordinációs Bizottság Tudományos Tanácsának állásfoglalása szerint – figyelemmel a külterületi szennyezések mértékére – 267 hektárt kellett takarítani, e területekről, beleszámítva az előtött települések köz- és magánterületeit is, december 31-ig *1 091 343 köbméter* szennyezett földet szállítottak el.

A mentés, kárfelszámolás, újjaépítés, bontás *irányítására* a helyszínen a BM OKF főigazgatója közvetlen alárendeltségében katasztrófavédelmi operatív törzs, lakosságvédelmi és helyreállítási-újjaépítési felügyelő, 2010. november 4-től újjaépítési kormányzati koordinációs központ, majd 2011. július 1-jétől október 14-ig újjaépítési katasztrófavédelmi törzs működött a katasztrófavédelem tábornokainak vezetésével. 2011. október 15-től december 31-ig a Veszprém Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság újjaépítési operatív csoportja irányította az áthúzódó feladatok befejezését, alapvetően a másodlagos károk rendezését.

A védelemigazgatás, a megyei és helyi *védelmi bizottságok* a kezdetektől végezték a jogszabályban rájuk háruló feladataikat a térség és a települések

lakosságvédelmének szervezése érdekében. Meghatározó volt a *térség országgyűlési képviselőjének* részvétele a kárelhárítás, újjáépítés minden fázisában. Az akkor még kidolgozás alatt álló új katasztrófavédelmi törvénynek való megfelelés és az egységes irányítás megvalósulása érdekében *Pintér Sándor* belügyminiszter november elején levélben kérte a megyei védelmi bizottság elnökét és a polgármestereket, hogy folyamatosan egyeztessenek az újjáépítési kormányzati koordinációs központ vezetőjével.

A *lakosság kárenyhítésének* megoldása jogilag támogatási szerződések megkötésével történt, ennek során *száztízen* választották az új építésű ingatlant, *százhuszonegyen* használt ingatlant vásároltak és *százhuszonegyen* pénzbeli megváltást kértek, utóbbi *ötvenhárom* esetben magában foglalta a helyreállítás pénzbeli támogatását is.

Az *ingóságai kárenyhítés* viszonylag hosszú idő felhasználásával, az önkormányzatok szervezésében valósult meg, a kiadott kormányhatározatok és a katasztrófavédelmi céllelőirányzat felhasználását szabályzó BM-rendelet alapján alkotott önkormányzati rendeletek szerint. *Háromszázharminchárom* részoruló állampolgárral *ötszázkilencvenhat* szerződést kötöttek.

2011. október 4-re elkészült az előtött városrész helyén Devecseren a városrehabilitációt is szolgáló *emlékpark*, Kolontáron a vörösiszap-katasztrófa áldozatainak *nemzeti emlékhelye*, az év végére pedig *háromszázhetvenhat* esetben a bejelentett és jogosan elfogadható másodlagos károk rendezésére is intézkedett a BM OKF.

A Kormányzati Koordinációs Bizottság tevékenysége

Az iszapkatasztrófa bekövetkezése után riasztották a Kormányzati Koordinációs Bizottság (KKB) operatív törzsét, az normaidőn belül megkezdte működését a Nemzeti Helyzetelemző-értékelő Központban, a Belügyminisztérium épületében. A katasztrófák elleni védekezés irányításáról, szervezetéről és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezéstről szóló 1999. évi LXXIV. törvény végrehajtására vonatkozó 179/1999. (XII. 10.) kormányrendelet előírásai alapján az ágazatok és országos hatáskörű szervek képviselői a törzs munkájában folyamatosan, váltásos rendben vettek részt. A törzs tagjai által nyújtott ágazati információk összegzése, az igénybe vehető kapacitások nyilvántartása, az anyagi, szakértői, emberi erőforrások ismerete lehetővé tette az OKF és a minisztérium vezetése, valamint a kormányzat

számára a gyors döntést. A jelentési rendszer működtetése elősegítette a vezetés megbízható adatokkal történő folyamatos ellátását, a kialakult helyzet értékelését és jelentését, a média hiteles tájékoztatását.

Az *operatív törzsbe* delegáltak háttérben működtek az ágazati munkaszervek, elérhetőek voltak az adatbázisok, a laboratóriumok. Meghatározó volt a *tudományos intézmények és testületek* aktív és hatékony részvétele (például KKB Tudományos Tanácsa, Pannon Egyetem, Soproni Egyetem) a veszélyeztetés megállapításában és a védekezési feladatok és technológiák javaslatainak megfogalmazásában.

Az események kezdetétől fogva a KKB operatív törzse reggel és este, valamint szükség szerint jelentéseket állított össze és terjesztett fel az OKF főigazgatójához, illetve előkészítette a főigazgatónak a belügyminiszternek küldendő jelentéseit.

A KKB operatív törzse 2010. november 3-án nyolc órakor fejezte be a tevékenységét, feladatait az újjáépítési kormányzati koordinációs központ vette át, annak jelentései a továbbiakban a BM OKF Főigazgatási jelentésének mellékletei voltak, ezekből az OKF főigazgatója heti jelentéseket terjesztett fel a belügyminiszternek.

A KKB Tudományos Tanácsának tevékenysége

A kormányzati döntések tudományos megalapozottsága érdekében a BM OKF főigazgatójának felkérésére a KKB Tudományos Tanács és a Magyar Tudományos Akadémia szakemberei segítették a munkát.

A KKB Tudományos Tanács elnöke, Németh Tamás MTA-főtitkár vezetésével többször ülésezett a tudományos tanács és annak szekciói, intézetek és egyedileg szaktekintélyeket kértek fel egyebek között a vörösiszap építményekre kifejtett hatásainak megállapítására, a talajszennyezettség mérésére, a környezet, a folyóvizek lehetséges rehabilitációjának kidolgozására. A tudományos tanács folyamatosan együtt dolgozott az OKF vezetésével. A kutatómunkájukkal hozzájárultak, hogy a tragédia után egy nappal a hatóságoknak már elfogadható képük volt arról, mi történt, és szakszerű tájékoztatásuknak hála, sok rémhírt sikerült eloszlatni.

A tapasztalatok alapján a BM OKF és a Magyar Tudományos Akadémia vezetői együttműködési megállapodást írtak alá a katasztrófa elleni védekezés feladatainak eredményes megoldása és az összefogás hatékony szervezetének megerősítése érdekében. 2011. március 1-jén *A vörösiszap-katasztrófa követ-*

kezmények és tapasztalatok címmel konferenciát rendeztek a Magyar Tudományos Akadémián.

Az egyszemélyi vezetés szükségessége, irányítás, vezetés

A bekövetkezett katasztrófa következményei felszámolásának irányítására a kormányzat késedelem nélkül tábornoki vezetésű helyszíni operatív törzset hozott létre a katasztrófavédelem állományából. A Devecserre áttelepülő törzs munkájában a katasztrófák elleni védekezésben érintett valamennyi szervezet részt vett, és tevékenységük nyomán normalizálódott a helyzet a katasztrófa sújtotta területen.

Az operatív törzset vezető tábornokok a központosított védekezés irányításában, a helyszínre vezényelt polgári védelmi, tűzoltó-, rendőr- és honvédtisztek pedig az egyes beavatkozási területeken gondoskodtak a hatékony és eredményes védekezéshez elengedhetetlen szakértelemről. Ezzel garantált volt a kormányzat primátusa, a védekezésvezetés egyszemélyi rendszere, valamint a védekezésirányítás törzskari támogatása. A rendvédelmi szervek és a honvédség jelenlévő állománya jelentős szerepet játszott a közbiztonság fenntartásában is.

A belügyminiszter felhatalmazása alapján a katasztrófavédelem országos vezetője döntött a védekezésben részt vevő szervek és anyagi eszközök alkalmazásáról, a központi eszközök és tartalékok igénybeviteléről, valamint további polgári védelmi szaktisztek kárterületre irányításáról.

A vörösiszap okozta veszélyhelyzettel kapcsolatban a belügyminiszter 2010. október 28-án kelt levelében kérte *Lasztovicza Jenőt*, a Veszprém Megyei Védelmi Bizottság elnökét és Devecser, Kolontár és Somlóvásárhely települések polgármesterét, hogy a kompetenciájukba tartozó döntések, határozatok, intézkedések, rendeletek meghozatala előtt az operatív törzs vezetőjével konzultáljanak, és egyeztessék azok formai, tartalmi elemeit.

Az operatív törzset a 2010. november 4-én felváltó újjáépítési kormányzati koordinációs központ vezetője a munkaszervezet változása után az OKF-főigazgató közvetlen alárendeltségében látta el az *egyszemélyi vezetői feladatokat*. Ez a felelős vezetői kijelölés már megfelelt a katasztrófavédelmi törvény küszöbönálló módosításában elfogadandó szervezeti, felelősségi és irányítási rendszernek.

Az operatív törzs működésének tapasztalatai az újjáépítési kormányzati koordinációs központ létrehozásáig

A kormány a Htv. 197/A §-ában kapott felhatalmazás alapján kiadta a *veszélyhelyzet kihirdetéséről és az ennek során teendő intézkedésekről* szóló 245/2010. (X. 6.) kormányrendelet módosításáról szóló 247/2010. (X. 12.) kormányrendeletét, amellyel intézkedett a *Mal állami felügyelet* alá vonásáról és arról, hogy a magyar állam nevében a *kormánybiztos* jár el. A kormánybiztos, azaz az OKF főigazgatója a Mal állami felügyelete, a katasztrófa sújtotta térség lakosságvédelme, az újjáépítés előkészítése érdekében tizennyolc *felügyelőt* bízott meg a közigazgatás, a gazdasági élet és a katasztrófavédelem szakemberei köréből.

A 2010. október 12-től november 10-ig terjedő időszakban kijelöltek egy felügyelőt a lakosságvédelmi és helyreállítási-újjáépítési feladatok ellátására is (a továbbiakban: felügyelő), aki a kormánybiztos közvetlen alárendeltségében látta el a tevékenységét.

A 2010. október 4-én 12 óra után bekövetkező iszapkatasztrófa első helyszínéről, Kolontárról 12.28-kor érkeztek az *első jelzések* a Veszprém Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatósághoz, az ajkai tűzoltók 12.40-kor érkeztek ki, és ekkor észlelték a vörösiszap kiömlését. Devecserrel 13 órakor érkezett riasztás, ott akkor már számosan a háztetőkön, villanyoszlopokon vagy fákon várták a segítséget. 13.10-kor V. fokozatúra emelték a riasztást, majd az OKF főigazgatója az ország más területéről is a helyszínre rendelt tűzoltó, katasztrófa- és polgári védelmi, rendőri, országos mentőszolgálati és vízügyi, környezetvédelmi erőket.

Aktivizálták a KKB operatív törzsét, az OKF-en a veszélyhelyzeti központot, a helyszínen felállították az operatív törzset. Ennek vezetését először az OKF főigazgató-helyettese, majd a katasztrófavédelem tábornokai látták el váltásban.

A kárhelyszíni operatív törzs tevékenysége

A *kárhelyszínen az elsődleges tevékenység* az emberi élet és az anyagi javak mentése, a szükséges erők, eszközök és szervezetek (mentők, rendőrség, honvédség) helyszínre riasztása, munkába állítása, a beavatkozók irányítása, munkagépek és szükséges eszközök kirendelése, a munka- és védőeszköz-el-

látás megszervezése, valamint a média tájékoztatása volt. Gondoskodni kellett a lakosságvédelmi feladatokról, a felvonulási utak mentesítéséről, a holttestek felkutatásáról, az elsodort gépkocsik összegyűjtéséről, az állati tetemek összeszedéséről, a pincék zagyszivattyúzásáról, a savmarta gázpalackok begyűjtéséről is. Meg kellett valósítani rövid időn belül azt a kiemelkedő célt is, hogy a vörösiszap-szennyezés az élővizekben minél kevesebb kárt tegyen és ne érje el a Dunát; ezt gipsz és ecetsav adagolásával sikerült elérni. Utóbbi feladatok megszervezésében a Vidékfejlesztési Minisztérium környezetügyért felelős államtitkára, a térség országgyűlési képviselője, a megyei védelmi bizottság elnöke és az ÉDUKÓVIZIG igazgatója végzett nagy munkát.

A kezdeti időszakban a helyszíni operatív törzs vezetése a Kolontári Polgármesteri Hivatal elé települt a katasztrófavédelem vezetési autóbuszában, a kultúrházban kialakították a logisztikai bázist, a devecseri operatív csoport pedig Devecseren, a polgármesteri hivatalban kapott helyet.

A vezetési pont kolontári felállítását az első időkben indokolta, hogy arányaiban ez a település károsodott súlyosabban, emberek haltak meg, és egy akkor még esetlegesen bekövetkezőnek tartott második gátszakadás lehetősége (IX. kazetta északi fala) miatt a védekezés további szervezése is halaszthatatlanná vált.

Folyamatos volt a kialakult helyzetről az előljáró szerveknek történő információgyűjtés, a védekezéshez szükséges erők, eszközök pontosítása, helyszínre kérése, az eseményekről, a végrehajtott feladatokról a tájékoztatás, jelentések megtétele, felterjesztése.

A környéket a *rendőrség lezárta*, a forgalmat ellenőrző-áteresztő pontokon szabályozták éjjel-nappal. A lakók 23 óra után, elsődlegesen a vagyonbiztonság érdekében, nem hagyhatták el az otthonaikat. A károsodott ingatlanok lakóinak nagy részét a rokonaik fogadták be, de az önkormányzat és a Máltai Szeretetszolgálat az első pillanattól albérletről is gondoskodott. Kis időre sem maradt senki fedél nélkül. A sérültek ellátását a mentőszolgálat, illetve az egészségügyi szervek az egészségügyi ellátóponton, a rendelőintézetekben, a közeli kórházakban és az Állami Egészségügyi Központban végezték.

A rászorultak élelmezését naponta háromszor főzőpontok felállításával oldották meg, kezdetben jelentős részben önkéntes felajánlók működtetésével.

Korábban soha nem tapasztalt mértékű volt a *médiaérdeklődés*. Kolontár épen maradt részeit szinte teljesen elfoglalták a hazai és külföldi média tudósítói, parabolaantennás járművei. Az újságírók és tévéstábok sokszor már bal-eseti veszélyforrást idéztek elő a kárterületen. Ezt a tevékenységet a BM OKF főigazgatója utasítására az operatív törzs vezetője szabályozta, megha-

tározott időközönként kísérővel engedélyezte a kárhelyszínek látogatását. A lezárt terület bejáratánál sajtósátrat állítottak fel, a közvetítőkocsikat pedig a munkaterületen kívülre küldték.

A mentési és mentesítési munkákban a kezdetektől több száz ember és munkagép vett részt. Októberben naponta átlagosan *hétsszázhetvenkét ember és százkilencvennyolc* technikai eszköz működött közre a feladatokban, de volt olyan eset is a kezdetekkor, hogy *1336 ember és 292* eszköz volt a napi maximális erő.

Az első hetekben a katasztrófavédelmieken, tűzoltókon, rendőrökön, katonákon, vízügyi, egészségügyi, közlekedési és vasúti dolgozókon kívül a Mal Zrt. is naponta ötven lapátos munkást küldött a helyszínre.

A vörösszap-katasztrófa felszámolása és az újjáépítés egyik kezdeti lépéseként már 2010. október 5-én a helyszínen tartózkodó három veszélyhelyzeti felderítő csoport állománya (Veszprém, Fejér, Komárom-Esztergom megye) megkezdte a Devecseren előtött utcák *károsodott ingatlanjainak* tételes, listszerű *felmérését* (ekkor kétszázkilencvenkét károsodott ingatlant vetek nyilvántartásba), a lakójegyzék felvételét, a helyi okmányiroda lakónyilvántartásával való egybevetést (az okmányiroda szerint kilencszázötvenhatan voltak érintettek valamilyen formában), a lakók tartózkodási helyeinek összegyűjtését.

Devecseren két *mentesítő állomást* állítottak fel. A Kastélyparkban az Országos Mentőszolgálat működtetett *egészségügyi ellátópontot* a sebesültek, illetve a mentesítési munkálatok közben megsérültek ellátására. A kárelhárításban részt vevőknek védőeszközöket osztott a katasztrófavédelem. A lakosság a veszélyhelyzeti felderítő csoport gépjárműveinek hangosbeszélőin keresztül, valamint szórólapok és a helyi televízió képújságjának segítségével folyamatos tájékoztatást kapott a kialakult helyzetről, a vörösszap-szennyezés egészségügyi kockázatai csökkentésének lehetőségeiről, a követendő magatartási szabályokról.

A veszélyhelyzeti felderítő csoportok és a tűzoltók összegyűjtötték és ártalmatlanították a lakosság védelme érdekében a lúgmarta ipari és háztartási *gázpalackokat*. Az elhullott *állatok tetemeit* a Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatallal egyeztetve, felügyeletük mellett konténerekben gyűjtötték össze. A *sérült gépjárművek* gyűjtőhelye a vasútállomás melletti területen volt kijelölve. Az állatmentő szervezetek megkezdtek a *sérült háziállatok* összegyűjtését, állatorvosi ellátását, etetését, azok állatmenhelyre szállítását.

A *kormányzati irányítás és felügyelet* a kezdetektől határozottan megvalósult. Október 7-én hat órakor a miniszterelnök személyesen szemrevételezte a helyszínen a kolontári károk nagyságát, a kárelhárítást, meghallgatta és jóvá-

hagyta az operatív törzs vezetőjének jelentését a feladatokról, majd a helyszínen nemzetközi sajtótájékoztatót tartott. A sajtótájékoztatón nagyra értékelte az addigi kormányzati, szakmai és társadalmi összefogást, a fegyveres erők és rendvédelmi szervek, köztük kiemelten a katasztrófavédelem munkáját.

2010. október 8-án délután és az esti órákban a Vidékfejlesztési Minisztérium környezetügyért felelős államtitkára az operatív törzs vezetőjével, az ÉDUKÖVIZIG igazgatójával, a térség országgyűlési képviselőjével, a megyei védelmi bizottság elnökével, a jelenlévő szakközvegekkel, vezetőikkel áttekintették a X. kazetta gátjának helyzetét, annak *újonnan keletkezett repedéseit*, mozgását.

A Mal Zrt. éjszakai tanácskozásáról megtett jelentések figyelembevételével meghozott kormányzati döntés alapján azonnali végrehajtással október 9-én 6 órától megszerverték *Kolontár teljes kitelepítését* és Devecser kitelepítésének megtervezését, valamint a IX. kazetta esetleges megsérülése miatt az 1. számú kolontári gát haladéktalan megépítésének előkészítését.

A kitelepítés megkezdésére 2010. október 9-én reggel 6 órára a *helyszínre érkezett a miniszterelnök és a kormány több tagja, a BM OKF és az ORFK országos vezetője*. Fogadásukról, valamint a megyei és a készenléti ezred rendőri vezetőivel együtt a kitelepítést végrehajtó csoportok felkészítéséről, felsorakoztatásáról az operatív törzs gondoskodott. A *kitelepítő csoportokba* rendőr, tűzoltó, polgári védelmi tisztek, tiszthelyettesek, polgárorok, valamint egy-egy önkormányzati képviselő-testületi tag került, elősegítve a hatóságok bizottsági képviselőjét a lakosság riasztásában, értesítésében és a kitelepítés végrehajtására történő felszólításában.

A kolontáriak Ajkára telepítése gyorsan és hatékonyan zajlott. A lakosok közül hatszázötvennégyen regisztráltak, az ő tartózkodási helyüket és elérhetőségüket rögzítették, negyvennyolc embert központilag helyeztek el az ajkai sportcsarnokba. A kitelepítettek ellátása, étkeztetése, elhelyezése, egészségügyi, pszichoszociális ellátása folyamatos volt, az operatív törzs naponta ellenőrizte. Szállítóeszközként az ajkai Volán buszok és a Magyar Honvédség nyolcvanhét szállító járműve szolgált. Devecser kitelepítését választási körzetenként, a stabil és mobil riasztóeszközök felhasználásával, öt vasúti szerelvény Devecser és Tüskevár vasútállomáson történő állomásoztatásával, a lakosság tájékoztatása mellett készítették elő. Győrótt tizennyolc befogadóhelyet terveztek és rendeztek be.

A kitelepítéssel egy időben kezdődött meg a Kolontári Polgármesteri Hivatal mellett a Templom-dombtól a Devecser–Kolontár útig tartó 630 méteres szakaszon az *1. számú gát megépítése*. A szervezési munkákban az ope-

ratív törzs is részt vett. A belügyminiszter utasításának megfelelően három napon belül a gát koronamagassága elkészült, ez egy esetleges újabb kazetta-gát-szakadás esetén már megóvta volna Kolontárt.

A gátalap elkészítése érdekében az újjáépítési munkacsoport a térség országgyűlési képviselőjével és a megyei főjegyzővel együtt közreműködött a kolontári Kossuth utcában kilenc ház kényszerbontásának a devecesteri jegyző általi soron kívüli elrendelésében. A kényszerbontáshoz állami garanciaként az OKF főigazgatója által adott felhatalmazás alapján a tulajdonosokkal a kárpótlásukat garantáló szerződéseket a helyreállítási-újjáépítési felügyelő írta alá.

Az átcsoportosított erők, eszközök Kolontár és Devecser területén a polgári védelmi és tűzoltó tisztek mint *utcaparancsnokok* vezetésével *végezték a mentési-mentesítési munkálatokat*. Kiemelt feladat volt a települések utcáinak, járdáinak, vízelvezető árkaiknak, a szennyeződött házaknak, melléképületeknek és udvaroknak a tisztítása gépi és kézi erőkkel, speciális járművekkel, a tűzoltóság eszközeivel. E feladatokhoz naponta új védőruhát, sokszor védőcsizmát, porálarcot kellett adni a dolgozóknak, a személyi állománynak a katasztrófavédelem raktáraiból.

Naponta száz-hatszázötven teherautónyi iszapot hordtak a VI–VII-es kazettákra. Az úttestekről és a házak bejárata előtti területekről, az udvarokból az iszapszennyeződés eltávolítása után e területekre mindenhová gipszet szórtak a semlegesítés érdekében. A lakosság és a beavatkozó erők védelme érdekében ismertették a KKB operatív törzse által kiadott, a félálarc használatára vonatkozó tájékoztatót.

A veszélyeztetett gátszakasz, a X. kazetta északi fala elmozdulását a *veszélyhelyzeti felderítő csoport állománya mint a gáton felállított monitoring-állomás* folyamatosan figyelte, rádió-összeköttetéssel az operatív törzs vezetésével, a munkacsoportokkal, majd a későbbiekben Devecser és Ajka vasútállomásával. Ez a kialakított riasztási rendszer segítette a kolontári kárterületen dolgozók közötti pánik megelőzését is. A veszélyhelyzeti felderítő csoporton kívül a gát mozgásáról a vízügyi hatóság által alkalmazott geodéziai csoport is naponta jelentett, ezt az operatív törzs folyamatosan továbbította a felettes szervnek. E mérőcsoport adatszolgáltatása alapján 8-án délután világgossá vált, hogy a gátkorona elmozdulása a kezdeti helyzetéhez képest már tizenhárom milliméter, és a biztonság érdekében szükséges a helyzet áttekintése. Ennek alapján 9-én hajnalra rendelték el a kolontári lakosság kitelepítését.

A veszélyhelyzeti felderítő csoportok és a környezetvédelem laborkocsijai folyamatosan ellenőrizték a vízfolyások és ivóvízbázisok vízminőségét. A kutak nem szennyeződtek, az ivóvíz fogyasztható volt.

Az *operatív törzs* elöljárói döntés vagy engedély alapján előkészítette a hazai, az európai uniós és más külföldi *delegációk* fogadását, tájékoztatását, helyszíni kalauzolását. Az operatív törzs fogadta a KKB Tudományos Tanácsa, a mezőgazdasági ágazat, a kijelölt egyetemek talajszennyezettséget vizsgáló *szakértőit*, és többnyire gépkocsival, szerszámmal, felszereléssel, a beléptetés engedélyezésével lehetővé tette számukra a helyszíni munkavégzést. *Nemzetközi sajtótájékoztatókon* az operatív törzs részt vett az újságírók felvezetésében, tájékoztatásában, védőeszközzel történő ellátásában a kazettáknál és a kárterületen.

Az operatív törzs koordinálta a *Magyar Honvédség* és a rendőrség jelenlévő erőinek munkáját is a parancsnokaikon keresztül. A honvédség a helyszínen csúcsidőben négyszáztizennégy katonával, száznegyvenkét technikai eszközzel, valamint száztizenhárom emberrel és negyvenegy technikai eszközzel laktanyai készültségben vett részt a mentési-mentesítési feladatokban. Devecser feltételezett kitelepítéséhez rendelkezésre bocsátották a szállítóeszközöket, szakcsapataik végezték a kolontári híd kétlépcsős újjáépítését, vegyvédelmi alegységeik mentesítették a Devecserből a 8. számú főútra kihajtó járműveket.

A *rendőrség* a mentésben, kitelepítésben való részvétel mellett a zárást, a vagyonbiztonságot, a közlekedés rendjét segítette kezdetben naponta több mint száz rendőrrrel.

A készenléti rendőrség parancsnoka és a megyei rendőrfőkapitány által irányított rendőri erőkkel az együttműködés szoros volt.

Az operatív törzs számos esetben egyeztetett a *MÁV* illetékes vezetőivel a Kolontár térségében 1,4 km hosszban sérült pályatest mihamarabbi helyreállítása érdekében. A sérült pályaszakasz helyreállítását a MÁV Zrt. Szombathelyi Pályagazgatósága 2010. október 21-re befejezte, addig a Devecser–Ajka szakaszon autóbuszok szállították az utasokat.

A lakosságvédelmi és helyreállítási-újjáépítési tevékenység

2010. október 12-től a *lakosságvédelmi és helyreállítási-újjáépítési felügyelő* a helyszínen az operatív törzs vezetőjével párhuzamosan, vele szoros együttműködésben, a kormánybiztos közvetlen irányítása alatt látta el feladatát.

A felügyelő vezetésével megalakult a megyei katasztrófavédelmi igazgatóságok vezényelt állományából egy hatfős *újjáépítési munkacsoport*, ennek

a feladata volt a kárt szenvedett lakosság elemi lakhatási feltételeinek megszervezése az önkormányzatok, karitatív szervezetek bevonásával, a károsodott ingatlanok számbavétele, a sérült ingatlanokat érő kár megállapíttatása, az ingatlan-nyilvántartás pontosítása, a kárenyhítés módozatainak igényfelmérése, az eladásra felkínált ingatlanok címeinek összegyűjtése, helyszíni ellenőrzése, a károsultak ideiglenes tartózkodási helyének és elérhetőségeinek nyilvántartása, kapcsolatfelvétel a Kós Károly Egyesüléssel, kapcsolattartás a BM településrendezési és építésügyi helyettes államtitkársággal, részvétel az újjáépítés előkészítésében, valamint a napi jelentések készítése.

2010. október 12-én megtörtént a kihelyezett kormányülés programjának előkészítése, majd október 13-án, a veszprémi megyeházától kezdődő kiindulással sor került a kormányzati terep- és településbejárásra az előtött területeken, a kazettáknál, Kolontáron és Devecseren. *A kihelyezett kormányülés* a miniszterelnök döntése alapján, a devecseri városházán a jegyzői irodában tartották meg. A miniszterelnök a kormányúléson fogalmazta meg a kárt szenvedők kárenyhítésének alapelgondolását (új építés, használingatlan-vásárlás helyben, használt ingatlan más településen). A kormányülés után közös sajtótájékoztatót a belügyminiszter és a kormánybiztos tartott.

2010. október 13-ra a BM Építésügyi Főosztályának munkatársai elvégezték *a károsodott ingatlanok első felmérését*, és elbontandó, helyreállítható-megtartandó, illetve tovább vizsgálandó kategóriákba sorolták őket.

Az újjáépítési csoport 2010. október 18-ig előzetesen felmérte a károsodott ingatlanok *tulajdonosainak kárenyhítésre vonatkozó igényeit*. E szerint hetvenen kívántak új ingatlanba költözni, Devecseren ötvenen, más településen hetvenen kértek használt ingatlant, a pénzt választotta negyvenhét, devecseri lehetőséget kért konkrétum nélkül huszonnyolc és egyéb igényeket fogalmazott meg öt család. Ez a számvetés többszöri véleménykérés után nagyságrendileg alapul szolgált a kormányzati kárenyhítés elgondolásának véglegesítéséhez, ennek alapján a kárenyhítés költségeinek előzetes megbecsüléséhez. Kolontáron ötvenhárom kérdőívet dolgoztak fel, akkor új házat kért huszonhárom, más településre kívánt költözni kilenc, pénzt kért hat család, a többiek házat helyreállíthatónak minősítették.

A BM településrendezési és építésügyi helyettes államtitkársága az újjáépítési munkacsoporttal, a megyei főjegyzővel, a települések polgármestereivel, a földhivatal vezetőjével kijelölte *az új lakóparkok pontos helyét*, elvégzették az ott található telkek értékbecslését, valamint megkezdték a tulajdonosokkal a vételi tárgyalásokat.

Az újjáépítési munkacsoport Devecseren közreműködött az önkormányzat által folyósítandó segélyek elbírálásához szükséges igazolások és információk összeállításában is. Első alkalommal az önkormányzat kétszázhuszonegy rászoruló családnak ítélte meg támogatást a kárenyhítési alapból.

A lakosságtól begyűjtötték a hozzájárulásukat az adataik kezeléséhez, valamint elkészítették a megrongálódott ingatlanok tulajdonosainak telefonos elérhetőségi és tartózkodásihely-listáját, valamint BM-utasításra a jelzólaggal terhelt ingatlanokról és a lakásbiztosításokról szóló kimutatást. Lista készült arról is, hogy az adott ingatlanok tulajdonosai melyik biztosítótársaság ügyfelei voltak.

Az újjáépítési munkacsoport levélben szólította fel a három település polgármesterét, hogy az iszapkatasztrófával érintett károsultakról készüljön teljes adatbázis, mivel az addig készült számos részlista adatai nem egyeztek a földhivatali, okmányirodai és lakosság-nyilvántartási adatokkal.

2010. október 24-én Kolontár, Devecser és Somlóvásárhely polgármesterei aláírásukkal hitelesítették a BM építészeti szakértői által elkészített listát a bontandó megsérült ingatlanokról.

A kárfelmérés részét alkotó értébecslések megindításához az ajkai Körzeti Földhivaltól megrendelték az érintett ingatlanok hiteles tulajdonilap-másolatait, a települések jegyzői megkezdték az életvitelszerű tartózkodást bizonyító igazolások kiállítását.

Az önkormányzatok megrendelése alapján a Hungaro-Justitia Igazságügyi Kárszakértő Kft. hozzálátott a bontásra ítélt ingatlanok értébecsléséhez, mely a továbbiakban a jogi munkacsoportnak tárgyalási alapul szolgált a károsultak tájékoztatásához és a későbbi szerződések bázisát adó nyilatkozatok felvételéhez.

2010. november 3-án a Belügyminisztérium által felkért, a kormánybiztos által megbízott, tapasztalt ügyvédekből létrehozott jogi munkacsoport (az újjáépítési munkacsoport részeként) Kolontáron megkezdte a károsultak nyilatkoztatását, ehhez előzőleg az újjáépítési munkacsoport készítette elő a szükséges és pontosított dokumentumokat (lakosok névjegyzéke, elérhetősége, helyrajzszám-, utca- és házsámlisták).

A BM OKF főigazgató-helyettesi szervezetei által küldött listákból az újjáépítési munkacsoport nyilvántartást készített az ország területén megvásárlásra, illetve bérlésre felajánlott ingatlanokról, amit a kárt szenvedő települések polgármestereinek rendelkezésére bocsátottak. Devecserben száztizenhárom ingatlant kínáltak eladásra, ezek használhatóságát, minőségét az újjáépítési munkacsoport a helyszínen ellenőrizte.

A védekezést már az első napokban megtekintette Pintér Sándor belügy-, Hende Csaba honvédelmi, Fazekas Sándor vidékfejlesztési, Borbély László román környezetvédelmi miniszter, Illés Zoltán környezetügyi, Kontrát Károly BM parlamenti, Tállai András BM önkormányzati államtitkár, Kocsis Máté, az országgyűlés rendészeti bizottságának elnöke, Bakondi György tűzoltó altábornagy, a BM OKF főigazgatója, Hatala József rendőr altábornagy, országos rendőrfőkapitány, Benkő Tibor vezérezredes, vezérkari főnök, Lévai Anikó, az Ökumenikus Caritas nagykövete, Mádl Dalma, a Katolikus Caritas nagykövete, Habsburg György, a Magyar Vöröskereszt elnöke és Maximilian N. Teleky, az Amerikai Magyar Koalíció elnöke. Helyszíni fogadásukban és tájékoztatásukban a felügyelő és az újjáépítési munkacsoport, valamint az operatív törzs is részt vett.

A felügyelő jelen volt a meghirdetett lakossági fórumokon, tájékoztatta a lakosságot a kormányzati kárenyhítés módozatairól, az elvégzett munkákról, illetve válaszolt a feltett kérdésekre. Médiamegkeresés esetén a kormánybiztos sajtófelelőssel egyeztetve nyilatkozott a hatáskörébe tartozó kérdésekről.

2010. november 4-én jóváhagyták a vörösiszap okozta veszélyhelyzet felszámolására létrehozott *újjáépítési kormányzati koordinációs központ működési rendjét*, így az eddigi újjáépítési munkacsoport szerves egységként része lett az újjáépítési kormányzati koordinációs központnak. Eddigi feladata kiélezült az emlékpark és emlékhely kialakításának, a településrehabilitáció, az építésügyi hatósági feladatok, a bontási munkálatok végrehajtásának összehangolásával, az előrehaladási jelentések összeállításával, az újjáépítés kivitelezésének időarányos teljesítésének koordinálásával. A felügyelő megbízólevelének visszavonására 2010. november 10-i hatállyal került sor, ez után hetes, majd kéthetes váltásban vezényelték az újjáépítési kormányzati koordinációs központ parancsnoki tevékenységének ellátására.

Az újjáépítési kormányzati koordinációs központ parancsnokai a későbbiek folyamán *fogadták és kalauzolták* a helyszínre látogató Schmitt Pál köztársasági elnököt és a feleségét, az Európai Unió polgári védelmi ügyekért felelős biztosát, a belga belügyminisztert, a szlovák honvédelmi minisztert, az Európai Unió környezetvédelmi ügyekért felelős biztosát, a Kínai Köztársaság tajvani külügyminiszter-helyettesét, illetve a vörösiszap-katasztrófa bekövetkezésének okát vizsgáló parlamenti bizottság elnökét és a bizottság tagjait.

Szabó Mátét, az állampolgári jogok országgyűlési biztosát 2011. október 11-én az újjáépítési katasztrófavédelmi törzs parancsnoka tájékoztatta a helyszínen.

Az újjáépítési kormányzati koordinációs központ működése

*Az újjáépítési kormányzati koordinációs központ a feladatok térségi összehangolása, a helyszíni irányítás és koordináció érdekében jóváhagyott ügyrendje alapján műveletirányító, jogi, újjáépítési és logisztikai munkacsoportot hozott létre a veszélyhelyzet kihirdetésének végéig, 2011. június 30-ig, majd a BM OKF főigazgatója hasonló összetételű, de kisebb létszámú *újjáépítési katasztrófavédelmi törzset* működtetett 2011. október 14-ig.*

A műveletirányító munkacsoport feladata volt a mentesítés, fertőtlenítés megszervezése, irányítása, ehhez polgári védelmi és tűzoltótszektökből utcaparancsnokok vezénylése, a riasztási, berendelési, szállítási, lakosságátjájékoztatási feladatok végzése, az építésügyi hatósági feladatok, a bontási munkálatok, az építési és műszaki ellenőri feladatok koordinálása, a kitelepítés szervezése, a kitelepített lakosság (ideiglenes lakóhely-elhagyásra kötelezettek) nyilvántartása, eredeti lakóhelyükre történő visszatérésük koordinálása.

A jogi munkacsoport végezte a lakóépületekben keletkező károk rendezése során az új lakóépületek építésével, a sérült épületek helyreállításával, a használt lakások vásárlásával és a pénzbeli támogatásokkal kapcsolatban a támogatási szerződések jogszerű előkészítését, megkötését. Szakértői vélemények alapján szervezte a vállalkozási, intézményi kárenyhítéseket, és jogi tanácsadást nyújtott a rászorulóknak.

Az újjáépítési munkacsoport feladata volt a sérült, bontandó, felújítandó, újonnan építendő, vásárlandó ingatlanok, lakossági névjegyzékek, igényjogosultságok, vállalkozási, intézményi károk pontos nyilvántartásának kialakítása, vezetése, fogyatékolása, a lakosság kiértécsítése, behívása nyilatkoztatásra és szerződéskötésekre – együttműködésben a jogi munkacsoporttal –, részvétel a lakossági panaszok kivizsgálásában.

A logisztikai munkacsoport teendője volt az újjáépítési kormányzati koordinációs központ működésének fenntartása, a beavatkozó állomány technikai, védő- és munkavédelmi eszközökkel való ellátása, a technikai eszközökön szükséges javítások koordinálása, közreműködés a karitatív felajánlások nyilvántartásában, az adományok átvételében, deponálásában, kiközvetítésében, az ingóságai kárenyhítések felügyelete.

Az újjáépítési kormányzati koordinációs központ működéséhez Devecseren kibérelték a Fenyőfa Panziót, amelyet berendeztek a szükséges informatikai és vezetési eszközökkel. Az így kialakított vezetési pont helyet adott az irányításhoz, a törzs munkájához, az eligazítások megtartásához, a kárt szen-

vedett lakosság jogi munkacsoport általi fogadásához, ügyfélszolgálati tevékenység ellátásához.

Az önkormányzatok közreműködése a védekezésben, újjáépítésben

Az önkormányzati választás eredményeit 2010. október 3-án hirdették ki, ezután léptek hivatalba a megválasztott polgármesterek. Az iszapkatasztrófa bekövetkezéséig még nem történt meg a beiktatásuk, a megbízólevelüket is egy hét elmúltával tudták átvenni, mégis azon nyomban a súlyos tragédia mentési, kárfelszámolási, települési feladatainak az élére álltak.

Az önkormányzatok azonnali szerepvállalása, haladéktalan rendeletalkotása nélkülözhetetlen. A polgármester és a képviselő-testületi tagok a helyi viszonylatban a legnagyobb társadalmi legitimitációjú személyek. Katasztrófa vagy veszélyhelyzet esetén a polgármester kötelezettségeit jogszabályok is előírják.

Devecser, Kolontár és Somlóvásárhely polgármesteri hivatalai központjai lettek a mentésnek, otthont adtak a központi irányítást végrehajtó katasztrófavédelmi szervezeteknek is, beleértve az operatív törzset, a helyreállítási-újjáépítési felügyelőt és újjáépítési munkacsoportját, valamint az újjáépítési kormányzati koordinációs központot is.

Kolontáron a képviselő-testület tagjai aktívan kivették a részüket bajbajutottak megsegítésében. A településen a halálos áldozatokat is követelő katasztrófa miatt feszült hangulat alakult ki, ennek kezelésében a polgármester és az önkormányzat többi munkatársa is példamutatóan vett részt. Az ügymenetet a jogszabályok figyelembevételével segítették. Az önkormányzat hatáskörébe tartozó feladatokat (rendeletalkotás, határozatok meghozatala) a szűkség szerinti egyeztetések után látták el.

Az ingóságok kárenyhítésében az önkormányzat volt az ügyintéző, a helyi viszonyok figyelembevételével mérlegelték a bejelentéseket és hozták meg a döntéseiket.

A mentés, a kitépítés, a bontások, az ingatlankár-enyhítési szerződések előkészítése és megkötése időszakában a polgármester és a képviselő-testület tagjai is a helyszínen voltak. Nehézséget okozott a kolontári ügyek intézésében, hogy a körjegyzőnek Pusztamiskére kellett kiköltöznie, és hónapokon keresztül ott látta el hivatalát, amíg elkészültek a szintén felújításra váró polgármesteri hivatal épület-karbantartási munkálatai.

Devecseren kezdetben szinte az egész polgármesteri hivatal szünetelteti kényszerült közigazgatási vezető szerepét, mert névleges és valós mentési központként működve szinte valamennyi alkalmazott a mentőrök kiszolgálását látta el. A közigazgatási feladatokhoz való visszatérésre a kárfelmérés, a károsultak nyilvántartásba vétele, az ingatlan-nyilvántartási feladatok megkezdhetősége érdekében az operatív törzs hívta fel a polgármester figyelmét.

Az önkormányzat adott helyet az operatív törzs *devecseri* operatív csoportjának a házasságkötő-teremben, illetve később a felügyelő újjáépítési munkacsoportjának a polgármester irodájában. *Devecseren* kétszázhetven lakóingatlan bontásáról döntöttek. A vörösiszap ezen a településen okozta a legnagyobb kárt, ezért a legtöbb és legösszetettebb feladatok is itt jelentkeztek.

A nagy területet érintő katasztrófa kezelése érdekében az állománynak sok információra, adatra volt szüksége. A hiányos nyilvántartások nehezítették az ingatlanok helyszíni beazonosítását. A tulajdoni lapokon több esetben a régi utcanevek szerepeltek, és a házszámok is eltértek. Ez a kezdeti időszakban az értékbecslések elvégzésénél okozott fennakadást.

A kárenyhítési lehetőségekből kifolyólag nemcsak a megrongálódott ingatlanokról kellett adatokat beszerezni, hanem az ország egész területéről a vásárolható épületekről is. Ezeket az adatokat a Takarnet-program segítségével rendelkezésre bocsátotta a földhivatal.

A kezdeti időszakban a megsérült ingatlanok és a lakosság kárának felmérésére a polgármester és a jegyző külön is intézkedett. A jegyző által létrehozott, a károsodott utcákat felkereső felmérők munkáját a polgármester átszervezte, azok más időpontban és összetételben indultak útnak.

A jogszabályok adta lehetőségek szerint történő kárenyhítési folyamatok elindulásakor az eltérő értelmezések miatt az önkormányzattól jó szándékú, de esetenként ellentmondásos információk is kikerültek a lakossághoz. Ezek nehézségeket okoztak a nyilatkozattételeknél és a szerződéskötéseknél, a bontásoknál, az ingósági kárenyhítéseknél.

Az önkormányzat képviselő-testülete megalkotta a helyi rendeleteket, határozatokat, az észlelt hiányosságok kiküszöbölése érdekében vagy a jogszabályi változások, a jogszabály-értelmezések és -pontosítások miatt azonban utólag módosította is őket.

Az ingósági kárenyhítés megszervezése kezdetén az újjáépítési kormányzati koordinációs központ által kiadott iratminták alapján az önkormányzatok elvégzették a megrongálódott ingóságok lakossági összeírását, majd a begyűjtött, kitöltött adatlapokat az újjáépítési kormányzati koordinációs központ megküldte a települési jegyzőknek ellenőrzésre és igazolásra. *Devecser* jegyzője, illetve

a kolontári körtgyező hatáskör és illetékesség hiányában ezt nem tudta elvégezni. Az újjáépítési kormányzati koordinációs központ ezután megkérte a polgármestereket, hogy ellenőriztessék az ingóságai kárigények valóságátartalmát.

Az ingóságai kárigények rendezésére Devecser Város Önkormányzata jelentős idő elteltével alkotott rendeletet. Létrehozta az önkormányzati kárrendezési újjáépítési csoportot. Ennek előkészítő munkájával, az újjáépítési kormányzati koordinációs központtal és a BM OKF gazdasági főigazgató-helyettesével történő egyeztetések után az önkormányzat meghozta azokat a rendeleteit, amelyek a kormányhatározatokkal összhangban szabályozták az ingóságai kárenyhítés menetét.

Az önkormányzati vezetés, a polgármester, az alpolgármester és a hivatal dolgozói is folyamatosan részt vettek a mentés, helyreállítás, újjáépítés szervezésében, sokszor kötelezettségeiken túl is. A kért adatokat, dokumentumokat, eszközöket rendelkezésre bocsátották. Az ellentmondásos információk vagy intézkedések kiküszöbölésére az operatív törzs és az újjáépítési kormányzati koordinációs központ vezetői, a munkacsoport-vezetők folyamatosan egyeztettek az önkormányzati vezetőkkel, a megbeszélésekről emlékeztetők készültek, hasznos volt az önkormányzati összekötő munkába állítása is.

A *Magyar Bútor és Faipari Szövetség* segítette a bútorok pótlásának megszervezésében.

Az önkormányzatokkal és a károsultakkal a bútorok utalványozási és finanszírozási munkája gyorsan és rendben zajlott. Az új lakóparkba történő szállítások általában az épület birtokba vételének másnapján megtörténtek. A megrendeléseket, számlákat az újjáépítési kormányzati koordinációs központ folyamatosan ellenőrizte és ellenjegyezte.

Az önkormányzati kárrendezési újjáépítési csoport tevékenysége

A kihirdetett veszélyhelyzet során a nem lakóépületekben keletkezett további károk enyhítéséről szóló 1222/2010. (XI. 4.) kormányhatározat 1.1 pontjában meghatározott támogatási célok figyelembevételével megkezdődött a károsultak egyes vagyontárgyaiban bekövetkezett károk felmérése. Ennek érdekében Devecser Város Önkormányzata a 11/2011. (I. 14.) határozatával létrehozta az önkormányzati kárrendezési újjáépítési csoportot.

Ez kidolgozta a támogatási kérelemre vonatkozó nyomtatványt, ennek segítségével a *károsult személyek bejelentették*:

- a konyhakertekből be nem takarított terményekben és természetes személyek tulajdonában lévő, megrongálódott ingatlanon tartott, elhullott haszonállatokban keletkezett károk tételes felsorolását és a károsult által becsült értékét;
- a természetes személy, a károsult tulajdonában álló, a katasztrófában megsérült vagy megsemmisült gépjárművek megnevezését, a károsult által történő értékelését;
- a természetes személy tulajdonában lévő és a katasztrófa miatt károsodott lakóépületekben megsemmisült háztartási ingóságok (bútor, elengedhetetlenül szükséges háztartási eszközök) tételes felsorolását, a károsult által történő értékelését;
- az iszapkatasztrófa következtében megrongálódott lakóépületben bejelentett természetes személyek megsemmisült ruházatának és élelmiszereinek felsorolását, általuk történő értékelését.

A felméréskor a vörösiszap-katasztrófa károsultjai a kiadott űrlapon írták fel odalett használati tárgyaikat és azok becsült értékét. A katasztrófa utáni sokkhatás következtében sokan azt sem tudták összeírni, hogy milyen ingóságaik voltak. Az ily módon kitöltött kérdőívek kiértékelése – a felelősség súlya, a többszöri pótlólagos kárigények beadása stb. miatt – csak többször időcsúszással készülhetett el. A felmérőlapok összesítéséhez és kiértékeléséhez az önkormányzati karrendezési újjáépítési csoport csak a gépjárművek esetében alkalmazott külső kárszakértőt.

Problémát okozott, hogy a katasztrófa, illetve a mentési, mentesítési munkálatok elvégzésekor a haszonnövények megsemmisültek, a haszonállatok elpusztultak, további ingó vagyontárgyakat pedig szennyezett anyagként megsemmisítettek, vagy elszállítottak, így az ellenőrzésükre nem volt lehetőség. A kárigények felmérésekor a polgármesteri hivatal az egyes károsulti bejelentések szerint a hatósági nyilvántartások (népesség-nyilvántartás, gépjármű-nyilvántartás adatai) alapján ellenőrizte, hogy a károsult kérelmében feltüntetett személyek a katasztrófa időpontjában életvitelszerűen a kérdéses lakóingatlanban éltek-e, illetve ki a megrongálódott gépjármű tulajdonosa. Ez után az önkormányzat jegyzője igazolást állított ki a kárigény befogadásának tényéről, valamint a kéresemény időpontjában az érintett ingatlanokban élőkről.

Az 5/2010. (XII. 3.) BM rendelet és a hivatkozott kormányhatározat alapján Devescer Város Önkormányzat Képviselő-testülete 2011. március 4-én megalkotta a vörösiszap által 2010. október 4-én okozott katasztrófa károsultjainak a katasztrófaelhárítási céllelőirányzat igénybevételével történő tá-

mogatásáról szóló 13/2011. (III. 4.) önkormányzati rendeletét, amelyet többször is módosítottak.

Az önkormányzati kárrendezési újjáépítési csoport áttekintette és ellenőrizte az egyes károsult kérelmeket.

2011. április 19-től kezdve az önkormányzati kárrendezési újjáépítési csoport az egyeztetett kérelmeket folyamatosan terjesztette be Devecser Város Önkormányzat Képviselő-testülete szociális és egészségügyi bizottságának elbírálásra és a támogatási szerződés alapjául szolgáló bizottsági határozat meghozatala céljából. A bizottság döntésének írásba foglalása után került sor a támogatási szerződések megkötésére, ennek alapján az önkormányzat a BM–OKF–önkormányzat közötti együttműködési támogatási megállapodásnak megfelelően igényelte a szükséges támogatási összeget a katasztrófaelhárítási célelőirányzat terhére.

Az 1053/2011. (III. 22.) számú határozatával a kormány a lakóépületben lévő háztartási ingóságok pótlása címén nyújtható támogatás mértékét a korábbi félmillióról egymillió forintra módosította, emiatt a helyi rendelet megfelelő szakaszát is meg kellett változtatni. Míg a korábbi kormányhatározat lehetővé tette a megrongálódott lakóépületbe bejelentettek ruhaneműjének és az élelmiszernek a pótlását, addig a módosítással a jogosultak köre kibővült a lakóépületbe be nem jelentett, de életvitelszerűen ott lakó személyekkel. A rendelet 2011. március 20-át mint jogvesztő határidőt állapította meg a támogatási kérelmek benyújtására.

Az újjáépítési kormányzati koordinációs központ írásban is tájékoztatta a polgármestereket, hogy a karitatív szervezetek egymás között felosztották a családokat, az eddigi támogatásukat is ennek fényében tették meg, illetve javasolta, hogy az önkormányzati kárrendezési újjáépítési csoport kérjen írásbeli kötelezettségvállalást minden karitatív szervezettől az egyes állampolgárok támogatásának mértékére. Ez lehetővé tette az átláthatóságot, illetve annak a kormányzati előírásnak a betartását, hogy a más forrásból megtérülő károkat be kell számítani az ingósági kárenyhítésbe is.

A jóváhagyott támogatási keretösszeg első részét a Belügyminisztérium 2011. június 10-én átutalta, így megkezdődhetett az egyedi folyósítás.

Az önkormányzati kárrendezési újjáépítési csoport összességében *ötszázkilencvenhat* esetben kötött pénzbeli vagy természetbeni ingósági kárenyhítésre szerződést, *háromszázharminchárom* bejelentett kárigényt kezelt, pénzbeli állami kárenyhítést *háromszázöt* esetben, természetbeni kárenyhítést, azaz bútorrellátást *százhetvenkét* alkalommal fogadott el és hagyott jóvá. A bizottság tizenhat állampolgár igényét utasította el.

DUNAVÖLGYI SZILVESZTER – TILKI KATALIN

Az ipari katasztrófák kriminalitása

Az Emergency Disasters Database (EM-DAT) adatbázisában olyan helyzet minősül katasztrófának, amelyben tíznél több ember halt meg, száznál többen érintettek, veszélyhelyzetet rendeltek el, és nemzetközi segítséget is igénybe vettek.¹ Jellegük, kiterjedésük és tulajdonságaik alapján különbséget kell tenni a *természeti eredetű jelenségek által okozott veszélyhelyzetek*, valamint a *civilizációs eredetű katasztrófák* között. Az utóbbiak potenciális veszélyforrásként az emberi tevékenység vagy mulasztás jelölhető meg: például nukleáris erőművekben, az ipari üzemekben bekövetkezett szerencsétlenségek, műszaki hibák, a tüzesetek, a közlekedési katasztrófák és a napjainkban előtérbe kerülő terrorizmus okozta veszélyhelyzetek.

A katasztrófák *általános következményei*, hogy súlyos emberi szenvedést okoznak az érintett lakosságnak, óriási károkkal járó, nagyszabású pusztítást okoz(hat)nak a közhasznú infrastruktúrában – például az utakban, a vasutakban, a víz- és villamosenergia-ellátásban, a csatorna- és távközlési hálózatokban –, továbbá lakóházakban, kereskedelmi létesítményekben, ipari és mezőgazdasági területekben, valamint károsít(hat)ják a természeti és kulturális örökséget is. Röviden: a katasztrófák mindig megakadályozzák, hogy az emberek a szokásos életüket folytassák. Ennek érdekében pedig a kataklizmák által sújtott területeket meg kell tisztítani és újjá kell építeni (termelőképességüket helyre kell állítani), az általuk okozott költségeket pedig ellensúlyozni kell.

Környezeti katasztrófával járó ipari balesetek

A fejlődő és egyre bonyolultabb technika következtében a különböző típusú rendszerekben növekszik a meghibásodási lehetőségek száma és az ipari balesetek bekövetkezésének esélye. Az Európai Környezetvédelmi Ügynökség

¹ Philippe Hoyois – Regina Below – Jean-Michel Scheuren – Debarati Guha-Sapir: Disaster Statistical Review: Numbers and Trends, 2006. Centre for Research on the Epidemiology of Disasters, Brussels, May 2007; Debarati Guha-Sapir – Femke Vos – Regina Below – Sylvain Ponserrer: Annual Disaster Statistical Review: Numbers and Trends, 2010. Centre for Research on the Epidemiology of Disasters, Brussels, May 2011

(European Environment Agency; EEA) 2010-ben készült jelentése szerint 1998 és 2009 között a *civilizációs katasztrófák közül leggyakrabban ipari balesetek fordultak elő*, szám szerint háromszázharminckilenc.² Vegyűk sora a legnagyobb ipari katasztrófákat és a hozzájuk vezető okokat!³

1976. július 10-én az olaszországi Sevesóban robbanás történt a *rovartíró szereket előállító gyárban*. Az egyik reaktor túlhevülése miatt a biztonsági rendszer kinyitott egy szelepet, ennek következtében két kilogramm dioxin került a levegőbe. Kétezer embernél diagnosztizáltak mérgezést, hatszáz ember kitelepítésére került sor. A vállalat a baleset után csaknem harminc óra elteltével tájékoztatta a hatóságokat és csak öt nap múlva zárták le a berendezést. A környéken harminc centiméter mélyen távolították el, illetve égették ki a talajt. A vegyi üzemben nem voltak megfelelő biztonsági berendezések, és veszélyhelyzetre vonatkozó intézkedési terv sem készült. Ez után került sor a 82/501 EKG (Seveso–I.) *irányelv* megalkotására, hogy megelőzzék és jelentősen csökkentsék az ipari balesetek számát, illetve minimalizálják az esetlegesen bekövetkező szerencsétlenségek következményeit. A dokumentum meghatározza a veszélyes ipari tevékenység, az üzemeltető, valamint a súlyos baleseti esemény fogalmát, felsorolja azokat a veszélyes anyagokat, amelyek vonatkozásában az irányelvet alkalmazni kell. Létrehozták az ipari balesetek megelőzését és elhárítását végző egységes irányítási rendszert, a tagállamok felállították a veszélyes létesítmények felügyeletét és ellenőrzését ellátó illetékes hatóságokat, gondoskodtak a létesítményen kívüli mentési tervekről és a lakosság tájékoztatásáról.

Az indiai *Bhopalban* 1984. december 2-án éjszaka a Union Carbide, *növényvédő szereket gyártó üzemből* több tonna mérgező gáz szivárgott ki, nagy részét fokozottan mérgező metil-izocianát alkotta. Néhány napon belül hét-

² Egyre súlyosabbak a katasztrófák Európában. [origo], 2011. január 14.

<http://www.origo.hu/idojaras/20110114-termeszeti-katasztrofa-kar-egyre-sulyosabbak-a-katasztrofak-europaban.html>

³ Az itt szereplő példák forrásai:

<http://www.katasztrofak.abbcenter.com/> ;

http://www.vedelem.hu/files/UserFiles/File/konf2007//TSZVSVZ_NEMZETKOZI2007/Vladimir_Secara_hu.pdf ;

<http://goliat.eik.bme.hu/~hronszky/Techn.hat.el.2MV.doc> ;

http://erg.bme.hu/oktatas/leir/gt524146/bevezeto_ora_print.pdf;

<http://sloe.b13.hu/index.php?f=7&s=2&blogid=1501&bm=19696>;

http://dunaujvaros.hu/letoltheto/katai_urban_lajos_eloadas.pdf; <http://www.origo.hu/nagyvilag/20020402enyhe.html>; <http://www.epy.it/hu/normativak/pdf/2003.105.EKHu.pdf>;

http://nol.hu/gazdasag/20110107-sporolas_vezetett_az_olajkatasztrofahoz;

http://193.224.76.4/download/konyvtar/digitgy/phd/2010/mogor_judit.pdf

ezer ember halt meg, és az elmúlt húsz évben megközelítőleg tizenöt–harminc ezer ember halt bele a gázszivárgás okozta betegségekbe és kb. huszonkét ezren váltak fogyatékosná. A tragédia előtti négy éven belül hat súlyos baleset történt a gyárban, de ennek ellenére sem került sor a balesetek elemzésére, illetve nem törekedtek ezek megelőzésére.⁴ Az Európai Parlament megállapítása szerint a Union Carbide a figyelmeztetések ellenére sem alkalmazta a szükséges biztonsági normákat. A balesethez vezető okok között szerepel, hogy nem fordítottak gondot a karbantartásra (voltak olyan berendezések, amelyek évek, illetve hónapok óta nem működtek), az üzem egyáltalán nem volt felkészülve váratlan balesetekre. A katasztrófa után megszületett a veszélyhelyzet-tervezési és közösségi jogok törvénye az Egyesült Államokban, valamint az ipari balesetek országghatáron túli hatásairól és kezelésről szóló (*helsinki*) *egyezmény*. Utóbbi rögzíti a veszélyhelyzetre való felkészülést, a közös értesítési-riasztási rendszer, a lakossági tájékoztatás alapelveit, valamint a kölcsönös segítségnyújtás, a megfelelő információáramlás kollektív feladatait. Szükségesnek tartja a lehetséges veszélyek és veszélyeztetett területek, helyi körülmények felmérését, felkészülési tervek készítését. Rendelkezik az illetékes hatóságokról és nemzetközi kapcsolattartó pontokról, hazánkban ez az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság Iparbiztonsági Főosztálya.

A *Sandoz cég* bázeli (Svájc) *vegyipari üzemének* egyik raktárában tűz ütött ki 1986. november 1-jén. A tüzet az okozhatta, hogy festéket töltöttek palettákba, amelyeket vákuumfóliával zártak le, a műanyag fóliát pedig lángszóró készülékkel melegítették fel. Valószínűleg a lángok túl közel kerülhettek a műanyaghoz, így az felhevült. A tűz következtében ezerkétszáz tonna anyag égett el, főleg rovarirtó szer. A tűz oltásához használt víz korábban növényvédő szerrel fertőződött, ami a szennyvízcsatornákon keresztül a Rajnába ömlött. A folyó vize ötszáz kilométer hosszan szennyeződött, ökológiája jelentősen károsodott. Így lett ipari balesetből Európa egyik legsúlyosabb, élő vizet érintő természeti katasztrófája.

A bhopali és a bázeli balesetkből leszűrt tapasztalatok indokolták a Seveso–I. irányelv módosítását, ennek eredménye a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos baleseti veszélyek ellenőrzéséről szóló *Seveso–II.* (96/82/EGK) irányelv, amely 1997. február 3-án lépett életbe. A módosítást, illetve az új irányelv kidolgozását elsősorban az indokolta, hogy szükséges-

⁴ J. P. Gupta: The Bhopal gas tragedy: could it have happened in a developed country? Department of Chemical Engineering, 27 Nov. 2001.

sé vált a hatékonyabban működő rendszerek, az új létesítmények telepítésére vonatkozó szigorúbb ellenőrzések, a környezetvédelmi információk szélesebb hozzáférhetőségének megteremtése, valamint a bekövetkezett súlyos balesetek tapasztalatainak összegyűjtése és elemzése. Az előző irányelvhez képest az új direktíva számos változást hozott: a hatálya alá tartozó létesítményeket az alkalmazott veszélyes anyag típusa, mennyisége határozza meg és nem a tevékenysége, mint a korábbi dokumentumban. Ettől kezdve különbséget kell tenni alsó és felső küszöbértékű üzemek között. A létesítményekben olyan biztonsági vezetési rendszert kell működtetni, amely a mindennapi biztonságot teremti meg és garantálja.⁵ A belső és külső veszélyhelyzeti terveket ki kell próbálni a gyakorlatban. A terület-felhasználási tervekben megfelelő távolságra kell elhelyezni az adott létesítményt a lakott területtől. Az unió országaiban ez az irányelv az ipari és környezetbiztonság alapja.

A hollandiai *Enschede* város *tűzijátékgyárában 2000.* május 13-án robbanás történt. A robbanás következtében huszonkét ember veszítette életét, több mint kilencszázan megsérültek, több száz épület károsodott. Mint később kiderült, a gyárban a polgármester és a lakosság tudta nélkül ezer tonna tűzijátékot tároltak. Az ügyben született ítélet indokolása szerint az igazgatók megsértették a környezetvédelmi előírásokat, az azonban nem bizonyított, hogy ez okozta a katasztrófát. Ez a baleset bebizonyította, hogy a robbanásveszélyes anyagok tárolásából milyen súlyos történések fakadhatnak, és felhívta a figyelmet arra, hogy szükség van az ilyen anyagokra vonatkozó fogalmak egyszerűsítésére, pontosítására.

A franciaországi *Toulouse*-ban *2001.* szeptember 21-én egy *műtrágyagyártó üzemben* óriási erejű robbanás következett be. Az üzem közelében lévő lakóházak közül több száz megrongálódott, kétezer ember megsérült, huszonkilencen életüket veszítették. A baleset okait a mai napig nem sikerült tisztázni, csak az derült ki, hogy az üzemben ammónium-nitrát volt, ez viszont csak kétszáz fokon idéz elő robbanást. Az eset rávilágított arra, hogy az említett anyag, illetve az ebből készült műtrágyák tárolásából származó balesetek lehetőségével számolni kell.

A *Seveso-II. irányelv módosítását*, azaz a 2003/105 EK irányelv megalkotását az újabb európai balesetek – 2000 májusában az enschedei petárdá-

⁵ Damjanovich Imre: A súlyos baleset megelőzési irányelvek és a biztonsági vezetési rendszer. <http://www.inventor.hu/ceco/kock/konyv/sbm.pdf> ; Bognár Botond – Damjanovich Imre: A súlyos ipari balesetek megelőzésével és elhárításával kapcsolatos nemzetközi és európai uniós szabályozások össze foglalása. <http://www.inventor.hu/ceco/kock/konyv/ofoglalo.pdf>

gyárban, 2001 szeptemberében a toulouse-i műtrágyagyártó üzemben történő robbanások és a tisztai cianidszennyezés – és a végrehajtás során tapasztalt nehézségek indokolták. Az irányelv hatályát kiterjesztették a bányászathoz folyó tevékenységekre, valamint bizonyos hulladéklerakó létesítményekre, pontosították egyebek között például a pirotechnikai és robbanásveszélyes anyagok fogalmát, felülvizsgálták és kiegészítették az ammónium-nitrát-alapú műtrágyák és karcinogén anyagok kategóriáit, tisztázták a biztonsági intézkedések és védelmi tervek kialakításának eljárási kérdéseit.⁶ Hivatalos adatok szerint a Seveso–II. bevezetése óta húsz százalékkal csökkent a súlyos balesetek száma. A tervek szerint a közeljövőben várható a Seveso–II. irányelv újabb módosítása: *2015. június 1-jén a Seveso–III.⁷ lép életbe.* A tervezett módosítás célja, hogy összhangba hozza az irányelv rendelkezéseit az anyagok és keverékek osztályozásáról, címkézéséről és csomagolásáról szóló 2008/1272/EK rendelettel és a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáféréshez, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló aarhusi egyezmény⁸ előírásaival.

Először alakult ki ipari katasztrófa természeti katasztrófából *Japánban*, amikor a 2011. március 11-i *földrengés által keltett cunami* azon túl, hogy több tízezer ember életét követelte, erősen megrongálta a fukusimai atomerőművet is. A Nemzetközi Atomenergia-ügynökség a balesetnek a legsúlyosabb, hetes besorolást adta. Az eseményekre tekintettel a német kormány az elsők között döntött arról, hogy bezárja az összes atomerőművet, illetve a jövőben már nem épít ilyeneket és több más ország is azt tervezi, hogy az atomenergiát teljes mértékben kizárja a jövőbeni energiatermelésből.

Magyarország legsúlyosabb ipari katasztrófái⁹ közé sorolható a romániai Nagybánya közelében elhelyezkedő *Aurul bányavállalat cintározó tava gátjá-*

6 Mógor Judit: A lakossági tájékoztatás és a nyilvánosság biztosításának kutatása a súlyos ipari balesetek elleni védekezésben. http://193.224.76.4/download/konyvtar/digitgy/phd/2010/mogor_judit.pdf

7 Vass Gyula: Ipari katasztrófák szabályozása, új uniós törekvések.

<http://magyardiplo.hu/iparikatasztrofak-cikkek/429-ipari-katasztrofak-szabalyozasa-uj-unios-toerekvesek>; Javaslat a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezésről. COM(2010) 781 végleges

[http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2010\)0781_/com_com\(2010\)0781_hu.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2010)0781_/com_com(2010)0781_hu.pdf)

8 Az aarhusi egyezményt 1998. június 25-én fogadták el, 2001. október 30-án lépett hatályba. Magyarországon a 2001. évi LXXXI. törvénnyel hirdették ki.

9 http://www.zsambekimencede.hu/torokbalint_pyro_robbanas.htm;

http://kitekinto.hu/europa/2010/10/15/atszovik_veszelyes_ipari_letesitmenyek_kelet-kozep-europat/;

<http://vorosiszap.bm.hu/>

nak átszakadása, amely a heves esőzések hatására következett be 2000. január 30-án. Megközelítőleg százezer köbméter mérgező szennyvíz (a megengedettnél nyolcszázszor nagyobb ciántartalommal) ömlött ki, amely végigvonult a Tisza magyarországi szakaszán, súlyos károkat okozva a folyó élővilágában. A katasztrófáról készült jelentések hangsúlyozzák, hogy a vállalatnak nem volt kárelhárítási terve.

2010. október 4-én a *Magyar Alumínium Zrt.* területén található *vörösiszap-tároló X.* kazettájának északnyugati *gátja átszakadt*, egymillió köbméter feletti vörösiszap öntötte el a környező területeket nyolcszáz hektáron. A legnagyobb pusztítás Kolontáron, Devecseren és Somlóvásárhelyen történt. Tíz ember elhunyt, több mint százán megsérültek. Az erősen lúgos kémhatású szennyeződés kiirtotta a Torna patak élővilágát. A vállalat kárelhárítási terve számba vette a gátszakadás lehetőségét, de ennek következményeit jóval enyhébbnek ítélte (például nem számítottak ekkora mennyiségű iszap kiömlésére, arra, hogy ez több falut élönthet és nem tudták, hogy mivel lehet semlegesíteni), mint ami a valóságban bekövetkezett. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosának állásfoglalása egyebek között rámutat arra, hogy a tározók állékonyságát 2002 után egyetlen hatóság sem ellenőrizte, tisztázatlan volt a létesítmény jogi minősítése, valamint az, hogy a létesítmény engedélyezése, illetve működésének felügyelete során melyik hatóságnak van hatásköre.

Évente több olyan baleset történik, amelyet általában mulasztás okoz a jogszabály hatálya alá nem tartozó, küszöbérték alatti üzemenknél. Ilyen volt például a 2004. augusztus 5-én, *Törökbálinton*, a Pyro-Technic Kft. raktárában történt *robbanás*. Szakértői vizsgálatok számos szabálytalanságra világítottak rá, így például a kft. használatbavételi, fennmaradási engedély nélkül használta a felrobbant raktárakat, nem voltak a birtokában a robbanóanyag tárolásához szükséges engedélyek, nem maximalizálták a raktárban tárolható anyagok mennyiségét, nem tartották be a raktározásra vonatkozó biztonsági előírásokat.

A példaként felsorolt ipari katasztrófák *közös jellemzője* a technológiai rendszerek hiányossága, az emberi hibák (mulasztás, hanyagság stb.), gyakran mindkét tényező együttesen, mint kiváltó ok, a káros környezeti hatások a következmények terén. A balesetek általában a szervezettség hiányára, a felmerülő probléma hibás meghatározására, a nem megfelelő kommunikációra, a jelek, illetve jelzések figyelmen kívül hagyására, valamint a szabályok megszegésére vezethetők vissza.

Kockázatkezelés

A *katasztrófakockázatok* menedzselésében az állami szerepvállalás a nemzetközi fórumok egyik legvitatottabb kérdése. Sarkalatos pont, hogy mikor kívánatos az állami szerepvállalás. Ennek egyik leggyakoribb módja: a katasztrófák okozta károk utáni közvetlen állami segítségnyújtás a károk enyhítése céljából. Ilyenkor az állam kvázi biztosítói szerepet tölt be úgy, hogy a kockázatfedező tevékenységért nem kap biztosítási díjat (ez az úgynevezett *ex post* szerepvállalás). Általános vélemény, hogy a jövő katasztrófakockázat-kezelésének – a direkt segítségnyújtás egyedüli módszerével ellentétben – inkább a megelőző, hatékony kockázatsökkentés irányába kell haladnia (ezt szolgálják az úgynevezett *ex ante* programok). Olyan kompenzációs mechanizmusok kiépítésére van szükség, amelyek már az állam és a biztosítási szektor közötti együttműködés kialakítására épülnek, és az állami direkt támogatási formák háttérbe szorulnak (PPP – Public Private Partnership programok).

A kockázatkezelésben kiemelkedő szerepe van az *ipari létesítmények biztonságos működésének*. A kockázatok csoportjai: a pénzügyi (hitel, kamatláb, árfolyam-alakulás stb.), stratégiai (piac és marketing, vevői igények alakulása, versenytársak magatartása stb.), szabályozási (jogalkotás), működési (belső folyamatok és rendszerek, külső események, emberi tényezők stb.) veszélyek. A témában készült tanulmányok, útmutatók hangsúlyozzák, hogy egy veszélyes létesítmény biztonságos üzemeltetése feltételezi az általános vezetési rendszer olyan új követelményeinek megfelelő kialakítását, amelynek lényeges alkotórésze a jó kockázatkezelés. Világos összefüggést mutatnak ki a biztonságosan működő létesítmény és a jól irányított vállalati folyamatok között. Az egyes veszélyes létesítmények tevékenységük jellegét és strukturájukat tekintve bármennyire eltérők legyenek is, az általános biztonsági filozófiájuknak, kultúrájuknak és vezetési rendszerüknek közös elveken kell alapulnia.

A szabályozás terén a szakemberek álláspontja lényegében megegyezik abban, hogy csak az e követelményeken nyugvó, rendszerszemléletű jogi előírások garantálhatják a katasztrófák megelőzésének, illetve az ellenük való védekezésnek megfelelő intézményrendszer kialakítását.

Az ipari katasztrófák kezelésére vonatkozó szabályozás

A már említett Seveso-irányelveken kívül a legfontosabb, amit még meg kell említeni az Európai Unió joganyagából, az *Euratom-határozat* (2001/792/EK,

2007/779/EK), amellyel a polgári védelmi segítségnyújtási beavatkozások terén a fokozott együttműködés előmozdítását segítő *közösségi mechanizmust* hoztak létre. „*A mechanizmus elősegíti a Közösségen belül vagy kívül előforduló valamennyi súlyos vészhelyzetre – beleértve a természeti és az ember által okozott katasztrófákat, a terrorcselekményeket és a technológiai, radiológiai és környezeti baleseteket – adott polgári védelmi reagálást, ideértve a véletlen tengerszennyezést. E vészhelyzetek mindegyike esetén kérhető polgári védelmi segítségnyújtás az érintett ország reagálási képességeinek kiegészítése céljából*”¹⁰ [(6) preambulumbekkezdés]. Jó példaként említhető, amikor az Ajkai Timföldgyár területén történt vörösiszapömlés kapcsán 2010. október 7-én a magyar kormány olyan 5-7 fős szakértői csoport segítségét kérte az Európai Bizottság Megfigyelési és Tájékoztatási Központjától, amelynek tagjai konkrét tapasztalatokkal bírnak az iszap által okozott károk enyhítésében. Október 11-én meg is érkeztek a baleset helyszínére a polgári védelmi szakértők öt európai országból (Franciaország, Belgium, Svédország, Ausztria, Németország), hogy közreműködjenek a vörösiszap okozta károk hatékony orvoslásának kidolgozásában.

A magyar jogszabályok közül a környezetvédelmi¹¹ és a katasztrófavédelmi törvény¹² vonatkozó rendelkezéseit tekintjük át. A *környezetvédelmi törvény* 6. és 7. §-ában megfogalmazott elővigyázatosság és megelőzés elve jól tükrözi a szakemberek azon véleményét, hogy minden veszély és kockázat csökkentése, kezelése rendszerszemléletű megközelítést követel. Ezen kívül a törvény értelmében minden környezetveszélyeztetéssel járó technológiai alkalmazása során az esetlegesen bekövetkező rendkívüli környezetkárosítás megakadályozására, felszámolására az adott tevékenység megkezdése előtt – külön jogszabályi rendelkezés hiányában is – környezeti kárelhárítási tervet kell készíteni. Tehát a vállalkozásoknak (üzemeknek) nemcsak katasztrófa-

10 A Haitin 2010. január 12-én pusztító földrengés utáni katasztrófa-elhárítási erőfeszítések folytatásaként az európai polgári védelmi mechanizmus végezte a 24 tagállam által nyújtott segítség gyakorlati célba juttatását. Az EU által finanszírozott gyorsreagálási képességet először alkalmazták vészhelyzetben, ivóvíz és orvosi ellátás biztosítására. Az EU új polgári védelmi csapata a hétvégén érkezett meg Haitibe, hogy átvegye a földrengés után 36 órával bevetett első csapattól a helyszíni koordinációs feladatokat.

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/61&format=HTML&aged=1&language=HU&guiLanguage=en>

11 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól.

12 Tanulmányunkat 2011. november elején készítettük el, így itt az 1999. évi LXXIV. törvényről van szó. A katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvényt a parlament 2011. szeptember 19-én fogadta el, és 2012. január 1-jén lépett hatályba.

veszély, hanem bármilyen kisebb mértékű környezetkárosítás esetére is készülniük kell(ene) „veszforatókönyvvel”, vagyis megelőző intézkedési koncepcióval.

Az uniós elvárásoknak megfelelően 2006-ban módosult a *katasztrófák elleni védekezés irányításáról, szervezetéről* és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezésről szóló 1999. évi LXXIV. törvény IV. fejezete, a végrehajtását szolgáló 2/2001. (I. 17.) kormányrendeletet pedig felváltotta a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezésről szóló 18/2006. (I. 26.) kormányrendelet.

Ha összevetjük az említett két törvényt, az állapítható meg, hogy a környezetvédelmi törvény szabályozási tárgya miatt jóval tágabban határozza meg a „környezetveszélyeztető technológiák” körét, mint a katasztrófavédelmi törvény „veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos baleset” definíciója alapján értelmezhető „rendkívüli események”, vagy a „veszélyes tevékenység” fogalmi¹³, még akkor is, ha e törvény hatálya bizonyos területekre (például az atomenergiával vagy a bányászattal kapcsolatos eljárásokra, katonai célból üzemeltetett veszélyes ipari üzemekre stb.) nem terjed ki.

Ezen túlmenően a 18/2006. (I. 26.) kormányrendelet értelmében csak olyan veszélyes ipari létesítmények tartoznak a törvény és végrehajtási normájának hatálya alá, amelyekben a veszélyes anyagok jelenléte az úgynevezett alsó küszöbértéket eléri. Ennek következtében a *veszélyes ipari létesítmények három csoportját* lehet megkülönböztetni: az egyik az úgynevezett „küszöbérték feletti”¹⁴, a másik a „küszöbérték alatti”¹⁵, a harmadik pedig a „küszöbérték alatti” szintet el nem érők. E besorolások az engedélyezési és az ellenőrzési eljárásokban kapnak fontos szerepet, így tehát az 1999. évi LXXIV. törvény IV. fejezetének hatálya alá csak az első két kategória tartozik. A „küszöbérték feletti”, üzemeknél biztonsági jelentés elkészítése kötelező, a „küszöbérték alattiaknál” pedig elegendő a biztonsági elemzés. Jól érzékelhető, hogy a szabályozás következtében a veszélyes anyagokkal foglalkozó ipari létesítmények jelentős hányada kimarad a kockázatértékelésből, így ismeretlen veszélyforrást jelenthetnek környezetükre.

¹³ Itt hívjuk fel a figyelmet a jogszabály zavaros fogalom meghatározásaira és hiányosságaira, ami a 2012 elején hatályba lépő törvényt is jellemzi.

¹⁴ A fogalommagyarázat csak a végrehajtási rendeletben található: „Felső küszöbértékű veszélyes ipari üzem: ahol a jelen lévő veszélyes anyagok mennyisége (beleértve a technológia irányíthatatlanná válása miatt várhatóan keletkező veszélyes anyagokat is) az 1. melléklet 1. táblázatában feltüntetett anyaglista alapján meghatározható felső küszöbértéket eléri, illetőleg meghaladja” [18/2006. (I. 26.) kormányrendelet 1. § b) pont].

¹⁵ Uo. a) pont

A *hatósági eljárás alapja* az ügynevezett biztonsági jelentés vagy biztonsági elemzés, amellyel – az előírt formai és tartalmi követelmények alapján – az üzemeltető igazolhatja, hogy az általa folytatott veszélyes tevékenység nem jár a normákban meghatározottnál nagyobb kockázattal, s minden elvárható intézkedést megtett az esetleges súlyos balesetek megelőzése, valamint a következmények elhárítása érdekében. A katasztrófavédelmi szervezet pedig rendszeresen ellenőrzi a hatósági engedélyben, illetve a biztonsági jelentésben foglaltak meglétét, illetve a biztonsági védelmi rendszer állapotát. Ha hibát, hiányosságot észlel, és az üzemeltető azokat nem orvosolja, a hatóság a törvényben meghatározott jogkövetkezményeket alkalmazza.

A lakosság súlyos ipari balesetek elleni védelme érdekében a veszélyeztetett település önkormányzatainak (polgármestereinek) a katasztrófavédelem területi szervezetének közreműködésével ügynevezett *külső védelmi tervet* kell készítenie, amelyben meghatározzák a lakosságnak és a létfenntartáshoz szükséges anyagi javaknak a súlyos ipari balesetek miatti veszélyeztetettségét, a védekezés módszereit, erőit, eszközeit és a résztvevők konkrét feladatait. A baleset bekövetkezésekor a polgármesterek gondoskodnak a lakosság riasztásáról, tájékoztatásáról, és végrehajtják a külső védelmi tervben foglaltakat. Hangsúlyozzuk, a törvény az üzemeltetőt kötelezi a lakosságot érintő kockázatokról történő haladéktalan tájékoztatásra, ezt a létesítmény veszélyességi övezetének határán belüli települések polgármestereinek és a katasztrófavédelem helyi szerveinek kell megtenniük.

A veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek kialakulásának megelőzését, a balesetek elhárítását, következményeinek mérséklését szolgáló intézkedések megtételét, az értesítési, riasztási, felkészítési feladatok veszélyes létesítményen belüli végrehajtásának rendjét, feltételeit szabályozó üzemeltetői dokumentum a *belső védelmi terv*. Elkészítése az üzemeltető feladata. A biztonsági elemzésben, illetve a biztonsági jelentésben szereplő veszélyek elhárítására *belső védelmi tervet* kell kidolgozni, amely tartalmazza azoknak az eszközöknek és annak az üzemi vezetési rendszernek a leírását, amellyel az emberi egészség és a környezet védelme magas színvonalon megoldott. A tervek egy-egy példányát meg kell küldeni a hatóságnak, valamint a megyei, illetve a fővárosi védelmi bizottságnak. Ha a létesítményben vagy a védelmet ellátó szervezetben súlyos ipari baleset kockázatát növelő változás történik, az üzemeltetőnek meg kell újítania a *belső védelmi terveket*.

A törvény értelmében a veszélyes ipari üzemek hatósági engedélyezési és felügyeleti eljárásában az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóságnak van hatásköre. A IV. fejezet legnagyobb hiányossága, hogy semmiféle össz-

hang nem található a környezetvédelmi törvény környezethasználattal kapcsolatos feltételeire és hatósági engedélyezésre vonatkozó előírásaival, holott – véleményünk szerint – a zöldhatóságnak e témában kulcsfontosságú szerepe lenne. A 2012. január 1-jén hatályba lépő törvény pedig a szakhatósági közreműködést is megszüntette. Úgy véljük, a környezethasználattal kapcsolatos hatósági engedélyezési dokumentációnak igen fontos részét kellene hogy képezzék a katasztrófák elleni védekezésről szóló törvényben meghatározott dokumentumok (biztonsági jelentés vagy biztonsági elemzés és belső, valamint külső védelmi tervek, továbbá az azokon alapuló hatósági határozatok). Sőt ezek és az ezekkel kapcsolatos katasztrófavédelmi hatósági engedélyek nélkül nem lenne szabad környezethasználattal kapcsolatos engedélyeket kiadni, hiszen egy veszélyes ipari üzem nyilvánvalóan potenciális veszélyt jelent környezetére.

A következményekért való felelősség és a kompenzáció

A környezetvédelmi törvény a felelősség szabályairól is rendelkezik, mégpedig a szennyező fizet elve¹⁶ alapján: „a környezethasználó az e törvényben meghatározott és az e törvényben és más jogszabályokban szabályozott módon felelősséggel tartozik tevékenységének a környezetre gyakorolt hatásaiért”. (1995. évi LIII. törvény 9. §) A törvény IX. fejezete pedig szabályozza a környezetért való felelősség általános alapjait, és kimondja, hogy a környezethasználó büntetőjogi, szabálysértési jogi, polgári jogi és közigazgatási jogi felelősséggel tartozik tevékenységének a környezetre gyakorolt hatásaiért [101. § (1) bekezdése]. E következmények párhuzamosan alkalmazhatók: „a környezetvédelmi bírság nem mentesít a büntetőjogi, a szabálysértési, továbbá a kártérítési felelősség, valamint a tevékenység korlátozására, felfüggesztésére, tiltására, illetőleg a megfelelő védekezés kialakítására, a természetes vagy korábbi környezet helyreállítására vonatkozó kötelezettség teljesítése alól” (107. §).

Például az Ajkai Tímföldgyár területén történt katasztrófa miatt a Középdunántúli Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség 2011 szeptemberében mintegy 135 140 milliárd forint hulladékgyűjtési bírságot szabott ki a Mal Zrt.-re. A bírság megállapítása a hatályos jogsza-

¹⁶ A szennyező fizet alapelve napjainkban alkalmazott formájában a környezetvédelmi politika egyik alapvető elve, amely voltaképpen azt mondja ki és határozza meg, hogy a szennyeződések megelőzésének és ellenőrzésének költségeit a szennyező félnek kell viselnie.

bályoknak megfelelően történt. A katasztrófa mértékére és a kiömlött anyag mennyiségére figyelemmel a hatóság a legszigorúbb számítást vette alapul, mert összesen 1 876 622 tonna vörösiszap és lúgos oldat jutott ki a tározóból.¹⁷ Az ügyben büntetőeljárást is kezdeményeztek, több károsult pedig kártérítés iránti keresetet nyújtott be.

Más kutatásainkból tudjuk, hogy a gyakorlatban a többes szankcionálási lehetőség inkább gondot jelent, mint megnyugtató megoldást. A szakemberek szerint jelentős probléma, hogy az igazgatási (környezetvédelmi, természetvédelmi stb.) bíróságok túlnyomó többsége kötelezően alkalmazandó szankció, holott a szabálysértési eljárás is nagyobb teret kaphatna akkor, ha a hatóságok a mérlegelési jogkörben dönthetnének abban, hogy eltekintenek a bírásgólástól. E mellett nehézség az is, hogy néhány megyében a bíróságok gyakran azal az indokkal utasítják el, vagy szünetetik meg az eljárást, hogy az adott személlyel szemben már alkalmaztak egy másfajta jogkövetkezményt.

A környezeti károk megelőzése és helyreállítása vonatkozásában a környezeti felelősségről szóló 2004/35/EK irányelv értelmében a tagállamoknak intézkedniük kell, hogy a gazdaság szereplői biztosítást vagy más pénzügyi garanciát vegyenek igénybe. Itthon a környezetvédelmi törvény értelmében a külön kormányrendeletben meghatározott tevékenységért, a természetvédelmi törvény¹⁸ szerint pedig a természeti érték állagára, állapotára veszélyt jelentő tevékenységért, illetve védett természeti területen, valamint európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területen veszélyes anyag használatáért az előre nem látható környezetkárosodások felszámolása finanszírozásának előteremtése érdekében a környezethasználó garancia adására köteles, vagy arra kötelezhető. Mindkét jogszabály a környezetvédelmi biztosítás szabályainak kidolgozását a kormány feladatkörébe utalja, ilyen létezéséről azonban nincs tudomásunk.¹⁹

¹⁷ 2011. szeptember 14., 14.35:

<http://www.kormany.hu/hu/videkfejlesztési-miniszterium/kornyeztugyert-felelos-allamtikarsag/hirek/tobb-mint-135-milliard-forint-birsagot-kell-fizetnie-a-mal-zrt-nek>

¹⁸ 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről.

¹⁹ „A környezetvédelmi törvény szerint a környezethasználattal okozott kárért az engedélyes (illetve speciálisan a károsító jogi személyiségek tulajdonosi és irányító köre) fokozott felelősséggel tartozik, melyet csak igen szigorú feltételek esetén lehet korlátozni, illetve továbbhárítani. Ezek az általános szabályok azonban láthatóan nem elegendőek a bekövetkezett kár megfelelő és lehívható anyagi fedezetének megteremtésére. Az 1995-ben megszületett jogszabály szerint kormányrendeletben kell szabályozni a környezetvédelmi engedélyezési eljárás során a biztosítéskadási kötelezettség, valamint céltartalék képzési kötelezettség és a felelősségbiztosítás szabályait – ez máig csak formálisan történt meg.” Jávor Benedek – Hargitai Miklós (szerk.): Kolontár-jelentés. A vörösiszap-baleset okai és tanulságai. Budapest, 2011. 12. o. http://lehetmas.hu/wp-content/uploads/2011/04/Kolontar_jelentes.pdf

Büntetőjogi vonatkozás

Katasztrófák esetén a büntetőjogi felelősség általában nem játszik szerepet, civilizációs, illetve ipari eredetűeknél azonban nem kizárt, ha azok egy adott, a katasztrófát kiváltó, illetve a veszélyhelyzetet előidéző tevékenységgel összefüggő bűnös szándékosságra vagy mulasztásra vezethetők vissza, és amiatt valamilyen eredmény (például egészségromlás, halál, vagyoni kár stb.) is bekövetkezett. Előfordulhat még, hogy példát kívánnak statuálni: az Ajkai Timföldgyár területén történt vörösiszapömlés után a Mal Zrt. vezérigazgatója ellen foglalkozás körében elkövetett halált okozó gondatlan veszélyeztetés gyanúja miatt büntetőeljárás indult, amit nem is az eljáró hatóság, hanem 2010. október 11-én a parlamenti plénum előtt a miniszterelnök jelentett be.

Média hírek szerint a vörösiszap-katasztrófával kapcsolatban indult büntetőeljárás(ok)ban halált okozó közveszélyokozás vétsége és más bűncselekmények megalapozott gyanúja miatt 2011 szeptemberére már tizenöt gyanúsítottat hallgatott ki a Nemzeti Nyomozó Iroda. Mindannyian a Mal Zrt. felső és középvezetői, jelenlegi és egykori munkavállalói (például vezérigazgató, műszaki igazgató, környezetvédelmi és laborfelelős, diszpécseri szolgálatot teljesítő munkatárs stb.).²⁰

Úgy véljük, hogy a Btk. különös részi tényállásai, a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés (171. §), a közveszélyokozás (259. §), a környezetkárosítás (280. §) és/vagy a természetkárosítás (281. §) kellőképpen „lefedik” az ipari katasztrófákkal kapcsolatosan felmerülő veszélyes cselekmények körét. A közveszélyokozással és a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetéssel összefüggő bírói gyakorlat kiforrottnak tekinthető, amit több elvi döntés is alátámaszt (EBH 2004/1010; EBH 2002/731; EBH 2010/2117; EBH 2007/1680; EBH 2007/1586). A vörösiszap-katasztrófa után megfogalmazódtak olyan javaslatok²¹, amelyek „beemelnék” a büntető törvénykönyvbe a „hivatalos eljárás körében elkövetett veszélyeztetés” tényállását, ennek lényege, hogy büntetnék azokat a hivatalos személyeket, akik hatósági kötelezettségük elmulasztásával mások életét, testi épségét vagy egészségét veszélyeztetik, például nem megfelelően történt a veszélyes üzem ellenőrzése. Bár

²⁰ Újabb öt gyanúsított a vörösiszap-katasztrófa ügyében. [origo], 2011. szeptember 28. <http://www.origo.hu/itthon/20110928-ujabb-ot-gyanusított-a-vorosizsapkatasztrófa-ugyeben.html> ; Újabb négy embert gyanúsítottak meg a vörösiszap-katasztrófa miatt. [origo], 2011. szeptember 26. <http://www.origo.hu/itthon/20110926-negy-ujabb-gyanusított-a-vorosizsapkatasztrófa-ugyeben.html>
²¹ LMP-javaslatok katasztrófa ellen. Csökkentenék a kockázatot. RTL Hírek, 2010. október 29. <http://www.rtlklub.hu/hirek/belfold/cikk/342265>

a környezet- és természetkárosító deliktumokkal kapcsolatban felmerülnek jogalkalmazási gondok, de ez nem változtat azon a tényen, hogy az ipari katasztrófák bekövetkezése miatt nem szükséges új tényállást alkotni.

A katasztrófák elhárításánál felmerülhet a környezet károsodása. Ezért a környezet károsodásával kapcsolatos deliktumok esetében is átgondolandó volna a jogi személyekkel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekkel élni, ehhez azonban a törvény²² megfelelő „finomítására” lenne szükség.²³ (A jogi személynek nincs önálló büntető anyagi jogi jogalanyisága; büntetőjogi felelőssége fő szabályként nem önálló, hanem származékos, azaz büntetőjogi szankcionálására csak akkor van lehetőség, ha van olyan természetes személy, aki ellen büntetőeljárást lehet folytatni. A jogi személy „felelőssége” azonban azon alapul, hogy a bűncselekmény folytán gazdagodott, vagyoni előnyhöz jutott; illetve kimutatható az előnyszerzés célzata, és az, hogy tagja a bűnös magatartást feladatkörével összefüggésben fejtette ki.) Bár a törvény 2008. szeptemberi módosítása óta az előnyszerzés célzata elméletileg a környezet károsodásával vagy veszélyeztetésével járó bűncselekményekkel is megvalósítható, a praxisban azonban nem vagy jelentős nehézségek árán bizonyítható a környezetromlással járó helytelen gazdálkodási (és egyúttal környezetet károsító) gyakorlatért ténylegesen felelős személy kiléte.

Szerintünk e téren is a közigazgatási ellenőrzési és szankciórendszert, valamint a polgári jogi felelősség szabályait kell érvényesíteni, a büntetőjog ultima ratio szerepének megfelelően e formának szubszidiárius jellegűnek kell maradnia, vagyis akkor vehető igénybe, ha a társadalmi kontrollrendszer egyéb intézményei már nem elegendők a jelenség visszaszorítására.

Polgári jogi aspektus

Mind a vagyoni, mind pedig a nem vagyoni kár, de a környezet és természet védelmének szabályai megszegésével okozott kár megtérítésének kérdésében is a polgári törvénykönyv (1959. évi IV. törvény; Ptk.) szabályai irányadók. A kárfelelősség szabályainak lényege: „*Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni.*” Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A bíróság a kárért fe-

²² 2001. évi CIV. törvény a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről.

²³ Az építési törmeléknek a természetvédelmi területen való elhelyezése miatt a kivitelező építészvezetője ellen indult büntetőeljárás. Az ügyben a büntetőbíróság megállapította, hogy a törmelék lerakása folytán teljesen elpusztultak az adott területen (helyi oltalom alatt álló) honos, védett növényfajok és azok élőhelye (BH, 2010/93. eseti döntés).

lős személyt rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények alapján a felelősség alól részben mentesítheti. A károsult a kár elhárítása, illetve csökkentése érdekében úgy köteles eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Nem kell megtéríteni a kárnak azt a részét, amely abból származott, hogy a károsult e kötelezettségének nem tett eleget. A károsult terhére esik mindazok mulasztása, akiknek magatartásáért felelős. Nem jár kártérítés, ha a kárt a károsult beleegyezésével okozták, és a károkozás társadalmi érdeket nem sért vagy veszélyeztet. Ha többen közösen okoznak kárt, felelőségük a károsulttal szemben egyetemleges, egymással szemben pedig magatartásuk felróhatósága arányában oszlik meg. A kár a károkozók között egyenlő arányban oszlik meg, ha magatartásuk felróhatóságának arányát nem lehet megállapítani.

A katasztrófák következményeinél felmerülhet a veszélyes üzemi felelőség: *„Aki fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytat, köteles az ebből eredő kárt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik. Ezeket a szabályokat kell alkalmazni arra is, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz.”*

Fontos, hogy a környezet és a természet védelméről szóló törvények egyaránt a Ptk. veszélyes üzemre vonatkozó szabályait rendelik alkalmazni a szóban forgó normák megszegésével okozott kár megtérítésének eseteire. A Ptk. szabályaitól azonban eltérnek annyiban, hogy károsulti követelés hiányában az állam képviselőjében a miniszter a Központi Környezetvédelmi Alap javára érvényesítheti azt. A természet védelmének szabályai megszegésével okozott kár magában foglalja: a tényleges vagyoni kárt, az elmaradt hasznot, a károkozás felszámolásával kapcsolatban felmerült indokolt költséget, a természeti állapot és minőség károsodásából eredő, illetve a társadalom, annak csoportjai vagy az egyének életkörülményeinek romlásában kifejeződő nem vagyoni kárt.

A polgári perrendtartás (1952. évi III. törvény; Pp.) értelmében több felperes együtt indíthat pert, illetve több alperes együtt perelhető, ha a per tárgya olyan közös jog, illetőleg olyan közös kötelezettség, amely csak egységesen dönthető el, vagy ha a perben hozott döntés a pertársakra a perben való részvétel nélkül is kiterjedne, és a perbeli követelések ugyanabból a jogviszonyból erednek, valamint a perbeli követelések hasonló ténybeli és jogi alapból erednek, és ugyanannak a bíróságnak az illetékessége a Pp. 40. § rendelkezéseinek alkalmazása nélkül is mindegyik alperes tekintetében megállapítható. A feltételekből jól látható, hogy ilyen csoportos kereset alkalmazása a katasztrófák által okozott károk megtérítésénél fontos szerepet játszhat.

A kompenzáció lehetőségei

A Magyar Biztosítási Alkuszok Szövetségének szakmai meggyőződése szerint sürgető, hogy a magyar kormány a katasztrófakárok, illetve -kockázatok kezelésére létrehozzon egy biztosítási alapelveken és piackonform megoldásokon alapuló, kiszámítható rendszert.²⁴ Hozzátesszük, nemcsak szakmai meglátás, hanem a józan vélekedés, sőt jogszabályi kötelezettség is azt diktálja és írja elő, hogy a bekövetkezett katasztrófakárok kezelése átlátható, komplex rend alapján történjen, a jelenlegi eseti, átláthatatlan költséggel járó, kényszer szülte megoldások és intézkedések helyett...²⁵ Egyetértünk azzal, hogy a katasztrófák elhárításának finanszírozásához nemcsak az államnak és a környezethasználónak, hanem a társadalom minden érintettjének hozzá kell járulnia. A károkozásért való, az antik korra visszanyúló helytállási kötelezettség és a szennyező fizet környezetvédelmi alapelvére figyelemmel nyilvánvalónak tartjuk azt is, hogy gazdasági képességeiknek megfelelően a környezethasználók viseljék a legnagyobb arányú terheket azokban az esetekben, ha a veszélyhelyzet kialakulása, illetve a károkozás tevékenységükkel függ össze. Az állam szerepvállalása pedig e téren evidens követelmény, civilizációs eredetű eseményeknél azonban pénzügyi kötelezettségei csak kiegészítő (mögöttes) jellegűek, ha a károkozás nem a saját érdekeltségi körébe tartozó tevékenységre vezethető vissza.

A Magyar Biztosítási Alkuszok Szövetsége javaslatának lényege szerint össze kellene gyűjteni az állami és önkormányzati szervezetek kezelésében lévő, a katasztrófakárok szempontjából szóba jöhető vagyont, a szakmai szabályoknak megfelelő rendszeres kockázatméréseket kell végezni, amelyek alapján valószínűségi előrejelzéseket és kezelési terveket kell készíteni, továbbá a veszélyeztetett lakóingatlanokra kizárólag a katasztrófaeseményekre kiterjedő alacsony díjú kötelező alapbiztosítást kellene bevezetni (a jelenlegi piaci biztosítók bevonásával vagy piaci elvek szerint működő nemzeti biztosító létreho-

24 Javaslat a katasztrófa kockázatok kezelésének a lakosság és az önkormányzatok számára nyújtandó piackonform megoldására valamint, az állami vagyon katasztrófa kockázatainak kezelésére. Magyar Biztosítási Alkuszok Szövetsége, Budapest, 2010

http://www.mabiasz.hu/images/dokumentumok/javaslat_katasztrofa_kock_kezelese_mabiasz_0628_f.doc

25 Ezekhez lásd: *Katasztrófák Magyarországon – Ötletelés, elfolyó pénzek. Világgazdaság*, 2010. június 28. <http://www.vg.hu/penzuyongondoskodas/katasztrofak-magyarorszagon-otleteles-elfolyo-penzek-320204> Ugyanezzel a témával foglalkozik: *Kötelező lesz a katasztrófa-biztosítás?* Szabadföld Online, 2010. június 28.

http://www.szabadfold.hu/gazdanet/kotelezo_lesz_a_katasztrofabiztositas

zásával). Ki kellene dolgozni az állami és önkormányzati tulajdonú (többségi érdekeltségű), valamint a gazdálkodó szervezetek kockázatkezelési, biztosítási programjait, és meg kell teremteni a finanszírozásukat. Felül kellene vizsgálni és szükség esetén szigorítani kellene az építési és fennmaradási engedélyek kiadásának feltételeit minden építmény és védelmi mű vonatkozásában.

Összegzés

Az ipari katasztrófák megelőzésénél különösen fontos a szabályszerű tervezés, az előírásoknak megfelelő kivitelezés, valamint a biztonságos üzemeltetés. Utóbbi megvalósítását nagyban segítheti a létesítmények, illetve berendezések működés közben várható viselkedésének műszaki modellezése.²⁶ Az ilyen események elkerülése érdekében a szabályozás területén szükséges a kockázatos technológiák betiltása, a megfelelő biztonsági előírások lefektetése, reális kárelhárítási, veszélyhelyzeti tervek készítése. A jogalkalmazás területén a hatósági ellenőrzés fontosságára kell felhívni a figyelmet, amit jelen körülmények között a zöldhatóság csak nagy nehézségek árán tud ellátni, hiszen a létszámának és a költségvetésének a csökkentése miatt az utóbbi pár évben nagymértékben visszaesett az ellenőrzések száma.

A katasztrófakockázatok meghatározását, csoportosítását tartjuk a legsürgetőbb teendőnek. Miután ezek megtörténtek, el lehetne készíteni egy a kor színvonalának, követelményeinek és a feladatoknak megfelelő kereteket nyújtó katasztrófa-elhárítási koncepciót.

A katasztrófák elhárításának finanszírozásához elengedhetetlen a jogi és szakmai követelményeknek megfelelő, a környezeti – egyúttal katasztrófakockázatokat – veszélyeket csökkentő, a jogszerű tevékenységeket ösztönző, a környezethasználó pénzügyi helyzetétől függetlenül érvényesíthető, értékálló garancia, valamint a szakmai kritériumok szerinti (kötelező) katasztrófák elleni biztosítási rendszer kidolgozása és működése. Ezáltal elkerülhetők lennének a „lex MAL”²⁷ néven elhíresült megoldások.

²⁶ Megelőzés vagy kárelhárítás? A preventív gondolkodás felkészít a katasztrófa kivédésére. Gyartastrend.hu, 2011. április 14.

http://www.gyartastrend.hu/cad_cam_plm/cikk/megelozes_vagy_karelharitas

²⁷ A 2010. október 11-én benyújtott T/1334. számú törvényjavaslat alapján – a Házaszálytól való eltéréssel – tárgyalt és meghozott, a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény módosításáról rendelkező 2010. évi XCIII. törvényt október 12-én ki is hirdették. A változtatás lehetővé tette a Mal Zrt. állami felügyelet alá helyezését, továbbá azt, hogy a gazdasági társaság vagyona is a kártérítés alapja lehessen.

Megfontolandónak tartanánk az iparfelügyeleti feladatok harmonizálását, továbbá a tűz- és katasztrófavédelem hatósági feladataival foglalkozó szervezeti egység integrálását a (civil) közigazgatásba, mert ezzel egyrészt jobb eredményesség érhető el, másrészt mert élesen elkülönülne a rendkívüli intézkedéseket is megkívánó védekezési feladatoktól.

JULESZ MÁTÉ

Angol környezetvédelmi büntetőjog

Az angol környezetvédelmi büntetőjog gyakorlata az utóbbi években jelentős fejlődésen ment keresztül. A korábban megszokott gyakorlat részben folytatódott ugyan, részben viszont a környezetvédelmi hatóság (*Environment Agency*), az alsóbíróságok (*Magistrates' Court*) és a koronabíróságok (*Crown Court*) jogalkalmazása folyamán szemléletváltáson is átment. A *Natural England* mint természetvédelmi hatóság, valamint a *Health and Safety Executive* mint munkabiztonsági és munka-egészségügyi (azaz munkavédelmi) hatóság szerepe is jelentős, bár a *Natural England* környezetvédelmi büntetőügyekben kisebb aktivitást mutat, mint a környezetvédelmi hatóság. A környezetvédelmi hatóság és a *Natural England* 2010 óta polgári jogi és büntetőjogi ügyekben is eljárhat. Például nyomozati cselekményt végezhetnek. Többnyire polgári eljárásokat kezdeményeznek. Büntetőeljárás-jogi cselekményt csak súlyos társadalmi veszélyesség esetén végeznek.

Az angol jogban csaknem minden környezetkárosítás vagy -veszélyeztetés bűncselekménynek is minősül. E bűncselekmények körét a törvényi jog határozza meg. Ez utóbbi alól a *public nuisance* (közösség zavarása) jelent kivételt, amely a szokásjog (*common law*) szabályai szerint alakul. A *private nuisance* (egyén zavarása) tipikusan két szomszéd között valósul meg, ennek során egy magánszemélyt zavarnak a tulajdona vagy birtoka használatában. A *public nuisance* (közösség zavarása) esetén emberek egy csoportjának (*class of people*) élethez és egészséghez, valamint tulajdonhoz való jogának ésszerű élvezetét (*reasonable convenience and comfort*) sérti az elkövető jogellenes tevékenysége vagy mulasztása. Materiális kárnak kell fennállnia. A *public nuisance* extrakontraktuális polgári jogi felelősséget (*tort*) is keletkeztet, de bűncselekményként is értékelhető (*criminal offence*).

A környezetvédelmi bűncselekmények esetén általában *strict liability* (objektív felelősség) forog fenn, ami azt jelenti, hogy sem szándékosság (*intention*), sem gondatlanság (*recklessness*) nem szükséges a büntetőjogi felelősség megállapításához. Éppen ez a *strict liability* vezet ahhoz az angol joggyakorlathoz, hogy rendkívül ritkán alkalmaznak szabadságvesztést. Többnyire pénzbüntetés a kiszabott szankció. Ennek összege azonban sajátos praxisra utal: az első fokon kiszabott pénzbüntetések összegét a fellebbviteli bíróság

többnyire jóval – akár a negyedére is – csökkenteni szokta. Ez a gyakorlat az utóbbi néhány évben tendenciává vált. Így fordulhatott elő például, hogy míg a koronabíróság az *R v. Milford Haven Port Authority-ügyben* négymillió font pénzbüntetést alkalmazott, a fellebbviteli bíróság (*Court of Appeal*) ezt 750 ezerre csökkentette. A gyakorlatban tehát jócskán „megéri” fellebbezni. A jó ügyvéddel felszerelkezett környezetszennyező cégek igencsak lefáradhatnak a hátrányukból. A kiszabott pénzbüntetések a valóságban nem nagyon tartják vissza a környezetszennyező cégeket a hátrányos környezethasználatától. Ez inkább amolyan bekalkulált többletkiadás a vállalat részéről, ami hosszabb távon busásan megtérül.

A büntetési tétel attól függően változik, hogy milyen természetű zöldbűncselekményről van szó. Míg az alsóbíróságok a gyors és egyszerű, sommásnak tekinthető eljárásokra vannak berendezkedve, addig a koronabíróságokon a vádban foglaltak lassú és aprólékos elemzése folyik.

1. Környezetvédelmi engedély nélkül folytatott engedélyköteles környezethasználat, továbbá az engedélyben foglaltak be nem tartása, valamint *enforcement notice* (a hatóságnak az ügyfélhez címzett, az engedélyben foglaltak betartására irányuló felszólítása) és *suspension notice* (a hatóságnak az engedélyezett tevékenység felfüggesztésére irányuló felszólítása) be nem tartása esetén az alsóbíróságon maximum tizenkét hónap szabadságvesztést vagy/és legfeljebb ötvenezer font pénzbüntetést lehet alkalmazni. A koronabíróságon viszont már maximum öt év szabadságvesztést vagy/és korlátlan összegű pénzbüntetést lehet kiszabni.
2. A hatóság irányában kötelező tájékoztatás elmulasztása (feltéve, hogy nincs szó önhiba hiányáról), valamint környezetvédelmi engedélyezés során a hatóság számára szándékosan vagy gondatlanul hamis vagy megtévesztő információ szolgáltatása, továbbá a környezetvédelmi engedéllyel kapcsolatban valamely adatbázisba szándékosan hamis környezeti adat bevitel, és a környezetvédelmi engedélyezés kapcsán – megtévesztési szándékkal – okirat hamisítása vagy más, megtévesztésig hasonló okirat felhasználása esetén az alsóbíróságon a törvényben meghatározott pénzbüntetést lehet alkalmazni. A koronabíróságon maximum két év szabadságvesztést vagy/és korlátlan összegű pénzbüntetést lehet kiszabni.

A szabadságvesztés inkább csak ultima ratióként jön szóba. A pénzbüntetés elsődlegességéhez pedig az is hozzájárul, hogy a pénzbüntetés (*fine*) mellett akár az annak összegét jóval meghaladó költségterítést (*costs*) is előír a bíróság. Például a közelmúltban a hulladékgazdálkodási engedélyben foglaltak

megsértésével megvalósított hulladékgazdálkodás rendjének megsértéséért a staffordi alsóbíróság harminckétezer font pénzbüntetést szabott ki, de további hatvanezer font költségtérítést is megállapított. A Buncefield olajtároló telep 2005-ös felrobbanása a Richter-skálán 2,4-es erejű volt. A St Albans koronabíróság kilencmillió font pénzbüntetést és költségtérítést ítélt meg. Ehhez fontos látni, hogy a pénzbüntetéshez mindig tartozik egy költségtérítési összeg is. Tehát a környezetibűn-elkövetőnek nem elég a pénzbüntetéssel számolnia, hanem a költségtérítést is megítéli a büntetőbíróság. Ez valójában nem pusztán gyakori, hanem általános. A Buncefield olajtároló telep felrobbanása kapcsán – mint a legtöbb hasonló esetben – eltörpült a pénzbüntetés és költségtérítés összege ahhoz képest, hogy mintegy 750 millió fontot kellett helyreállításra kifizetni. Környezetvédelmi ügyekben a lehetséges polgári jogi következmények nagyobb preventív hatással bírnak, mint a büntetőjogi eszköztár lehetősége.

Természetesen a büntető igazságszolgáltatás több szempontot is mérlegel a büntetéskiszabáskor. Először lássuk az 1990. évi környezetvédelmi törvényt (*Environmental Protection Act; EPA*) 157. §-a szerinti felelősséget! A környezeti bűnt elkövető cégvezetők, képviselőre feljogosított alkalmazottak, felügyelőbizottsági tagok büntetőjogi felelősségre vonhatók. Továbbá ha a cég vagy más jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem felruházott szervezetek javára előny szerzését célozta vagy eredményezte az elkövetett zöldbűncselekmény, akkor például a céggel szemben is lehet büntetőjogi intézkedést alkalmazni. Erre többnyire sor is kerül. Mindenesetre nagyobb arányban, mint ahogy például a magyarországi jogalkalmazás szankcionálja a cégeket. De a környezetvédelmi törvény 158. §-a alapján még a nekik kölcsönt nyújtó pénzügyi intézmények (hitelintézetek és pénzügyi vállalkozások) is büntetőjogi felelősségre vonhatók, ha bebizonyosodik, hogy környezetellenesen instruálták a cégvezetést, illetve egyéb tevékenységük vagy mulasztásuk vezetett a környezeti bűncselekményhez. A magyarországi helyzet nem tükröz ennyire mélyreható felelőskeresést. A cégvezetők büntetőjogi felelősségének megállapítása is gyakran kérdéses. Ez utóbbi hezitációra láthatunk példát a kolontári vörösiszap-katasztrófa kapcsán indult büntetőeljárás során is.

A legtöbb cégvezetőnek azt tanácsolja az ügyvédje, hogy egyértelmű esetben ismerje be a bűncselekmény elkövetését, hiszen így enyhébb büntetésre számíthat. Magyarországon e tekintetben a védőügyvédi gyakorlat igencsak eltérő. Az angol környezetvédelmi büntetőjogban ez a legjelentősebb kérdés: az elkövető minél előbb beismeri a bűncselekmény elkövetését (*pleads guilty*), annál pozitívabb és vádlottbarátabb a büntető igazságszolgáltatás

hozzállása az ügyhöz. Továbbá mérlegelik a büntetés kiszabáskor a bűnösség (szándékosság, gondatlanság) fokát; valamint azt is, hogy a zöldbűncselekményt haszonszerzési céllal követték-e el. Arra is volt példa a közelmúltban, hogy egy cégvezető a haszonszerzési célját is bevallotta. Ez később jóval megemelte a büntetését, hiszen a bíróság csak az elkövetés beismerését értékeli pozitívan. A haszonszerzési cél beismerése nem javított, inkább rontott az elkövető helyzetén. Ez inkább védőügyvédi szakmai hiba folyamánya, amelyért a védőügyvédet fegyelmi felelősségre lehet vonni.

Fejlemények

Angliában a legtöbb környezeti bűncselekmény a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése kapcsán merül fel. Ez az utóbbi évek átlagában az összes zöldbűncselekmény mintegy hatvan százaléka. Mintegy 26 százalék a vízszennyezéssel megvalósított környezetkárosítás. A további 14 százalék levegőszennyezéssel megvalósított környezetkárosítás, orvhalászat, valamint más, kisebb arányban előforduló zöldbűncselekmény.

2000 és 2007 között a környezetvédelmi hatóság 16 ezer környezeti ügyben járt el, ezeknek csak nagyjából a fele volt büntetőügy. A másik felükben csak *caution* (figyelmeztetés) alkalmazására került sor. A *caution* egyfajta divertió, amely azonban szerepel az elkövető büntetőjogi előéletében. A *cautionra* később lehet hivatkozni más büntetőeljárásban is. Mégis előszeretettel alkalmazzák az angol zöldbüntetőjogban (és nem csak a környezeti büntetőjogban).

Az angol környezetvédelmi büntetőjogi gyakorlatban legtöbbször a környezetvédelmi hatóság kezdeményez ugyan büntetőeljárást, de az utóbbi években – főleg vízszennyezéssel megvalósított környezetkárosítás miatt – magánszemélyek, civilszervezetek, valamint főleg a Fish Legal (korábbi nevén Anglers Conservation Association) nevű nonprofit szervezet kezdeményezett büntetőeljárást.

Jelentős szerepe van a 2002. évi, azóta módosított *Proceeds of Crime Act* törvénynek, azaz a bűncselekményekből származó jövedelmekről szóló törvénynek. Például 2010 júliusában a teesside-i alsóbíróság két cégvezetőt egyenként 124 393, illetve 110 000 font pénzbüntetésre ítélte, az összegeket tizenkét hónap alatt kellett befizetni. Ha elmaradt volna a befizetés, fejenként három-három év szabadságvesztést kellett volna letölteniük. Ehhez járult még a környezeti bűncselekmény, konkrétan az engedély nélküli hulladék-

gazdálkodás révén szerzett vagyon elkobzása. Mindezek a büntetések és intézkedések a *Proceeds of Crime Act* alapján lehetségesek. A cégvezetők beismerő vallomása itt is lerövidítette a büntetőeljárást, és egyúttal enyhítette az elkövetők büntetését.

Magyarországon még csak most van kialakulóban a súlyosabb környezeti bűncselekmények igazságszolgáltatási gyakorlata. Mindazonáltal az angol környezeti büntetőjogban rejlő jogalkalmazói lehetőségek hazánkban is adóttak. Igaz, az igazságszolgáltatás sokszor ódzkodik az alkalmazásuktól. Talán itt is a kolontári vörösiszap-tragédia hozhat áttörést, és szolgálhat esetjogként a későbbiekben. A jogesetek funkciója ma már legalább annyira releváns az angol jogban, mint a magyarban. A kazuisztika kötetlen kötőerejéről beszélhetünk. Magyarországon fő szabály szerint csak elvi bírósági határozattól és elvi bírósági döntéstől nem szabad eltérni. Illetve jogegységi eljárásnak van helye, ha a Kúria valamely ítélkező tanácsa jogkérdésben el kíván térni a Kúria másik ítélkező tanácsának elvi bírósági határozatként közzétett határozatától vagy közzétett elvi bírósági döntését.

Az angol precedensjog (*precedent law*) azonban a szokásjog talaján történő jogalkalmazásra vonatkozik. A magyarországi esetjogban a korábbi határozatokra történő hivatkozás az angol jogban a *case law* kategóriájába tartozik. Ez utóbbi nagyon hasonlóan működik az angol és a magyar jogban, de számos más ország jogában is. A *case law* a törvényi jogot (*statute law*) értelmezi, és segít az angol, a magyar és más jogok területén átvenni a jogalkalmazás korábbi eredményeit. A *case law* tehát jelen van az angol jogban és a magyar jogban is.

Üzleti érdek kontra környezeti érdek

Az angol környezetvédelmi büntetőjog főleg a cégekre van kiélezve. Ennek jeleit a gyakorlatból láthatjuk. Természetesen nem kizárólag gazdálkodó szervezetek vagy más cégek (például munkaközösségek) követhetnek el zöldbűncselekményt, de az angol jogban az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdek a profitorientáltan fungáló cégek kapcsán a legerősebb. Az angol környezetvédelmi büntetőjog érthetően azokat veszi célkeresztjébe, akik a leginkább tőkeerősek, hiszen a káros környezethasználat többnyire az ő üzleti köreikben fordul elő. Voltaképp „megvan a tarifája” annak, ha egy cég környezetkárosítást is bevállal a biztos profit reményében. A zöldgalléros bűnözés az angol üzleti életben elharapódzni látszik, de az igaz-

ságszolgáltatás a speciál- és a generálprevenció eszközeivel megkísérli felvenni vele a harcot.

A zöldgalléros bűnözés valójában csak a szándékosan vagy legalább gondatlanul megvalósított zöldbűncselekményekre érhető. A *strict liability* (objektív felelősség) alapján büntetőjogi felelősségre vontak nem annyira bűnözők, mint inkább jogellenességbe keveredő üzletemberek. Ők a disztributív igazságosság áldozatainak is tekinthetők. Például az Egyesült Államokban a hajózható vizek szennyezéséről szóló törvény (*Refuse Act*) kivételt enged a *mens rea* követelménye alól, és vétségnek (*misdemeanour*) – igaz, nem büntetnek (*felony*) – minősíti, ha az elkövető hajózható befogadó vízbe hulladékot juttat, valamint ha a befogadó partján úgy helyez el hulladékot, hogy az minden valószínűség szerint (a törvény szövege szerint *liably*) belekerülhet a vízbe, és akadályozhatja a hajózást. Ehhez a két elkövetési magatartáshoz a *Refuse Act* nem követeli meg a *mens rea* tehát a bűnösség bizonyítását.

Sajátos esete a környezetvédelmi büntetőjog üzletívé válásának a felszámolóbiztos és a csődgondnok zöldbüntetőjogi felelőssége.

1. Az angol környezetvédelmi törvény értelmében bűncselekményt valósít meg a felszámoló vagy a csődgondnok, ha zavarás (*statutory nuisance*) (például bűz, füst, por stb. révén megvalósított zavarás; vagy a 2005. évi szomszédjogi törvény [*Clean Neighbourhoods and Environment Act*] alapján akár fényhatással, rovarokkal megvalósított zavarás) esetén a helyi hatóság által kibocsátott magatartástól eltiltó határozatnak (*abatement notice*) nem tesz eleget.
2. Szintén megvalósíthat bűncselekményt, ha a környezetvédelmi törvény által előírt *duty of care* (elvárható gondosság) kötelezettségének nem tesz eleget. Mint szakmabelitől, a tőle elvárhatóság fokozottabb *duty of care*-t jelent.
3. Szintén a környezetvédelmi törvény szerint büntetendő, ha a felszámoló vagy csődgondnok jogellenesen végez vagy a környezetszennyezésről tudva engedélyez hulladékgazdálkodási tevékenységet. (A „végez” [*causes*] és a „tudva engedélyez” [*knowingly permits*] kifejezések fogalmi tisztázását lásd a következő fejezetben!)
4. A csődgondnok vagy felszámoló azzal is bűncselekményt követhet el, ha a környezetvédelmi engedélyezési szabályozás (*Environmental Permitting Regulations*) megsértésével, tehát jogellenesen végez vagy a környezetszennyezésről tudva engedélyez vizet szennyező, talajvízzel kapcsolatos vagy befogadóba történő vízkibocsátással kapcsolatos tevékenységet.

5. Szintén bűncselekményt valósíthat meg, ha a környezetvédelmi engedélyben foglaltakkal ellentétesen vagy esetleg a szükséges környezetvédelmi engedély nélkül folytat gazdasági tevékenységet.
6. További gyakran előforduló zöldbűncselekmény, amikor a csődgondnok vagy felszámoló az 1991-es vízgazdálkodásról szóló törvény (Water Industry Act) megsértésével, engedély nélkül folyékony hulladékot juttat ipari vagy mezőgazdasági területre.

A vádhatóság feladata, hogy bizonyítsa a felszámoló vagy csődgondnok tevékenysége/mulasztása és a bekövetkezett bűncselekmény közti kauzalitást. Mindezt pedig a felszámolónak vagy a csődgondnoknak a cégnél ténylegesen betöltött menedzsentfunkciójához kell mérni. Tehát a zöldbűncselekmény csak akkor valósulhat meg, ha a felszámolónak vagy csődgondnoknak a bűncselekmény megvalósításához szükséges tényleges irányítói hatalma volt.

A végez és a tudva engedélyez fogalmi tisztázása

A végez (*causes*) és a környezetszennyezésről tudva engedélyez (*knowingly permits*) kifejezések az angol jogban további értelmezésre szorulnak. A *causes*, azaz végez, okoz kifejezéssel kapcsolatban a következőket érdemes felhozni. A Lordok Házának döntése az 1972-es *Alphacell Ltd versus Woodward-ügyben* strict liabilityt konstruált. *Lord Wilberforce* kimondta, hogy a büntetőjogi felelősség megállapításához elegendő a vádlott cselekménye és a víz szennyezése közti ok-okozati összefüggés bizonyítása. Önmagában az ipari tevékenység végzése megalapozza, hogy a vádlott szándékosan járt el. Ez a magyar jogtudat és jogérzet szerint a hazai környezetvédelmi magánjogi veszélyes üzemi felelősség kvázi deliktualitásának (quasi ex delicto) büntetőjogi felelősségre történő kiterjesztését jelenti. Az angol környezetvédelmi büntetőjogban a hazai veszélyes üzemi felelősséghez hasonló zöldbüntetőjogi felelősség intézményének fennállására utal az 1998. évi *Empress Car Company (Abertillery) Ltd versus NRA-eset* is, amelyben *Lord Hoffmann* úgy fogalmazott, hogy csak üzemkörön kívüli és elháríthatatlan ok esetén mentesülhet a vádlott a büntetőjogi felelősség alól. Egy „extraordinary or abnormal event” ugyanis megtöri a kauzalitás láncolatát.

A *knowingly permits*, azaz „a környezetszennyezésről tudva engedélyez” kifejezéshez az 1975-ös *Price versus Cromack-eset*et hozom fel. A *knowingly* kifejezés egyértelműen a *mens rea*, tehát a bűnösség bizonyítását kívánja

meg. Az ügyben szereplő farmer engedélyezte, hogy derítőtavat létesítsenek a telkén. Innen azonban hulladék szabadult el, amely a közeli folyóba került. A vád szerint ő okozta (*caused*) a bűncselekményt. Megállapították azonban, hogy ő csak engedélyezte a derítőt létesítését, de az okozás (*causing*) fogalma rá nem vonatkozik. Ha *knowingly permitted* azaz „a környezetszennyezésről tudva engedélyezte” szerepelt volna a vádban, akkor meg lehetett volna állapítani a farmer környezeti büntetőjogi felelősségét. Így azonban nem lehetett elmarasztalni.

A joggyakorlat buktatói

Környezetvédelmi bűncselekményre nem lehet biztosítást kötni. Tehát zöld-bűncselekményért kiszabott pénzbüntetést nem térít meg egyetlen angol biztosító sem. Lehet azonban biztosítást kötni a büntetőeljárás során ellátott védői tevékenység munkadíjára és készkiadásaira. Ezt az üzletemberek többnyire meg is teszik, hiszen az anyagi érdekeik egyértelműen ezt indokolják.

Gyakori eset, hogy több érintett cég közül az ügyész nem a valóban érintett céget nevezi meg. Ekkor egy jó ügyvéd időt nyerhet ügyfelének, mivel az egész eljárást előlről kell kezdeni.

Mindenekelőtt a jogszabályban meghatározott exkulpációs okok vezetnek a vádlott felmentéséhez. A vádló ezeket a gyakorlatban többnyire nem veszi figyelembe: az ügyvédek dolga az exkulpációs okok felsorakoztatása. Például a környezetvédelmi törvény 33. §-ának (7) bekezdése értelmében a vádlott jogellenes hulladékgazdálkodási tevékenység esetén bizonyíthatja, hogy ésszerű elővigyázatossággal (*reasonable precautions*), valamint a vádlottól elvárható figyelemmel és körültekintéssel (*due diligence*) járt el. A bűnösség azonban nem minden környezeti bűncselekmény fogalmi alkatrésze. Büntethetőséget kizáró ok a végszükség, ha az emberi élet és egészség (*human life and health*) védelmét jelenti, és a vádlott minden ésszerűen megvalósítható (*reasonably practicable*) módon törekedett a szennyezés minimalizálására; továbbá a lehető legrövidebb időn belül informálta a szennyezésről a környezetvédelmi hatóságot. A környezetvédelmi engedélyezési szabályozás 40. pontja az előzőhöz hasonlóan büntethetőséget kizáró oknak tekinti a végszükségben a befogadóba végzett szennyvízbevezetést, illetve az így megvalósított környezetszennyezésről tudva elkövetett engedélyezést. Továbbá ez a „végszükségsszabály” vonatkozik a vízjogi engedélyben foglaltaknak nem megfelelő cselekményre; a tévesre vagy valamilyen magatartástól való tartózkodásra kötelező közigazgatási

határozatban foglaltak be nem tartására; a tevékenység felfüggesztésére vonatkozó határozat be nem tartására; hulladéklerakó bezárására vagy bányászati tevékenység megszüntetésére vonatkozó határozat be nem tartására.

Az 1990. évi környezetvédelmi törvény 80. §-ának (7) bekezdése alapján ipari vagy kereskedelmi célra használt területről kiinduló zavarás (*statutory nuisance*) esetén az elkövető büntetőjogi értelemben nem büntethető, ha bizonyítja, hogy az elérhető legjobb technikát alkalmazta a környezetre gyakorolt hatás mérséklése érdekében. A környezetvédelmi törvény 78M §-ának (2) bekezdése értelmében, amennyiben a szennyező nem tesz eleget a helyreállításra kötelező határozatban foglaltaknak, akkor mentesülhet a büntetőjogi felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szennyezést vele közösen elkövető másik személy nem akarta vagy nem tudta kifizetni a helyreállítás rá jutó költségeit.

A felsorolt védekezési lehetőségeket a törvényi jog (*statute law*) kínálja fel. Az angol környezeti büntetőjogban azonban a szokásjog alapján is védekezhet a vádlott. A leggyakrabban szokásjogi alapon azzal védekeznek, hogy előre nem látható, rendkívüli és kivételes természeti esemény idézte elő a környezetszennyezést (*the natural event was so extraordinary and exceptional as to be unforeseeable*).

A joggyakorlat legfőbb buktatói az angol jogban is – akárcsak a többi demokratikus jogállamban – a környezetileg szennyezett területek, és főleg azok adásvétele. Ha a szennyezést ténylegesen megvalósító korábbi tulajdonost nem lehet felelősségre vonni, mert például nem találják, akkor az új tulajdonos vagy használó felszólítást (*remediation notice*) kaphat a hatóságtól, hogy állítsa helyre a terület eredeti környezeti állapotát, szüntesse meg a szennyezést. Ha ennek nem tesz eleget, a környezetvédelmi törvény IIA része értelmében már büntetőjogi felelőssége is fennáll. Az angol joggyakorlatban sokan próbálják letagadni, hogy tudtak volna a szennyezésről. Már csak azért is, mert így a korábbi tulajdonos és a jelenlegi tulajdonos polgári jogilag egyetemesen felelős a szennyezés megszüntetéséért. Adásvétel megkötése előtt érdemes a helyi önkormányzatnál – vagy különleges terület esetén a környezetvédelmi hatóságnál – tájékozódni, hogy mely területeket minősítették szennyezettnek. Ezt azonban célszerűbb egy környezetvédelmi vizsgálattal foglalkozó magáncégre bízni. Egy erre szakosodott cég úgynevezett *environmental search report* keretében minden, a megvásárlandó területen végzett környezetszennyező magatartást feltár, és ezzel az új vevő még idejében elkerülhet számos váratlan polgári jogi és esetleg büntetőjogi felelősségre vonást.

Hasonlóan egy *environmental search report* mentheti meg az új vevőt attól, hogy az előző tulajdonos által egy közeli befogadóba bocsátott szennye-

zés miatt öt vonják felelősségre. Például a kocsimosás után egy közeli vízfolyásba bocsátott szennyvíz miatt, vagy egyszerűen a kertben használt permetlét befogadóba vezetése miatt. Az új vevőt megvádolhatják, hogy – a *knowingly permitted* magatartással – tudva engedélyezte a szennyezés folytatását. A környezetvédelmi hatóság az adott terület (telek) kapcsán korábban kibocsátott környezetvédelmi engedélyekről és foganatosított környezetvédelmi hatósági intézkedésekről felvilágosítással szolgál. Így az *environmental search report* ezt is tartalmazza.

Az angol környezetvédelmijog-használat alapvetően a jogban és környezet-tudományokban járatos szakemberek vállára rakja az ügyfél terheit. Míg a legtöbb európai jogállamban a hangsúly mindinkább abba az irányba tolódik, hogy a lakosság individuális jogértelmezési képességét kell fejleszteni, addig az angol jog útvesztőiben – és kiváltképp így van ez az angol környezetjogban – a környezetvédelmi biztosítószervezetek, az *environmental search reportok* készítésére szakosodott magáncégek, valamint a környezetvédelmi jogszabályokban jártas ügyvédek nélkül egy magánszemély aligha tud tájékozódni.

Összegzés

Az angol környezetvédelmi büntetőjog dogmatikája nem vagy alig változott az utóbbi években. Az angol jogdogmatikát egyéb területeken sem a gyors irányváltások jellemzik. A környezeti büntetőjog gyakorlata azonban mutat módosulásokat. A környezetvédelmi büntetőjogi tényállások többnyire a törvényi jogban kapnak helyet, és csak elvétve találunk zöldbüntetőjogi tényállást a szokásjogban. A *public nuisance* a leggyakrabban előforduló, a szokásjogban szabályozott zöldbűncselekmény.

A bíróságok szociális, ökológiai érzékenységét jelzi a büntetékiszabási gyakorlat során a korábban megszokottnál enyhébb vagy súlyosabb büntetések alkalmazása. Az angol környezetvédelmi büntetőjog területén a bíróságok társadalomalakító és környezettudatoságot fejlesztő funkciót töltenek be. A lakosság környezetvédelmi attitűdje nagyban függ a bíróságok gyakorlatától. A zöldgalléros bűnözésnek az üzleti szférából történő kiszorítása az angol jogban elsősorban az igazságszolgáltatás speciál- és generálprevenzív hatékonyságának függvénye.

Az angol környezetvédelmi büntetőjog friss gyakorlata az elméleti szakemberek és a gyakorló jogászok számára egyaránt nyújthat tájékoztatást.

VIGH ANDRÁS

Papíralapú vagy digitalizált?

Újabb lehetőségek az igazságügyi írásvizsgálatok területén

Mindennapjaink során számtalanszor kerülünk olyan helyzetbe, amikor aláírásunkkal kell igazolnunk szándéknyilatkozatunkat vagy éppen személyazonosságunkat (például egy közüzemi szerződés megkötésénél, vagy egy bankkártya használatánál). Ennek oka egyebek között az, hogy minden személy aláírása egyedi, így szükség esetén abból – megfelelő vizsgálatok segítségével – következtetni lehet készítőjének személyére. A mai viszonyokat tekintve általánosnak tekinthető az aláírás használata mint az élet minden területére kiterjedő legegyszerűbb „hitelesítő eszköz”. Bár a számítástechnikai lehetőségek bővülésével, a digitális aláírás megjelenésével csakugyan elterjedt az a nézet, hogy a kézzel írt aláírások napjai leáldoztak, helyüket a digitális számkódok veszik át, nem vált valóra a jövendölés, és véleményem szerint még sokáig jelentős szerepet játszik társadalmi kapcsolatainkban a névtulajdonosi aláírás. Sőt! Jelenlegi életünk, úgy tűnik, egyre bonyolultabbá válik, bürokratizálódnak az állampolgárok mindennapi ügyintézősei, egyre többször írunk alá.

Ezzel párhuzamosan talán kevesen gondolnak arra, hogy a fejlett társadalmak igazgatási, rendészeti tevékenységeik során egyre több papírt használnak fel. A kilencvenes évek elején felcsillant a remény, hogy a számítástechnikai úton történő kommunikáció, adatfeldolgozás jelentős mértékben csökkenti majd a papírgyártás alapanyagául szolgáló fakitermelést. Nem így történt. Az Egyesült Államokban 1990 és 1998 között 86,8 millió tonnáról 99 millió tonnára növekedett a papír előállítása.¹ (Nem mellékes a papírgyártás folyamán a légkörbe kibocsátott kén-oxid jelentős környezetkárosító hatása sem.) A papírigény növekszik, elsősorban az úgynevezett „irodai felhasználás”, és ezt nagymértékben kiegészítve a papíralapú szórólapok („postaládai kéretlen reklámok”) területén. Az emelkedő tendenciát kismértékben lassítja, hogy másik oldalról csökken a papírfelhasználás az írott média, valamint a tudományos és szakirodalmi folyóirat- és könyvkiadás területén. A papír pe-

¹ Papírfelhasználás az elektronikus kommunikáció korában. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás – Könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat, 2001/9–10.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=959&issue_id=28

dig egyre drágább lesz, nem utolsósorban az előállítási költségek növekedése folytán. Csak 2011-ben az áremelés mértéke hat-nyolc százalék volt.²

A papírfelhasználás általános jellemzői érvényesek életünk egyik sarkalatos pontja, a hitelesített ügyintézés területére is. Sőt! Bizonyos területeken elengedhetlenné vált, hogy a mindennapi jogügyletek során – a későbbi viták, perek elkerülése érdekében – ügyvédi vagy közjegyzői szerepvállalás mellett köttessen meg egy szerződés, végrendekezzen az örökhatyó, készüljön hiteles okirati másolat, aláírási cimpéldány, akár több példányban is, természetesen papíralapú hordozón! Nincs ez másként a pénzügyi szféra, vagy a közellátást, közszolgáltatást nyújtó cégek, szervezetek esetében sem. Az ügyfélnek, szerződőnek számos dokumentumon kell aláírásával bizonyítania a szerződés kiváltására alkalmas akarati nyilatkozatát. A több példányban, a felek mindegyike számára készült eredeti iratok ellenére is nagyon gyakori, hogy az idő múlásával a megtörtént esemény bizonyítására már csak jobb, rosszabb minőségű másolati példányok állnak rendelkezésre, amelyek bizonyítói ereje sokszor nem elég az elérni kívánt joghatás kiváltásához.

Az egyszerűsége és a takarékosagra tekintettel figyelemre méltó törekvés észlelhető egyes csomagküldő szolgáltatók esetében, amelyek az átvételt, a kézbesítés megtörténtét az átvevő által egy aláírotáblán készített, digitális úton feldolgozott aláírással képesek bizonyítani. Ezek a papírkímélő digitalizált írásképek azonban elsősorban az elkészült aláírás formai felépítését rögzítik, a felbontásuk nem túl nagy. A kényelmetlen testhelyzet, a szokatlan íróeszköz és az íráshordozó felület instabilitása pedig megnöveli az esélyt annak, hogy az elkészült grafikai kép jelentős eltéréseket tükröz az aláírást készítő személy által általában produkált írásképhez képest. Ehhez hasonló eljárásnak tekinthető az önkormányzatoknál, például a személyazonosító igazolvány kiállításakor készített, digitálisan feldolgozott aláírás. Ebben is csak a grafikai kép formai feldolgozása történik meg, hasonlóan egy beszkenntel aláírás számítástechnikai úton történő rögzítéséhez. Nagy előnye ennek az eljárásnak egyebek között az olcsósága, a gyorsasága és a digitalizált formában történő adatbázisok, nyilvántartások létrehozása.

Napjainkban egy hitelesített irat elkészítésének legegyszerűbb módja, hogy számítógép segítségével megszerkesztett szövegeket papíralapú hordozóra kinyomatják, majd hitelesítő elemekkel (aláírás, bélyegző) látják el. Ezen eljárás papírigénye nyilvánvaló. Nem véletlen tehát, hogy a takarékoság szükségyszerűsége olyan eljárások kidolgozásának lett a mozgatórugója,

² <http://www.print-publishing.hu/index.php/elzszamaink/papir/558-papiraremelesek.html>

amelyek segítségével nagymértékben csökkenthető a relatív költséges, papíralapú dokumentumok előállítására.

A lehetséges megoldások útja itt azonban elvi és gyakorlati síkon is kettéválk.

1. A már a csomagküldő szolgáltatást végző cégeknél és a közigazgatás területén említett, csak az aláírás mint hitelesítő eszköz formai felépítésére koncentrálnak, azt digitalizált formában feldolgozó eszközök terjedésére több példa is felhozható. Ez az egyszerűbb, technikailag könnyebben megoldható feladat. Maga a cél az, hogy egyszerűsített eljárással, a minőségi kérdésekre különösebb gondot nem fordítva, papírkímélő módon lehessen aláírásokat rögzíteni. Egy esetleges későbbi vita során a digitalizált képként megjelenő aláírás kinyomtatható és adott kérdésben igazságügyi írásszakértői vizsgálatoknak is alávethető. A vizsgálatok eredményét természetesen alapvetően befolyásolja a minőség, amely az esetek túlnyomó többségében nagyon gyenge. Egy ilyen dokumentum jellemzően hasonlít a nem eredeti, technikai úton előállított másolati iratokra. És itt kell rávilágítani egy fontos kérdésre. Az igazságügyi írásszakértői terület nem egységes annak megítélésében, hogy másolati iratok esetében megalapozható-e kategorikus vélemény. Nem is lehet egységes, hiszen generális válasz erre a kérdésre nem adható, minden ügy esetről esetre vizsgálandó. A vizsgálat sikerének szempontjából alapvetőnek számít az a kérdés, milyen mértékben tükröződnek vissza a vizsgálati anyagokban a kézírás készítő személyre jellemző írássajátosságok. Általánosságban elmondható, hogy a rossz minőségű, korábban digitalizált, majd nyomtatott formában megjelenített aláírások esetében a visszatükröződés mértéke alacsony fokú. Az írásszakértői vizsgálatok ezekben az esetekben relatív behatároltak a hagyományos, papírra készített eredeti iratok és kézírások vizsgálatához viszonyítva.
2. A nehezebben járható út esetében a technikai megoldások nemcsak egy adott íráskép formai rögzítésére koncentrálnak, hanem – figyelembe véve a hitelesített dokumentumok mindenkori kérdésését – alapvető célkitűzésként jelentkezik a digitalizált aláírások igazságügyi írásszakértői vizsgálati lehetősége. Ebből a szempontból fontos, hogy a mentett vonalrajzolatok mellett, párhuzamosan az írómozgásokkal olyan adatok rögzítésére is sor kerüljön, amelyek alapján a szakértő képes akár a kategorikus vélemény szintjét is megalapozni. Az egyik ilyen jellegű technikai újdonságnak tekinthető az a digitalizáló aláíró tábla a hozzá rendelt szoftverrel, amelynek tesztelését elvégeztem.

A digitalizált kézírások, aláírások vizsgálata nem újszerű fogalom. Világszerte kísérletsorozatok folynak a tekintetben, hogy miként lehetne a hagyományos igazságügyi írásszakértői tevékenységet automatizált azonosítási folyamattal kiváltani. (A témáról Az igazságügyi kézírásvizsgálatok aktuális kérdései című doktori értekezésemben írtam bővebben.) Magyarországon az automatizált kézeredet-vizsgálatának lehetőségeivel többek között Agárdi Tamás³ és Kutor László⁴ foglalkozott.

Értelemszerűen adódik a kérdés: mennyiben tekinthető újnak, mennyiben tér el az általam több hónapon keresztül vizsgált rendszer más hasonló rendeltetésű eszközöktől? Bár magát a rendszert tekintve első látásra nem észlelhető jelentős különbség, magának a felhasználásnak a célja és az ahhoz nyújtott háttértámogatás az alkalmazási lehetőségek olyan új palettáját tárja elénk, amely az elvégzett kísérletsorozat eredményein keresztül válik egyértelművé. Itt kell hangsúlyoznom, hogy *ellentétben azokkal az általánosnak mondható törekvésekkel, amelyek a személyazonosítás egyes kérdéseit az automatizált kézírásvizsgálatok segítségével szeretnék megválaszolni, a következőkben ismertetett rendszernek nem célja a szakértő kizárása az azonosítási folyamatból!* És ez a törekvés teszi a maga nemében különlegessé a tesztelt eszközöket.

Képzelnék el egy közjegyzőnél készített végrendeletet! Az eddig megszokott módon az örökhagyó végakarátát írásba foglalva, azt kinyomtatva, majd az örökhagyó által aláírva hitelesíti az okiratot közjegyző, és azt irattárában tárolja. Az újonnan vizsgált eljárás esetében a számítógépen megszerkesztett iratot nem nyomtatják ki, hanem az örökhagyó az aláíróablán ír alá, amit a szoftver az irattal együtt digitálisan feldolgoz, kódol és titkosított formában tárol. A végrendelet a továbbiakban tetszőleges adathordozón is tárolható. A titkosítás következtében az irat csak az eredetileg használt szoftver segítségével lesz újra előhívható. Másik példa: szeretnénk egy mobiltelefont vásárolni. A szükséges papírok aláírása után egyes mobilszolgáltatók az iratot nem túl jó felbontásban szkennelik és így tárolják. Kétely esetén csak a gyenge minőségben tárolt irat még gyengébb minőségű kinyomtatott példányra áll egy adott ügy kapcsán az igazságügyi írásszakértő rendelkezésére. Az

³ Agárdi Tamás: A kézírásvizsgálat, a kézeredet- (személy-) azonosítás új lehetőségei az igazságszolgáltatásban. Rendészeti Szemle, 2007/6.

http://miszk.hu/system/files/rendezeti_szemle_2007_6.pdf

⁴ Kutor László: Automatikus eszköz- és személyazonosítás műszaki informatikai módszerei. Doktori (PhD) értekezés. Pannon Egyetem Műszaki Informatikai Kar Informatikai Tudományok Doktori Iskola, 2007

http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2007/Kutor_Laszlo_dissertation.pdf

előbbi példa analógiájára alkalmazható lenne az új eljárás ebben az esetben is, igaz, a megoldás nagyobb adattároló-kapacitást igényelne.

2011 novemberében a WIT-SYS Consulting Zrt. azzal a kéréssel fordult néhány igazságügyi írásszakértőhöz, hogy az általa forgalmazni kívánt, az aláírások digitalizálására kifejlesztett eszközök tesztelése után észrevételeiket, javaslataikat megtéve működjenek közre a fejlesztésben, majd véleményezzék az eszköz lehetőségeit és „tudását”. A cég által feltett központi kérdés ez volt: „*A digitalizáló aláíró táblán eltérő időpontokban készített aláírások írásszakértő összehasonlító vizsgálatra alkalmasak-e? Ha igen, milyen szintű megállapítások megalapozását teszi lehetővé a vizsgálat?*” Az elvégzendő vizsgálatok alapjait az a szempont határozta meg, hogy egy abszolút digitalizált formában létező, azaz papíralapú hordozóra nem kinyomtatott, digitalizált aláírást tartalmazó irat esetében, ha az aláíró személy később azt az aláírást nem ismeri el sajátjának, az eredetivel megegyező körülmények között készített másik digitalizált aláírás alapján van-e lehetőség a korábban készített kérdéses aláírás kézeredetének megállapítására. Lehetséges-e a kategorikus írásszakértői vélemény megalapozása?

A WACOM cég által gyártott STU-500 típusú LCD aláíró táblát a hozzá rendszeresített szoftverrel együtt a vizsgálat elvégzését kérő cég bocsátotta a rendelkezésemre.

A tábla

- USB-porttal csatlakozik a számítógéphez, más energiaforrást nem igényel;
- LCD írófelülete 7,5 x 8 cm;
- az íráshordozó felület 3000 dpi-s felbontással képes érzékelni a kézmozgásokat;
- az íróeszköz a táblához rendszeresített műanyag végű „toll”;
- az elkészült írás ismételhető, törölhető, elmenthető.

A vezetékes összeköttetés mint energiaforrás bár megszokott, talán nem a legszerencésebb megoldás. Pozitív a biztonsági követelmények, negatív a tábla mozgathatóságának szempontjából. A jövőben talán más megoldások is teret kaphatnak.

Az írófelület, összevetve az aláírások általános méretével, megfelelőnek látszik, szokatlan talán az aláíró tábla vastagsága lehet, mert az író kéz alátámasztása eltér a megszokottól.

Az elmúlt időszakban látványos technikai fejlődés volt tapasztalható az úgynevezett érintőképernyők területén. Ennek köszönhető, hogy olyan érzékenységű, felbontóképességű digitalizáló táblák előállítására kerülhetett sor,

amelyek már megfelelő minőségben képesek a folyamatos vonalvezetésű (nem pontok halmazából álló) kézirást digitalizálni oly mértékben, hogy a feldolgozott kép nagyfokú nagyítás során sem esik szét pontok halmazává, nem pixelizálódik. Ennek a kitételnek a 3000 dpi-s felbontású aláírotábla tökéletesen megfelelt. A próbák során lehetséges volt egy-egy jelelem vagy akár csak egy vonalrészlet olyan szintű felnagyítása, amely hagyományos vizsgálatok esetében csak mikroszkóp segítségével érhető el.

Az íróeszköz, a „toll” nagyon könnyű, ez befolyásolhatja a készített írásképet, de mivel az eltérő időpontokban készített aláírások ugyanolyan íráskörülmények között, ugyanolyan eszközzel készülnek, a befolyásolás nem meghatározó mértékű, annak ellenére sem, hogy a kéznyomás általában véve kisebb a megszokottnál. Mindazonáltal a hagyományos golyósírótól jelentős eltérés mutatkozik abban a tekintetben, hogy az íróeszköz és az íráshordozó a hagyományosnál érzékenyebb, hasonlóan a filctollhoz vagy a tüflichez; a „levegőben is lehet írni”. Ennek következtében a reflexvonalak, a túszerű vonalkezdések, vonalkivezetések sokszor jobb minőségben tükröződnek vissza az aláírásban, mint a papíralapú hordozó esetében.

Előny a tesztelt eszköz szempontjából, hogy az aláírás készítése megismételhető, mert így a véletlenszerű kézmozgásokból adódó, a papíralapú hordozó esetében kitörölhetetlen, sokszor félrevezető jelek vagy jelelemek nem jelennek meg az aláírásban.

Ha írásszakértő bevonásával összehasonlító vizsgálat elvégzése szükséges, az eljárás folyamán a rendszer egy monitoron megjeleníti a korábban elkészített, digitálisan tárolt grafikai formát (aláírást)⁵, és ahhoz rendeli a valós időben készített másik grafikai formát. Majd elfogadás után az általa korábban mért és mentett, illetve a valós idejű mérések adatait kijelzi a felhasználónak.

Ha írásszakértői vizsgálatok szemszögéből nézünk egy hagyományos, papíralapú hordozóra készített aláírást, azt tapasztaljuk, hogy bár bizonyos írássajátosságok a grafikai képből visszatükröződnek, azok vizsgálhatók, elemezhetők, összehasonlításra alkalmasak, mégsem vagyunk képesek a teljesen egzakt, számszerűsített kifejezésekre. Nehezíti az elemzővizsgálatokat az a tény is, hogy az írásjellemzők szokásosan meghatározott határok között mozognak, és bizonyos befolyásoló körülmények hatására olyan extrém eltéréseket is tükrözhetnek az általánosan megszokott értékektől, amelyek csak elemző írásszakértői vizsgálatokkal tárhatók fel. Érthető tehát, mekkora

⁵ Az aláírások kódolásának és az összehasonlító elemzés céljára történő megjelenítés módjának vizsgálata a tanulmánynak nem célja.

segítséget nyújthat egy olyan eszköz a szakértőnek, amely képes egyes írás-jellemzőket oly módon érzékelni és mérni, hogy azok számszerűsített formában is kifejezhetőek legyenek. Ha digitalizáló aláírotáblán készül az aláírás, felvetődik a kérdés: mely írássajátosságok azok, amelyek egyáltalán mérhetőek, és a mért értékek mennyiben nyújtanak segítséget egy esetleges írásszakértői vizsgálat során?

A tesztelt aláírotáblán készített aláírások esetében az eszköz méri

- a kéznyomást,
- az író eszköz sebességét,
- a gyorsulás mértékét,
- a grafikai jelek dőlésszögét és
- az író eszköz dőlésszögét.

Látható, hogy elsősorban a kézírásra jellemző biometrikus adatok objektívabb mérését teszi lehetővé az aláírotábla. E terület azért különösen kiemelkedő jelentőségű az írásszakértői vizsgálatok szempontjából, mert egyrészt szánt szándékkal viszonylag nehezen – legalábbis hosszabb ideig nem – változtathatók, másrészt a mérésük sokszor csak viszonyítási alapon lehetséges. Látható, hogy a technika fejlődése kulcsszerepet játszik az íráshoz köthető biometrikus azonosítók megfelelő szintű mérésében.

Az eszköz, illetve a hozzá rendelt szoftver segítségével további alapvető lehetőségek állnak a felhasználó, az összehasonlító vizsgálatot végző írásszakértő rendelkezésére, úgymint

- egy vonal végpontja a következő vonal kezdőpontjával összeköthető, azaz a „levegőben” követhető a kézmozgás;
- a méretek inchben vagy pixelben vagy mm-ben is jelölhetőek;
- mm-hálóra vetíthető ki az aláírás grafikai képe;
- a jelelemek külön is, tizedmilliméter pontossággal mérhetőek;
- a kép pixelizáció nélkül nagyítható;
- mérhető külön minden szög;
- az aláírás grafikai képe elforgatható akár a tárgysíkig is (3D), azaz oldalnézetben vizsgálható a kézmozgás!;
- a grafikai kép vertikálisan és horizontálisan is nyújtható;
- az összehasonlítandó két grafikai kép külön-külön és egymásra vetítve is megjeleníthető a monitoron;
- az írásképp egy adott pontja megjelölhető és az ahhoz tartozó mért értékek külön is vizsgálhatók;
- a kéznyomásnak megfelelően vastagítható a vonalrajzolat;

- videoszerűen lejátszható az írásfolyamat, a videó megállítható, előre-hátra tekerhető;
- adott részletek kivilágosíthatók.

Mint látható, a szoftveres feldolgozás segítségével sokféle vizsgálatra nyújt lehetőséget a rendszer, ezek nagymértékben segítik a szakértő munkáját.

A kézírásra mint tevékenységre is igaz, hogy egyik mozdulattól következik a másik. Jelentősége van tehát a szakértői vizsgálatok során annak, ha két elkülönülő grafikai jel esetében az összekötő „légmozgások” is figyelemmel kísérhetők, feltárhatók.

A ma alkalmazott komplex írásszakértői vizsgálatok sem nélkülözhetik, kellő kritikával persze, a grafometria által elért eredményeket. A tesztelt eszköz a betűk és betűelemek egzakt mérési követelményének magas fokon, többféle formában megfelel.

Kiemelendő a többi vizsgálati lehetőség közül, hogy az elforgatás következtében több irányból is „oldalnézetben” vizsgálható a kérdéses aláírás, e szemszög papíralapú hordozó esetében, azaz „a papír éle felőli nézet” nem lehetséges. Az egymásra vetített pozícióban a két grafikai forma 3D-ben is külön-külön mozgatható, elfordítható, nagyítható, így minden jel vagy jelelem külön-külön is egymásra vetíthető, teljes fedésbe hozható az eredeti arányok elvesztése nélkül.

Ha két aláírás egymásra vetíthető, azok fedésbe hozhatók, akkor joggal merül fel a hamisítás kérdése. Az eszköz, bár képes a két vizsgált aláírás grafikai képének egymásra vetítésére, annak rendeltetészerű használatakor elvileg lehetetlen valamely meglévő aláírás képi utánzatának bevitele a rendszerbe. Az egymásra vetíthetőség szakértői szempontból akkor juthat kifejezett szerephez, ha az írásvariabilitás mértékének feltárása a cél.

Hasznos lehetőség, hogy két grafikai forma vonalrajzolatában ugyanazon helyen lévő pontok adatai – például az l betű esetében a hurkos vonalvezetés csúcspontja – külön-külön és összehasonlítva is mérhetők.

Talán a leglátványosabb és nem kevésbé hasznos szolgáltatása a digitalizáló rendszernek, hogy a teljes írásfolyamat videofilm formájában nyomon követhető, így tisztán ellenőrizhető minden grafikai jel képzési mechanizmusa. Egyszerű példával élve, egy o betű vagy más oválképzés esetén nem mindig egyértelmű, hogy a mozdulatirány balra vagy jobbra kanyarodó. Kiemelten jelentkezik ez a probléma a rossz minőségű másolatú iratok, vagy a pusztán a grafikai formát elmentő, azt alacsony minőségben, digitálisan feldolgozó aláírotáblák esetében.

A világítás a vizsgálhatóság szintjét emeli. Lehetővé teszi a lényeges részletek kiemelését.

Összegezve az összehasonlító vizsgálatok elvégzését megkönnyítő lehetőségeket, megállapítható, hogy egészében véve nagyfokú segítséget jelentenek a szakértőnek, és megválaszolva a megbízó által feltett első kérdést, igen, *a digitalizáló aláírotáblán eltérő időpontokban készített aláírások alkalmasak írásszakértői összehasonlító vizsgálatra!* A kérdés a továbbiakban úgy vetődik fel, hogy: *az eltérő időpontokban készített aláírások mért adatai, biometrikus jellemzői alapján, a rendelkezésre álló vizsgálati lehetőségek felhasználásával megalapozható-e kategorikus igazságügyi szakértői vélemény?*

Bár az aláírásokat digitalizáló aláírotábla rendeltetésszerű használatakor maga az írásfolyamat elsősorban alátámasztott kézzel, kényelmes testhelyzetben, az általánosan megszokotthoz (papír) közel azonos íráskörülmények között megy végbe, az eszköz kipróbálása során az automatizált összehasonlító vizsgálati lehetőségek korlátainak feltárása, valamint az említett kérdés megválaszolása érdekében az alaphelyzettől eltérő íráskörülmények között is folyt az eszköz tesztelése.

A próbairások során *több mint háromszáz összehasonlító vizsgálat* elvégzésére került sor a következő kiemelt szempontok alapján:

1. testhelyzet: álló testhelyzet, nem alátámasztott kéz és alátámasztott kéz;
2. ülő testhelyzet, alátámasztott, illetve nyújtott kéz;
3. szövegtartalom:
 - a) aláírások (névaláírások, szignók, kézjegyek),
 - b) egyező szavak,
 - c) két különböző szó,
 - d) számok;
4. kötött-tagolt íráskép;
5. dőlésirány szándékos változtatása;
6. jobbról balra írás;
7. eltérő mozdulatirány-rendszer;
8. felcserélt kézzel történő írás;
9. két személy azonos szövegű írása;
10. egyik íráskép papíron történő átnyomása;
11. gyerekek folyóírása, névleírása;
12. rajzolt ábrák.

A nagyszámú teszt eredménye abból a szempontból hozott meglepő eredményt, hogy az eszköz által a két grafikai kép mért adatainak automatizált

üzemmódban történő összehasonlítása során, a százalékos egyezések tekintében nem volt észlelhető jelentősége a mesterségesen létrehozott, egymástól jelentősen eltérő írásfolyamatoknak, eltérő írássajátosságoknak vagy eltérő írásképeknek.

A százalékos összehasonlítás eredményét jelentősen befolyásoló egyetlen mért adatnak a két összehasonlított grafikai forma nagymértékben eltérő írásebessége, a rajzolt íráskép volt. Ennek a magyarázata abban keresendő, hogy az eszköz elsősorban a kézmozgások biometrikus jellemzőit méri, azokat dolgozza fel és rögzíti. Ezeket a sajátosságokat pedig kisebb mértékben befolyásolják a teszt során mesterségesen létrehozott körülmények, mint a kézírás egyes más jellemzőit. Mivel azonban a komplex kézírás-vizsgálati módszerek nem hagyatkozhatnak pusztán az írásképben tükröződő biometrikus jellemzőkre, jellemezze őket bármilyen kifejezettségi fok is készítőjük személyére vonatkozóan, szükséges, hogy e jellemzőkön túlmenően egyéb írássajátosságok is vizsgálat tárgyául szolgáljanak.

A vizsgálat eredményei alapján tehát megállapítható, hogy az aláíró tábla által mért, az összehasonlítás során százalékosan kimutatott eredmények csak tájékoztató jellegűeknek tekinthetők, *a kézeredet automatizált megállapítására a vizsgált eszköz nem alkalmas!* A leírtak alapján itt ismét hangsúlyozni kell, hogy a rendszer működésének az alapelve nem az automatizált kézeredet-meghatározásra irányul, az ez irányú kísérletek kiegészítő jellegűeknek tekinthetők.

A megbízó által feltett második kérdésre, a véleményalkotás szintjére vonatkozóan a következő tapasztalatok alapján lehet megadni a választ.

A két összehasonlítandó aláírás minden esetben monitoron megjelenítve, nagy felbontásban digitalizált grafikai formaként volt vizsgálható, külön-külön, illetve egyszerre is. Eltérő színűekkel egymástól és a háttértől is jól elkülönültek, a látható képek élesek voltak. Lehetséges volt a teljes grafikai kép egységes – nem csak kinagyított részletekben történő – vizsgálata is, mivel a kezelőfelület mérete ezt lehetővé tette. A kísérletsorozat alapján megállapítható, hogy az aláíró táblán készített digitalizált írómozgások esetében a számítástechnikai háttér az aláírások elemző és összehasonlító vizsgálatok az írásszakértő számára több területen is nagy segítséget nyújtott, így

- egyes biometrikus adatok – kéznyomás, sebesség – számszerűsített mérésében, illetve grafikonyszerű ábrázolásában,
- a grafikai képek, képrészletek szétesés nélküli nagyíthatóságában,
- az aláírások készítése menetének videoszerű lejátszhatóságában,
- a kézmozgásirányok egyértelmű bemutatásában,

- a forgatási, nyújtási, egymásra vetítési lehetőségekben,
- az abszolút és relatív méretek és dőlésszögek pontos jelölésében,
- a reflexmozdulatok észlelésében,
- a differenciált kézsúlyozás vizsgálhatóságában,
- az íróeszköz levegőben történő mozgásának láthatóvá tételében,
- a megtorpanások, vonaltörések, kiegészítések, javítások jelzésében,
- az írástorzítások, öntorzítások (autoforgerie) kiszűrésében.

A kísérletek eredményeképpen tapasztalható volt továbbá, hogy a monitoron megjelenő aláírások grafikai képeinek minősége és vizsgálhatósága, a digitális úton mért adataik összehasonlítása, illetve a számítástechnikai segítséggel elvégezhető vizsgálati lehetőségek a kézeredet meghatározása szempontjából az írásjellemzők megfelelő számának és mennyiségének feltárását tették lehetővé.

A vizsgálatok során a rendszer tekintetében a következő pozitív tulajdonságok emelhetők ki:

- Nem okozott gondot a többórás üzemmód, nem volt készenléti állapot, az eszköz bármely időpontban használatra kész.
- Elkülönül az aláírotábla kijelzőfelülete és az összehasonlító kezelőfelület.
- Az aláírotábla megjelenítő felülete, valamint az összehasonlított grafikai képeket megjelenítő kezelőfelület kijelző része kellően kontrasztos és megfelelő méretű.
- A vizsgálatok szempontjából nagyon fontos, hogy nagyításkor nem esik szét a kép, jó minőségű marad az aláírás vonalrajzolata.
- Az aláírotábla az adott grafikai formák tekintetében olyan biometrikus jellemzők mérésére alkalmas, amelyek a hagyományos (papíralapú) írások esetében sokszor nehézségekbe ütköznek.
- Nagyszámú és megfelelő a rendszer által nyújtott vizsgálati lehetőség.
- A kézírásstorzítás esetei felfedhetők!
- Rövid grafikai képek, szignók, kézjegyek esetén is megfelelő szintű mért adatok állnak rendelkezésre!
- A program alapjainak megismerése viszonylag könnyű, a készségszintű kezelés elsajátítása már hosszabb időt vesz igénybe.
- A vizsgálat folyamán történő beállítások, átállítások után az eredeti állapot és nézet egy kattintással helyreállítható.

Figyelembe véve a tesztelési eredményeket és az íráspróbák felvételekor szerzett tapasztalatokat, valamint a rendszer által nyújtott vizsgálati lehetősé-

geket, megválaszolható a fennmaradó kérdés is. Az igazságügyi összehasonlító írásszakértői vizsgálatok az

- aláírásokat megfelelő minőségben digitalizálni képes,
- az aláírások bemutatott biometrikus adatait mérő, valamint
- az ismertett programmal megtámogatott

aláíró tábla esetében elvégezhető, *a véleményalkotás kategorikus szintje megalapozható, csak úgy, mint a papíralapú íráshordozók esetében.*

Értelemszerűen adódik a kérdés: ha ilyen szintű vizsgálati lehetőségeket nyújt, hol és milyen célokra használható ez az eszköz? Bár a közigazgatás területén, nyugati példák alapján a közjegyzői és az ügyvédi munka során is kamatoztathatók lennének a rendszer előnyei, a közeljövőben ezek a lehetőségek többnyire nagy valószínűséggel kihasználatlanul maradnak. Nagyobb az esély a hitel- és pénzügyintézetek, a szolgáltatást – elsősorban mobiltelefonos szolgáltatást – nyújtó társaságok vonatkozásában, és biztosak lehetünk benne, hogy ha lassan is, de változásra lehet számítani ezen a területen. Nem utolsósorban költségkímélő szempontok miatt, de minden bizonnyal ösztönzőn hatnak a rendszer működésére vonatkozó sikeres eredmények is. Azokon a helyeken, ahol bevezették ezt a fajta aláírás-digitalizáló eljárást, mint például Németország egyes tartományaiban, azok, akik tagadták az ily módon, az aláíró táblán készített korábbi aláírásuk hitelességét, a rendszer működését látva kilencven százalékban elálltak a perindítástól.⁶

Összegezve elmondható, hogy a számítástechnikai fejlődés közelebb hozza az embert a digitális világhoz. Az aláírások készítésének, felhasználásának területén sincs ez másként. Egyre gyakrabban készítünk jobb-rosszabb minőségben feldolgozott, digitalizált aláírásokat. Ahhoz azonban, hogy igazságügyi írásszakértői vizsgálatok is elvégezhetőek legyenek egy adott aláírás digitalizált változatának vonatkozásában, elsősorban szükséges egy biometrikus adatokat mérő, jó minőségű, megfelelő felbontást lehetővé tevő aláíró tábla mint hardver jellegű technikai eszköz, amely természetesen megköveteli a háttérben meglévő kiegészítő szoftver működését. Utóbbi, a tábla érzékenységének és felbontási képességének megfelelően, alapjaiban határozza meg, hogy egy elkészített grafikai kép mért jellemzőit milyen formában kódolják és tárolják, milyen vizsgálati lehetőségek állnak a szakértő rendelkezésére. Meghatározó továbbá, hogy egy adott rendszer milyen írásjellemzőket mér. Egyes jellemzők, modern kifejezéssel élve „biometrikus

⁶ A WIT-SYS Consulting Zrt. adatai alapján.

adatok”, mint a kéznyomás, írássebesség, differenciált kézsúlyozás stb. a hagyományos, papíralapú írásképek esetében jellemzően csak viszonyított értékként vizsgálhatók, az előbbieken bemutatott rendszer esetében azonban a digitalizált aláírások vonatkozásában ezek az értékek egzaktul, számszerűsítve kifejezhetők, kiegészítve egyes grafometriai vizsgálati lehetőségeket is. Mindezek ellenére az igazságügyi írásszakértői tevékenység döntő hányadát napjainkban is alapvetően a materializálódott formában, általában papíralapú hordozón megjelenő grafikai formák vizsgálata teszi ki. Egyre több irányból érezhető azonban az igény az úgynevezett digitalizált aláírások használata iránt, mind a közigazgatás, mind a kereskedelem, mind az okiratok hitelesítése területén, így az igazságügyi írásszakértői terület is lépést kell hogy tartson a kor igényeivel, meg kell ismernie a legújabban alkalmazott technikai eszközöket, módszereket, és vizsgálati rendszerébe be kell építenie azok sajátosságait, lehetőségeit. Természetesen a vizsgálati módszereket és eljárásokat mindenkor alárendelve a tudományos igényesség és a tudományos bizonyítottság követelményeinek.

Jogosan adódik tehát a kérdés, hogy egy digitalizált aláírás és a későbbi időpontban hasonló íráskörülmények között készült digitalizált aláírás egyes mért adataik alapján írásszakértői összehasonlító vizsgálat elvégzésére, kéz-eredet meghatározására alkalmas-e. Ha igen, milyen feltételeknek kell teljesülniük a vizsgálat elvégzéséhez? Lehet-e olyan szintű megállapításokat megalapozni, mint a papíralapú íráshordozókon látható grafikai jelek, aláírások vizsgálata esetében? A tanulmány, bemutatva fél év kísérletsorozatának eredményeit, ezekre a kérdésekre kereste a választ.

HORVÁTH ORSOLYA

A kriminalisztikai szagazonosítás jelene és jövője

Jelen tanulmányban a kriminalisztikai szagazonosítást mint a kriminalisztika viszonylag fiatal ágát kívánom bemutatni, és az eljárással kapcsolatos problémákat kihangsúlyozni. Maga az eljárás alkalmazható egyrészt a nyomozás operatív szakaszában, másrészt az eredménye a bírósági eljárásban is felhasználható. Egyebek között az összehasonlító vizsgálat újszerűségére és nem kellő megismerhetőségére hivatkozva többekben kételyek merülhetnek fel az eredmények megbízhatóságának tekintetében. A tanulmányban megkísérlem a hatályos jogi szabályozás görcső alá vételét, és az eredmény tükrében egy tudományosan alátámasztott új kidolgozást javasolok. Magyarország az elsők közt volt, amely alkalmazta a személyazonosítás e változatát a felderítés során, az elmúlt harminc évben azonban jelentős változások, empirikus kutatások nem történtek e területen. A validitás szintje, a hibaszázalék pontos meghatározása nem is várható, míg tudományosan nem igazoljuk a jogi szabályozás vizsgálatakor kritikaként megfogalmazott, a tanulmányban ismertetett kérdésköröket. Elsőként azonban a jobb megértés érdekében magát a szagazonosítást, valamint annak speciális alanyát kívánom bemutatni.

Szolgálati kutyák alkalmazása

Magyarországon már az 1920-as években megindult a szolgálati kutyák alkalmazása, konkrét kiképzőközpont azonban csak 1964-ben létesült Dunakeszin.¹ A mai napig kiképzőközpontként működő telepen nem csak klasszikus nyomkövetési munkafeladatokat ellátó kutyákat tanítanak, a bűnüldözés specializációjával már kábítószer-kereső, robbanószer-kereső, illetve szagazonosító kutyák kiképzése is zajlik (*1. számú táblázat*).

Tárgyi és technikai feltételek hiányában a nyomkövető kutya alkalmazása nem minden esetben lehetséges. Ezért olyan módszerre van szükség, amely minimális szinten veszi figyelembe a környezeti tényezőket, és képes

¹ Katona Géza: A szagazonosítás büntetőeljárásjogi kérdései. ORFK Kutyavezető-képző Iskola, Dunakeszi, 1997, 1–2. o.

1. számú táblázat
Szolgálati kutyák fajtái és alkalmazási területük

fajta	alkalmazási terület
örkutya	személyek védelme, objektumok őrzése
nyomkövető kutya	nyomhoz tartozó tárgyak, menekülő személyek felkutatása
kábítószer-kereső, robbanóanyag-kereső kutya	csomagok, rakományok, közúti járművek átvizsgálása
szagazonosító kutya	(konzervált) emberi szag azonosítása
speciális kereső kutya	vízben, természeti katasztrófák színhelyén, romos területeken halottak felkutatása
személykereső kutya	ugyanazokon a területeken lehet használni, mint a speciális kereső kutyát
közrendvédelmi speciális (elfogó) kutya	veszélyes, fegyveres személyek elfogása
egyéb speciális feladatokra használt kutya	tűzfészekutatás

arra, hogy a helyszínen hátrahagyott szagot összehasonlítsa a későbbiekben a nyomozó hatóság által lehetségesen gyanúsított személyével, tehát kriminalisztikai azonosítást végez. E követelmény megfogalmazásával el is jutunk a szagazonosítás fogalmi elemeihez. Mindezeket figyelembe véve a szagazonosítás tehát a hatóság által végzett összehasonlító vizsgálat, amelynek célja a személyazonosítás, valamint egyes esetekben a sorozatcselekmények tényének megállapítása speciális alany – a kutya – részvételével.

A szagazonosítás mint kriminalisztikai azonosítás

A szagazonosításkor a szolgálati kutya összehasonlíttja a tett helyszínén rögzített szagmaradványt és a nyomozás folyamán potenciális gyanúsítotttól levett szagmintát. A szagokat tárgyi bizonyítási eszköznek tekinthetjük, mégpedig biológiai anyagmaradványoknak, akárcsak a hajszálat és az emberi váladékokat. Az egyediség követelményeinek megfelelően, olyan anyagot kell tehát a vizsgálat alá vonni, amely alkalmas az egyedi azonosításra, nem csak csoportazonosság megállapítására. Az emberi szag összetevőit négy nagy csoportra oszthatjuk. Ezek a következők: genetikailag determinált biológiai szag, testszag, másodlagos biológiai szagok, illetve a járulékos szagok.² Ezek egyvele-

² Janza Frigyes: A bünygyi szolgálati kutya. In: Bócz Endre (szerk.): Kriminalisztika II. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, 677. o.

ge, sajátos koncentrációja adja meg az adott egyénre jellemző szagot. Mindezek mellett a táplálkozás, egyes betegségek befolyásolhatják, módosíthatják az alapszagunkat. Az emberi testszagon belül az eddig azonosított faggyún belüli savak és molekulatípusok által létrejöhethető szaghatások száma végtelen. Ezek kereszteződése a feromonokkal³, a levált hámsejtek baktériumos bomlástermékeivel és a mirigyváladékokkal megerősíti azt a tételt, hogy az ember és azon belül is az egyén szaga egyedi, tehát azonosítás tárgya lehet. Az összehasonlító vizsgálat egy erre külön kialakított helyiségben történik. A szagazonosító kutya öt különböző szagmintából választja ki az egyezőt a megmutatott szagmintából.

A kutyák szaglása

A természettudományos megközelítés jelentősége, hogy megismerjük azokat a tényeket, amelyek igazolják, hogy a kutyát fiziológiai felépítése alkalmassá teszi a szagazonosításra.

Az evolúciós fejlődés folyamán a farkasok szaglása az emberénél fejlettebbé vált, ennek oka nemcsak a ragadozó életmód fenntartása volt, hanem a föld felszínének közelsége is. A mai ember elképzeltetlennek tartaná, ha csak az orrára kellene hagyatkoznia, és pusztán szaglás alapján tudna meg bizonyos információkat a másik egyedről. Ez a képességünk latensen közrejátszik a párválasztásban: a feromonok is fontos szerephez jutnak az ellenkező nemű egyeddel történő kapcsolat kialakításban.⁴ Az evolúció során a kutyák nemcsak fajtársaik biológiai üzeneteit képesek érzékelni, hanem különböző szagok leképeződése által az emberek érzelmeit is. Az ember szaga bizonyos helyzetekben (stressz, izgalom, agresszió)⁵ ugyanis módosul, de a jellegzetességeit nem változtatja meg annyira, hogy az teljes mértékben más egyedi szagot alkosson.

A kriminalisztikai odorológia a kutyák szaglásával foglalkozik, a szaglás mechanizmusának ismeretanyagait hasznosítja a bűncselekmények felderítésekor. A szaglás szerve az orr, azon belül az orrüregben lévő szaglóhám. Az

³ Kémiai vegyületek emberekben és állatokban. Fontos szerepük van a kommunikációban és a szexuális viselkedésben.

⁴ Lásd részletesebben: Piet Vroon – Anton van Amerongen – Hans de Vries: A rejtett csábító, a szaglás pszichológiája. Korona Kiadó, Budapest, 2005

⁵ Ismeretes a „tetteszag” kifejezés, amelyet a fokozott izgalmi állapotban lévő elkövető hagy hátra a tett helyszínén. A stresszes környezet felerősíti a test párolgását, és nagyobb koncentrációjú szag képződik, amelyre a kutyák, köztük a nyomkövető kutyák is motiváltabban dolgoznak.

orrüregben három orrjárat található, közülük a felső orrjárat falát speciális szaglónyálkahártya fedi. A kutyák szaglása körülbelül egymilliószor jobb, mint az emberé. Ennek magyarázata, hogy az embernél és kutyánál eltérő a szaglónyálkahártya mérete. Ez annyit tesz, hogy egy kutya szaglόμεzeje kiterítve egy másfél-szer másfél méteres szőnyegnek felel meg, míg az embernél csak egy gyufásdoboz méretű területet ad ki.⁶ Szimatolás segítségével a kutyák hosszabb ideig képesek a szaganyagot a szaglónyálkahártyával érintkezésben tartani, ezt a képességüket használják ki például nyomkövetéskor vagy a vadászkutyák a vad üldözésekor. A kutyák elpusztulnak a szaglás elvesztése esetén, az emberek számára a látás, illetve a hallás elvesztése jár pszichés károsodással. Mindezek igazolják, hogy a kutya, pontosabban a külön erre a célra kiképzett szolgálati kutya alkalmas az összehasonlító eljárás elvégzésére – ellentétben az emberrel.

A szagazonosítás jogi szabályozása

A szagazonosításra vonatkozó jogi szabályokat a büntetőeljárás törvény, a Nyer., vagyis a 23/2003. BM–IM együttes rendelet⁷ és a 22/2008. ORFK utasítás⁸ tartalmazza. A következőkben bemutatom a szagazonosítás személyi és tárgyi feltételeit, a szagrögzítés módszertanát.

A jogalkotó a Be.-ben szabályozott bizonyítási eljárások felsorolásakor nem tesz említést a szagazonosításról.⁹ A 23/2003. BM–IM együttes rendelet viszont egyéb bizonyítási eljárásként ismerteti a szagazonosítást. A felismerésre bemutatással történő összehasonlítás során kétségtelenül megállapítható, hogy a szolgálati kutya (szagazonosító kutya) alkalmazása bizonyítási eljárásnak tekintendő. A 2. számú táblázat bemutatja a két eljárás közötti hasonlóságokat és eltéréseket.

A rendelet tartalmazza a szagazonosító kutyára, a szagmaradványok és szagminták rögzítésére vonatkozó, illetve az azonosítással kapcsolatos feladatokat.¹⁰

⁶ Fehér György: A háziállatok funkcionális anatómiája. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1980, 724. o.
⁷ 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet a Belügyminisztérium irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól.

⁸ 22/2008. (OT 12.) ORFK utasítás a szagmaradványok és személyi szagminták rögzítésével, konzerálásával, valamint azonosításával kapcsolatos feladatok végrehajtásáról.

⁹ Ugyancsak hiányos a Be. a műszeres (poligráfós) kihallgatást tekintve.

¹⁰ 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 54–56. §

2. számú táblázat
A felismerésre bemutatás és a szagazonosítás

felismerésre bemutatás		szagazonosítás
Be. 122. § 23/2003. BM–IM rendelet	jogi szabályozás	23/2003. BM–IM rendelet, 22/2008. ORFK utasítás
pszichikai elváltozás alapján: krimináltaktikai módszer	eljárási forma	anyag elváltozás alapján: kriminál- technikai módszer, speciális szakér- telem szükséges krimináltaktikai módszer: személyes észlelés
ember	azonosítás alanya	szagazonosító kutya
múltban észlelt tárgy, személy 23/2003. BM–IM rendelet részletesen	azonosító tárgy	múltban keletkezett szagmaradvány
jelenben észlelt tárgy, személy	azonosítandó tárgy	szagminta, szagmaradvány
jelenben történik, a múltban és jelenben észlelték összehasonlítása alapján	azonosítás	jelenben történik a jelenben észlelt azonosítási tárgyak összehasonlításá- val
vakpróba	szavahihetőség ellenőrzése	üreskeresés
– helyhez kötődő – nem kötődő – eredetben vagy adathordozó útján – nyílt, fedett, rejtett	eljárás változatai	– standard helyhez kötött – eredetben – rögzítés: nyílt és konspirált úton
nem (vagy csak nagyon kivételes esetben)	eljárás megismételhetősége	korlátozott ideig ismételtető

A kutyavezető jogállása

A szagazonosításkor keletkezett eredményeket a kutyavezetőnek kell közvé-
títenie az eljáró hatóságnak, bíróságnak. Mivel a Be. lehetőséget ad arra,
hogy a speciális szakértelemmel felvértezett személy szaktanácsadóként mű-
ködjön közre a nyomozási cselekményeknél, így a szagazonosító kutyaveze-
tőt is szaktanácsadónak tekinthetjük. Az 1973. évi Be. értelmében a szakértő,
illetve a szaktanácsadó alkalmazásainak esetei a *Bizonyítási eszközök* című
fejezetben vannak, így egyértelmű, hogy a kutyavezetőt szaktanácsadónak
kell tekinteni, aki értelmezi a speciális tárgyi bizonyítási eszközt, az eljárás
eredményét.¹¹ Az új Be. taxatív felsorolja a bizonyítás eszközeit, egyebek

¹¹ A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 79. §

között a tárgyi bizonyítási eszközt, ami esetünkben a „szagnyom”. Ennek felkutatásához, rögzítéséhez szakértelem szükséges, illetve, ha az ügyész vagy a nyomozó hatóság szakkérdésben felvilágosítást kér, szaktanácsadó vehető igénybe. Ezek alapján a kutyavezetőt szaktanácsadónak kell tekinteni, attól függetlenül, hogy az új Be. a szaktanácsadó közreműködését másik fejezetben tárgyalja.¹²

Az ORFK-utasítás útmutatásai és hiányosságai

A szagazonosításra vonatkozó speciális belső szabályozást a 22/2008. (OT 12.) ORFK utasítás foglalja össze. Személyi hatálya egyebek között kiterjed a rendőrség központi szervénél és területi szerveinél szolgálatot teljesítő beosztottakra, akiket a szagmaradványok és szagminták rögzítésével, nyilvántartásával, selejtezésével és az azonosítás elvégzésével bíztak meg.¹³ Az utasítás pontosan meghatározza ezt a személyi kört, így az ezek alapján a bűnügyi kutyavezetőt, a bűnügyi technikust és a speciálisan erre a feladatra kiképzett bizottság tagjaként közreműködő személyt jelenti.¹⁴

Az utasítás 1. számú mellékletének 1–8. pontja ismerteti a *szagmaradványok felkutatásának, rögzítésének és konzerválásának helyes módszerét*. A szagmaradványok felkutatása egyben a bűncselekmény bizonyos szintű rekonstrukcióját is jelenti, az elkövető valószínűsített tartózkodási helyeinek számbavételét. Ennek végiggondolása azért is fontos elem, mert az elkövető akaratlanul is minden esetben a tett helyszínén hagyja sajátos, egyedi szagát. Ahogy a szabályozás első pontjából is kitűnik, a felkutatáskor ügyelni kell arra a tényre, hogy ezek a szagok nem állnak állandóan a rendelkezésünkre. A *szagok tartósságát* egyrészt az elkövető helyszínén tartózkodásának függvényében kell értelmezni, másrészt figyelembe kell venni a párolgás törvényszerűségét is. Lényeges probléma, hogy a helyszíni szagmaradványok rögzítése megismételhetetlen, hiszen az előbbieken említett időbeli korlátok miatt nem térhetünk vissza újabb szagrögzítés céljából. Így megfelelő mennyiségű szagot kell rögzíteni, amely alkalmas a szagazonosítás többszöri ismétlésére. A helyes szagrögzítéshez szükséges tehát a *gyors kiérkezés* a helyszínre, a *szakmai felkészültség*, illetve a *technikai feltételek megléte*.¹⁵ Ennek értelmezésé-

¹² A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 182. §

¹³ 22/2008. (OT 12.) ORFK utasítás 1. pont

¹⁴ Uo.

¹⁵ Gáspár Péter – Walter Tamás: Módszertani útmutató a személyi szagminták és a helyszíni szagmaradványok felkutatásához, rögzítéséhez és a nyomkövető kutyák helyszíni alkalmazásához. Kézirat. Pécs, 2007, 1. o.

ben helyes az ORFK-utasításnak az a megállapítása, hogy ha más nyom rögzítését nem veszélyezteti, a bűnügyi kutyavezetőnek kell először a bűncselekmény helyszínére belépnie. Ez azért is fontos, mert a helyszínen feltételezhető szagmaradványt óvja az idegen szagokkal történő keveredéstől, ami szintén befolyásolhatja a szagazonosítás jövőbeni eredményességét.¹⁶ Az utasítás *egyszerűen értelmezi* a szagmaradványok esetleges rögzítési helyeit, illetve azok azonosításra alkalmas minőségét. Annak érdekében, hogy pontos választ kapjunk a tekintetben, hogy ténylegesen hol lelhetőek fel a szagmaradványok és mennyi idő után alkalmasak a későbbi azonosításra, *ki kell terjesztenünk az utasításban szereplő pontok értelmezését.*¹⁷

Szagmaradványok felkutatása

Az első kérdésünkre (hol találhatóak feltételezhetően a szagmaradványok?) a következőképp válaszolhatunk: a bűncselekmény gondolati rekonstruálásakor valószínűsíthetővé válik, hogy az elkövető milyen útvonalat járt be, milyen tárgyakkal érintkezett, illetve hogy ez mennyi időt vett igénybe. Például egy bolti rablásnál az elkövető feltehetően a pénztárral szemben tartózkodott a leghosszabb ideig, esetleg még a pultot is érintette. A cselekmény időtartamának hosszúsága tekintetében ez esetben támaszkodhatunk a tanúk elmondására vagy a biztonsági kamera felvételére. A szagrögzítés eredményességének figyelembevételénél nemcsak az *elkövető helyszínén tartózkodásának* idejét kell figyelembe venni, hanem a gyorsaság mint követelmény megfogalmazásából kiindulva a *rögzítés időpontját* is. Így kijelenthetjük azt is, hogy a hibák száma az időmúlással egyenesen arányos. Tehát minél nagyobb az időkiesés, annál valószínűbb, hogy nem sikerül a későbbi azonosításhoz megfelelő szagot rögzítenünk a helyszínen. A kétórás időkiesés még kedvezőnek tekinthető, de a hatórás időkieséssel rögzített szag esetében nehezebb feladata lesz a szolgálati kutyának. A példánkhoz visszatérve: tehát fontos annak a ténye, hogy mennyi ideig tartózkodott az elkövető a boltban, hiszen egy ilyen cselekmény akár másodpercek alatt is elkövethető. Az elkövető a helyszínen mindenhol hátrahagy maga után szagot, de a rögzítést mindig a *feltehetően leg több szagot tartalmazó helyről* kell elvégezni. A nyomképző személynek, azaz az elkövetőnek, harminc másodpercnél tovább kell a hely-

¹⁶ 22/2008. (OT 12.) ORFK utasítás 2. pont

¹⁷ A Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Technikai Osztály kutyás szolgálatot teljesítő dolgozói módszertani útmutatóban foglalták össze azokat a fő szempontokat, amelyeket figyelembe kell venni a szagmaradványok és a személyi szagminták rögzítésekor.

színen tartózkodnia, hogy nyomkövető kutya bevethető legyen, illetve a szagrögzítésre sor kerüljön.¹⁸ Az esetlegesen érintett pult nem feltétlenül alkalmas arra, hogy szagmaradványt rögzítsünk, de ujj- és tenyérnyom rögzítésére sor kerülhet. Extrém eseteket is ismerünk a gyakorlatból, amikor is a tárgy egypár másodperces érintése alkalmas volt azonosításra.¹⁹ Az egyéni szag sikeres rögzítésénél nemcsak a közvetlen kapcsolat tényét kell figyelembe venni, hanem annak módját is értékelni kell. *A szaghordozó felület tulajdonságai*, ismérvei is befolyásolják a szagmolekulák kötődési idejének hosszát. Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy szaghordozóként alkalmasabbak a laza, egyenetlen szerkezetű, illetve porózus felületek, mint a vegyi anyaggal kezelt vagy sima felületek.²⁰ Annak megválaszolásában, hogy mennyi ideig alkalmasak szagrögzítésre a szagmaradványok, egyrészt szerepe van a már említett időnek is, és persze a szaghordozó felületet ért külső behatásoknak is. Míg az enyhe havazás tartósabban őrzi meg a nyomokat, addig a jég, illetve az olvadás hamarabb megsemmisíti a szagokat.²¹

A szagrögzítés módja

Az ORFK-utasítás 3. és 4. pontja tartalmazza *a szagrögzítés módját*. A szagmaradványokat és a szagmintákat is *speciális standard textil útján kell rögzíteni*, amelyet a vélt szaghordozó felületre kell leteríteni és alufóliával lefedni. A kutya szagazonosítását befolyásolhatja a hosszú időn át tárolt szagkonzerv, amelyben a szagrögzítő textil bedohosodhat. Új szagrögzítő eljárás kidolgozásával ez a hibaforrás²² is elhárítható lenne. Fontos követelmény, hogy a szagmaradványokat úgy kell rögzíteni, hogy más nyomok (például ujjnyom) ne sérüljenek meg. Attól függően, hogy milyen a szaghordozó és a környezete tulajdonsága, illetve mekkora az időkiesés, *legalább harminc percig* kell a textilt a szagmaradványon tartani.²³ Ahhoz, hogy elkerüljük a szagmaradvány

18 Janza Frigyes: i. m. 683. o.

19 A tetteszág fogalmából kiindulva elképzelhetőnek tartom a rövidebb ideig tartó helyszínen tartózkodást is a későbbi eredményes eljáráshoz.

20 Gáspár Péter – Walter Tamás: i. m. 2. o.

21 Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: Kriminálisztika. Tankönyv és Atlasz. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005, 241. o.

22 Adódik a kérdés, hogy mit jelent a hiba. Véleményem szerint, ha a kutya nem állapít meg azonosítást, annak oka lehet a nem megfelelően vagy egyáltalán nem rögzített szag, a zavaró tényezők, szaghatások jelenléte is. A szagazonosítás során a kutya kétféle jelzést ad: „igen-nemmel” jelez. A „nem” jelzés esetén ezek tudatában is elképzelhető az azonoság fennállása a szagminták között.

23 Janza Frigyes: Szagazonosítás szagkonzervek alapján. In: Sági László (szerk.): III. Nemzetközi Kynológiai Kongresszus. BM Könyvkiadó, Budapest, 1990, 93. o.

idegen szagokkal történő érintkezését, a rögzítést minden esetben *csipesszel* és *gumikesztyűben* kell elvégezni.

Mivel a későbbiekben lehetséges a szagazonosítási eljárás bizonyítékként történő felhasználása, ezért *fel kell tüntetni* a szagmaradványok *pontos rögzítési helyét, és bűnjelként kell őket lefoglalni*. A bűnjelcímkének tartalmaznia kell, hogy ki végezte a szagrögzítést, milyen felületről történt, illetve milyen bűncselekmény kapcsán. A rögzítésről minden esetben jegyzőkönyvnek kell készülnie.

Szagminta rögzítése

Az ORFK-utasítás meghatározza a szagminta rögzítését, azaz a személyről közvetett vagy közvetlen módon levett egyedi szag rögzítésének módját is. A *nyílt, azaz közvetlen módon* történő szagminta rögzítése meleg, folyó vízben megmosott kézről történik. Az eljárás időtartama tíz perc, ennek során két szagkonzervbe kerülnek a személy szagmintái.²⁴ Az utasítás nem tartalmazza, de fontos kiemelni azt a tényezőt, hogy nem csak kézről történhet az egyedi szag rögzítése. A rögzítés helyének meghatározásánál *figyelembe kell venni azokat a sajátosságokat* is, hogy az illető mivel foglalkozik (olajjal, festékekkel érintkezik mindennap), hiszen így is keletkezhetnek olyan zavaró szagok, amelyek *indokolják más testrészeiről a rögzítés elvégzését*. Ilyen esetekben a szagrögzítéshez szükséges textil olyan testfelületre kerül, amelyen nem található zavaró szag (például dezodor, parfüm).²⁵ A 22/2008. ORFK utasítás ezzel szemben nevesít olyan eseteket, amikor *nem kerülhet sor szagminta vételére*. Ezeket is olyan zavaró szagként értelmezhetjük, amelyek befolyásolják a későbbi azonosítás eredményét. *Alkoholos befolyásoltság* alatt, illetve nők esetében *menstruáció idején* nem kerülhet sor szagminta rögzítésére.²⁶ Ahogy a legtöbb vérbe jutó anyag tekintetében, alkoholfogyasztás esetén az alkohol kiválasztódik a bőrön keresztül, tehát befolyásolhatja az egyén szagát. A menstruáló nőkre vonatkozó ok a következő: ahogy a kutyák azonnal felismerik a saját fajtársaik biológiai „üzeneteit” is, az ember vonatkozásában is képesek erre, ennek ismeretében tehát a „nem megfelelő időben” rögzített szagminta az azonosítás eredményére is kihathat. Erre vonatkozóan azonban *nem történtek vizsgálatok*, és az sem egyértelmű, hogy a szabályalkotó miért

24 22/2008. (OT 12.) ORFK utasítás 5–8., 11. pont

25 Gáspár Péter – Walter Tamás: i. m. 3. o.

26 22/2008. (OT 12.) ORFK utasítás 11. pont

csak ezt a két kizáró okot említette, hiszen más tényezők is befolyásolhatják a szagkiválasztás minőségét.

Ahogy a szagmaradvány rögzítéséről, a szagminta rögzítéséről is jegyzőkönyvet kell készíteni, hogy megfeleljen az eljárás jogi követelményeinek. A szagminta rögzítéséhez a gyanúsított, a sértett, illetve a tanú beleegyezése szükséges. Ha ez nem történik meg, *közvetett úton történt szagmintavételről* beszélünk. Ez a következőképpen történhet: a nyomozó szerv lefoglalja azoknak a tárgyait, ruhadarabjait, akik *nem egyeztek bele a közvetlen eljárás lefolytatásába*. Ez esetben a szagmintát a szagmaradvány rögzítésénél leírt módon kell rögzíteni, az eredményt jegyzőkönyvben dokumentálni.²⁷

Szagkonzervek tárolása

A szagmintákat minden esetben ugyanolyan üvegben (szagkonzerv) kell tárolni, mint a szagmaradványokat. Az e szagkonzervek megőrzésére vonatkozó szabályok a következők: *szobahőmérsékleten, elkülönítve kell tárolni évjárat, jelleg és beküldő szerv szerint a területi rendőri szervek büntügyi technikai osztályán található szagbankokban*. Követelmény, hogy a szagbankként szolgáló helyiség alkalmas legyen ötezer szagkonzerv tárolására, valamint a nyílászárói megfelelően védve legyenek a külső behatolásoktól. A helyi szervek a rögzített szagmaradványokat és szagmintákat *72 órán belül* az ORFK-utastításban szereplő jegyzőkönyv 3. számú példányával *kötelesek eljuttatni* a szagbankba.

Az elhelyezett szagkonzervek külön szabályok szerint *selejtezhető*k. Az általános selejtezési idő *három év*, de az ismeretlen tettes által elkövetett élet elleni bűncselekmény helyszínén rögzített szagmaradvány *tíz év* után *selejtezhető* vagy *gyakorlás céljára* felhasználható.²⁸ Nem egyértelmű annak eldöntése, hogy tudományos ismeretek hiányában a jogalkotó mi alapján határozta meg ezeket az időintervallumokat. *A gyakorlatban* egy hároméves szagazonosítása az eljárás rögzítésének módja miatt (a speciális standard textil dohosodása miatt) *kérdéses*. Nem tudjuk, hogy ez milyen befolyással van a kutya szagazonosítására, de ha az ember képes ezt érzékelni, jobb szaglóképességének tulajdoníthatóan a kutya feltehetően sokkal nagyobb töménységben érzi ezt a szagot. Az azonosítás során *valószínűleg zavaró szagként jelentkezik* a textil bepállása. Arra vonatkozóan sem történtek kísérletek, hogy

²⁷ Uo. 14. pont

²⁸ Uo. 15–19. pont

egy szag mennyi idő alatt bomlik le az üvegben. Ezek fényében kérdéses, hogy a belső norma mi alapján határozza meg a selejtezési időt, illetve *miért privilegizálja* az élet elleni bűncselekmény elkövetésekor keletkezett helyszíni szagmaradványt a más bűncselekmény elkövetésekor hátrahagyott szagmaradványhoz képest. *Mitől lesz alkalmasabb* azonosításra, ha más bűncselekmények esetén a négyéves selejtezési idő már nem elfogadható? Az *egységes szabályozás kialakítása* érdekében – amíg nem ismertek a természettudományos kutatások eredményei – nem a bűncselekmény minősítéséhez viszonyítva kellene meghatározni a selejtezési időt.

A szagkonzerválásra vonatkozó *tárgyi és technikai feltételeket* az ORFK-utasítás 22. pontja foglalja össze. A helyszíni szemle során, ha nem alkalmazható nyomkövető kutya²⁹, a szagnyomok a tárgyi bizonyítási eszközökhöz hasonlóan rögzíthetők, és később mind a felderítés, mind a büntetőeljárás során bizonyítási eszközként figyelembe vehetők. A szagmaradványokra és szagmintákra vonatkozó utasításból kiderül, hogy a bűnügyi technikusként *megfelelő ismeretek birtokában kell lennie*, hogy a szagokat megfelelő módon rögzítse, és azok később sikeresen felhasználhatók legyenek a szagazonosításkor. Ha a kutya szagazonosításkor nem állapít meg azonosságot, annak *oka a nem megfelelő helyről, felületről és időben rögzített szagmaradvány, illetve szagminta is lehet*. Mivel ez a hibalehetőség emberi tevékenység folyamán keletkezhet, véleményem szerint megfelelő odafigyeléssel kiküszöbölhető, és növelhető így a szagazonosítás eredményének hitelessége.

Egyéb jogi szabályozás

Utaltam rá, hogy a hatályos Be. nem határozza meg a szagazonosítás rendszer-tani helyét. A felismerésre bemutatás összehasonlításánál is látható, hogy a szagazonosítás speciális bizonyítási eljárásnak tekinthető. Ennek megállapítását azonban csak a büntetőeljárás-jog egyéb kiegészítő jogforrása, a 23/2003. BM–IM rendelet tartalmazza: „*a nyomozó szerv szolgálati kutya alkalmazá-*

²⁹ A szakirodalom az urbanizáció növekedésével magyarázza a nyomkövető kutya alkalmazási kereteinek csökkentését, de Magyarországon is ismert, hogy a mantrailing módszer az emberi test párolgásának törvényszerűségéből kiindulva nem kizárólagosan a talajszimatra összpontosít a nyomkövetés során, hanem a légszimatra helyezi a hangsúlyt. E metodika alapján a Kaposvári Rendőrkapitányság kutyás egysége eredményesen alkalmazza a négylábúakat a nagyvárosban is, így cáfolja meg a nyomkövető kutyák szűkülő területi bevethetőségét. A nyomkövetés további előnye, hogy általa ki lehet terjeszteni a helyszíni szemlét, felkutathatók további nyomok, anyagmaradványok, amelyek hozzájárulnak a felderítés eredményességéhez.

sával szagazonosítást végezhet”³⁰. A rendelet értelmében a szagazonosítás csak helyszíni szagmaradványról személyi szagmintára történhet. A gyakorlatban az azonosítás a korábbiak értelmében történhet személyi szagmintáról helyszíni szagmaradványra is, illetve helyszíni szagmaradványok összehasonlítása is lehetséges sorozat-bűncselekmények gyanúja esetén. A gyakorlatban ennek meghatározása az ügytől függően történik. Általánosítható azonban az a nézet, hogy sokkal könnyebben szerezhető be helyszíni szagmaradvány indifferens szagként, mint személyi szagminta. Ennek oka az is, hogy a befolyásmentesség követelményének értelmében az indifferens szagoknak csaknem azonos időben kell keletkezniük, és nem mindig könnyű feladat négy embert megkérni arra, hogy adjon szagmintát szagazonosításhoz.

Az előzőkből következőn kiolvasható, hogy a szagazonosítás jogi szabályozása korántsem kiforrott. Alapvető követelmény lenne a megfelelő szabályozás ahhoz, hogy növeljük az eljárás eredményének hitelességét és enyhítsük a szagazonosítással kapcsolatos félelmeinket.

Összefoglalóan a következő megállapításokat, javaslatokat teszem:

- a) *szagmaradványok felkutatása*: fontos a gondolati rekonstrukció, a szagok tartósságának, párolgásának figyelembevétele, valamint a szaghordozó felület tulajdonságainak ismerete, és útmutatóként ezek pontos összefoglalója.
- b) *szagrögzítés módja*: más lehetséges műszeres eljárás kidolgozása, amellyel töményebb szagmennyiséget lehet gyűjteni, és az azonosítások számát növelni.
- c) *szagminta rögzítése*: nemcsak kézről történő szagmintavétel. A sajátosságok figyelembevételével egyéb testfelületről történő szagrögzítés (például hastájéék). A további nem nevesített kizáró esetek átgondolása (súlyos betegségek, hormonváltozás stb.), és ezek vizsgálata az eljárás eredményére vonatkozóan.
- d) *szagkonzervek tárolása*: kísérletek a szag lebomlási idejét tekintve, ez elősegíti a bedohosodás veszélyének elkerülését, és az eljárás ismételhetőségének kérdésére ad választ. A szag molekuláris modellezése alapján a selejtezési idő egységes megállapítása.
- e) *szagazonosítás módszere*: zavaró szagok gyűjtése a helyszínen egyéb hasonló felületről, ami megkönnyíti a későbbi azonosításokat. A tévedés eddig ismert változatainak kizárása, külön szuka- és kanhelyiség kialakítása az eljárás során.

³⁰ 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet 56. § (1) bek.

Mіндеzen pontok kiemelése, vizsgálata empirikus kísérletekkel hozzájárulhat az eljárás igazságszolgáltatásban betöltött szerepének növeléséhez.

A technikai fejlődés „határai”

A korszerű technikai fejlődésnek, a napi szinten született találmányoknak tulajdoníthatóan a kriminalisztika is virágzását éli a huszonegyedik században. A speciális műszerek megalkotása, az észlelési tartományok kibővülése lehetővé tette a szabad szemmel nem látható elváltozások vizsgálatát. A természettudományok gyors haladása következtében a bűncselekmény helyszínén található mikroméretű anyagmaradványok vizsgálata is lehetségessé vált. Mikroméretű nyomnak tekintjük az ember egyéni szagát is.

A szagok terén történő megismerhetőségre mindig is voltak kísérletek, de még most sem tudjuk meghatározni egyes anyagok pontos szagösszetételét.

A szovjet kriminalisták már a hetvenes években olyan műszer kifejlesztésén dolgoztak, amely a kutyáknál jobban képes megkülönböztetni a szagokat.³¹ A szovjet tudósok felvetették olyan detektor kidolgozásának a lehetőségét is, amely alkalmas szagok alapján meghatározni egyes gázok jelenlétét. A fejlesztés idején speciális készüléket kapcsoltak a legyek agyi idegközpontjára, így vizsgálták a különböző szagok által kiváltott jelzéseket. A létező rovarfajták közül a légynek különösen jó a szaglóképessége, ez lehetővé teszi, hogy kis mennyiségű kémiai anyagot is felismerjen. A szovjet tudósok ezen ismeretek felhasználásával törekedtek egy műszer megalkotására, amely a mérges gázok jelenlétét mutatja ki, miközben a hollandok és a finnek kutyákat használtak gázszivárgások felfedezésére, ásványi anyagok felkutatására.³²

Összegzés

Napjainkban műszeres-analitikai vizsgálatokkal próbálják kimutatni az ember szagának individuális jellegét. A szagok megkülönböztetése, összetevőinek pontos megismerése segítségül szolgálhat az elkövető megállapításánál. A jelenleg rendelkezésre álló legérzékenyebb detektor, műszer a kapilláris

³¹ A bűnjelek megőrzése és jelentőségük a kriminalisztikai gyakorlatban. Lapszemle, 1975/6., 117. o.

³² Kriminalisztikai odorológia. Lapszemle, 1972/4., 115. o.

gázkromatográf és a tömegspektrométer, ezek sajátos vizsgálattal képesek meghatározni különböző anyagok összetételét.

De még ezek a fejlett műszerek sem képesek meghatározni az ember egyedi szagának pontos összetételét, így a tudomány jelen állása szerint azok azonosítására sem képesek. A kutyán kívül nem tudunk más olyan „műszerről”, amely képes lenne tudományosan alátámasztva elvégezni a szagazonosítást vagy ellenőrizni annak eredményét.

Amíg a tudomány nem teremti meg a lehetőséget, hogy a kutyákat mint speciális „műszereket” helyettesíthessük, addig az eljárás mibenlétének, határainak és korlátainak megismerése közelebb vihet minket a hibalehetőségek, a felmerülő kétségek enyhítéséhez.³³ A jövő távlatai³⁴ és maga az azonosítás tárgya is indokolja a kísérletek megkezdését. Az eredmények nemcsak hazai, hanem nemzetközi szinten is elismerést jelentenének, az eljárás esetleges standardizálását is felvetnék.³⁵ A tudományos együttműködés, az interdiszciplináris vizsgálat összetett képet adna az eljárásról, a határok megismerhetősége vonatkozásában. A kutyák szaglásának pontos megismerése így nemcsak a kriminalisztika, hanem az egészségügy és a hadiipar³⁶ területén is új lehetőségeket kínálna a jövőben.

33 A nyomkövetéssel összevetve, amelyet tulajdonképpen szintén szagazonosításnak tekinthetünk, eredményesebb megállapítások születnének.

34 Ismeretes, hogy ma már a rákkutatásban is alkalmazzák a kutyákat, hasonló metodika alapján. Az eredményesség kiugróan magas. A kutyák képesek a még műszerekkel nem kimutatott egyes rákfajtákat felismerni, így a kezelés idejében elkezdhető, és növelhető a gyógyulás esélye.

35 Az ember egyedi szagának leképezése adatként hozzájárulhat a bünygyi nyilvántartások bővítéséhez.

36 Az emberi szaglőrendszer szerkezetének feltárása és a szaglőreceptorok kutatása orvosi Nobel-díjat hozott Richard Axel és Linda B. Buck amerikai kutatók számára 2004-ben. A szaglás az emberiség kezdete óta jelen van a mindennapi életben, így különösen a táplálkozásnál, valamint a párválasztásnál játszik hangsúlyos szerepet. A Nobel-díj odaítélésének időpontja is jelzi, hogy ezen érzékszervünk pontos működésének ismerete a mai napig nem pontos, további rész kérdések megválaszolására van szükség. A szagok esetleges modellezése, egyes vegyületek felismerése segíthetné aknák, bombák, vegyi anyagok felderítését is.

PARÁDI JÓZSEF

Reflexió

Mint a magyar rendvédelem-történet kutatója és a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság elnöke, üdvözlöm azt a jelenséget, hogy a nemzeti rendvédelem-történet témakörébe tartozó alkotásokkal ismét gyakrabban találkozhat az olvasó a *Belügyi Szemle* hasábjain. Tudományos társaságunk és a személyes véleményem is az, hogy a magyar állam egyik területe sem irányítható eredményesen a szakterület hazai történelmi tapasztalatainak a mellőzésével. Álláspontom szerint nemzeti érdek, hogy történelmi tapasztalataink érvényesülhessenek a magyar állam működése, így a rendvédelmi alrendszer tevékenységében is. Ezért tartom fontosnak a történelmi tapasztalatok tartalmának tisztázását, egyértelműsítését.

Az állami nyugdíj

Ezúttal a *Forró Jánosnak* a rendőri életpályamoddell foglalkozó tanulmánya¹ történelmi része kapcsán keletkező észrevételeimet szeretném megosztani az olvasókkal. Sajnálatos módon a tanulmányban néhány baki is található, amely az általam nagyra becsült szerző és a lektorok figyelmét is elkerülte.

Tévedésen alapul, hogy a huszonöt éves szolgálati viszony után járó nyugdíjjogosultság a dualizmus időszakából eredeztethető. Ez csupán részlegesen felel meg a történelmi valóságnak. A dualizmus és a két világháború közötti időszakban – a továbbiakban a polgári magyar állam időszakában – ugyanis a nyugdíjkorhatár nem hatvan, hanem hatvanöt év volt. Az állami nyugdíjjogosultnak nem volt mérlegelési lehetősége arra vonatkozóan, hogy hatvanöt éves korán túl, vagy negyvenéves szolgálati időn túl is aktív munkaviszonyban maradjon.²

¹ Forró János: A rendőri életpályamoddell. *Belügyi Szemle*, 2012/2., 97–110. o.

² Parádi József: A magyar rendvédelem személyi állományának szociális viszonyai 1867–1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 2008/17., 55–87. o. Elhangzott a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által 2003. november 11-én, Budapesten *A rendvédelem humán viszonyai* címmel megrendezett XVII. konferencián. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

A fegyveres szolgálatot ellátók nyugdíjjogosultságát ezekhez a szabályokhoz képest mérsékeltek, mégpedig oly módon, hogy az általános korhatárnál (65 év), illetve a munkaviszony-maximumnál (40 év) öt évvel korábban menjenek nyugdíjba. Ez a kedvezmény valóban a dualizmus időszakában jött létre, bár nem a fővárosi rendőrség államosítása kapcsán. A XIX. század utolsó negyedében vált nyilvánvalóvá, hogy a magyar állam fegyveres szolgálatot ellátó alkalmazottainak jelentős hányada vagy nem érte meg a nyugdíját, vagy a nyugdíjba vonulása után néhány évvel meghalt. Ennek a helyzetnek a kiküszöbölése érdekében alakították ki a fegyveres szolgálatot ellátókra vonatkozóan az ötéves nyugdíjkorhatár-kedvezményt. Ezt a gyakorlatban úgy valósították meg, hogy az első öt letöltött szolgálati évet tíz évnek számították. Ez a kedvezmény élt lényegében a rendszerváltozásig. A Kádár-korszakban sem huszonöt, hanem harmincöt év volt a szolgálati idő hossza, a nyugdíjkorhatár pedig ötvenöt év volt a fegyveres szolgálatot ellátóknál, mivel az általános nyugdíjkorhatár ebben az időben hatvan év volt. A polgári magyar állam időszakában a fegyveres testületek személyi állományának nyújtott nyugdíj-korkedvezmény nem az egyetlen – az állami alkalmazottak számára nyújtott – nyugdíjkedvezmény volt. Az állam azon alkalmazottai számára például, akik az egészségükre káros és veszélyes munkakörben dolgoztak, minden letöltött nyolc hónap egy évnek számított.³

A polgári magyar állam működése során az állami alkalmazottak számára nem nyílt lehetőség a negyvenéves szolgálatnál hosszabb szolgálati idő kialakítására sem. Erre – rendkívüli helyzetekben, csupán szűk körben – az állami hierarchia legfelsőbb szintjein megvalósuló egyedi döntések formájában kerülhetett sor, ideiglenes jelleggel. Ilyen esetek fordultak elő például a terület-visszacsatolások időszakában néhány – speciális képzettségű és pótolhatatlan gyakorlattal felvértezett – magas beosztású rendőr esetében.⁴

Senki sem kaphatott ugyanis magasabb nyugdíjat, mint amennyi a fizetése volt. Márpedig az állami alkalmazott negyvenéves munkaviszonnyal a fizetése száz százalékkal mehetett nyugdíjba. A nyugdíj kiszámítására ugyanis úgy került sor, hogy az a szolgálati évek gyarapodásával arányosan nőtt. Nevezetesen tíz – a fegyveres szolgálatot ellátóknál öt – év után az állami al-

³ Uo.

⁴ Parádi József: Az egységes állami fizetési rendszer és a szakterületi rendfokozati rendszerek a polgári magyar állam rendvédelmében. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2012/26. Elhangzott a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által 2011. november 11-én, Budapestben megrendezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozat *Militarizmus és demilitarizmus a XIX–XX. századi magyar állam rendvédelmében* című XXVI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

kalmazott a fizetés negyven százalékára volt jogosult. Innen kezdve minden szolgálati év két százalékot jelentett a nyugdíj összegének megállapításakor. Az a fegyveres szolgálatot teljesítő állami alkalmazott, aki hatvanéves koráig nem érte el a negyvenéves szolgálati időt, azzal az összeggel mehetett nyugdíjba, amely neki a letöltött szolgálati évek után járt, de semmiképp sem maradhatott aktív állományban. Annak viszont, aki hatvanöt éves kora – a fegyveres szolgálatot ellátóknál hatvanéves kora – előtt érte el a negyvenéves szolgálati időt, szintén nyugdíjba kellett vonulnia, mivel nem lehetett olyan helyzetet létrehozni, hogy a nyugdíjasnak magasabb legyen a nyugdíja, mint aktív korában a fizetése.⁵

Cél az állami nyugdíj

Ez a nyugdíjrendszer az állami alkalmazottakra vonatkozott, az önkormányzati kompetenciába tartozó rendőrségekre nem terjedt ki.⁶ Márpedig a Magyar Királyságban a dualizmus időszakában a fővárosi rendőrség⁷, majd 1906-tól a határrendőrség⁸, végül pedig 1916-tól a fiumei rendőrség⁹ volt állami rendőrség. A városi rendőrségek személyi állományának az ellátmányát – ideértve a nyugdíjat is – a városok egymástól eltérő, egyedi módon szabályozták. E szabályozások azonban kedvezőtlenebbek voltak, mint az állami alkalmazottak esetében. A századfordulón létrejövő mozgalomnak – amely a magyarországi rendőrségek államosítását tűzte ki célul – éppen az volt az egyik legfontosabb mozgatórugója, hogy a vidéki rendőrségek tagjai is bekerülhessenek az állami alkalmazottak méltán irigyelt ellátási rendszerébe. A Magyar Rendőrtisztviselők Országos Egyesülete e célból konferenciákat tartott, könyvet íratott, mozgalmat kezdeményezett. A magyarországi rendőrségek államosítása ügyének megnyerte az állami vezetés mellett a városok vezetőinek a többségét is.¹⁰ Így

⁵ Uo.

⁶ A községekről és a törvényhatóságokról szóló törvény csupán a rendőrkapitányokról rendelkezett oly módon, hogy ők „életfogytiglan” (nyugdíjig) nevezhetők ki. 1886:XXI. tc. a törvényhatóságokról; 1886:XXXII. tc. a községekről.

⁷ 1872:XXXVI. tc. Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről; 1881:XXI. tc. a Budapest-fővárosi rendőrségről.

⁸ 1903:VIII. tc. a határrendőrségről; 5692/1905. ME. r. a határrendőrségről szóló 1903:VIII. tc. életbeléptetéséről; 91 000/1905. BM. r. a határrendőrségről szóló 1903:VIII. tc. életbeléptetéséről és végrehajtásáról.

⁹ 1916:XXXVII. tc. a fiumei m.kir. állami rendőrségről.

¹⁰ Borbély Zoltán – Kapy Rezső: A 60 éves magyar rendőrség 1881–1941. Halász Irodalmi és Könyvkiadó, Budapest, 1942, 392–394. o.

kerülhetett sor arra, hogy az országgyűlés 1912-ben előírta a belügyminiszter számára, hogy a minisztériumban önálló osztályt hozzon létre a magyarországi rendőrségek államosításának az előkészítésére.¹¹ Az első világháború miatt azonban az államosításra már csak 1919. október 1-jén került sor.¹² A magyarországi rendőrségek államosításának a kiváltó okait természetesen nem csupán a rendőri személyzet ellátásában az államosítás után bekövetkező javulások alkották. Mivel azonban a többi ok nincsen közvetlen kapcsolatban a korabeli rendőri nyugdíjak alakulásával, ezért azokra most nem célszerű kitérnem.

Téveszme az antimilitáns rendvédelem kiválósága

A konkrét tévedések mellett azonban elvi fenntartásaim is vannak a témakör tárgyalásának jellegét illetően. E tekintetben sem lehet a szerzőt elmarasztalni, hiszen maga a témakör megválasztása és a határainak a kitűzése helytelen, ily módon pedig minden jóhiszemű ember beleesik abba a csapdába, amely téves térényben rossz útra tereli a témakör vitáját. *Abszurdnak tartom, hogy egyáltalán felmerülhet a militáns jelző használata, különösen negatív értelemben.* Két okból tartom ezt elfogadhatatlannak. Egyrészt, álláspontom szerint, az a szervezet nevezhető megalapozottan militánsnak, amely valamilyen harci feladat ellátására alkalmas. Márpedig a magyarországi rendőrségek – több korszakot és társadalmi berendezkedést átívelően – ilyen feladatok ellátására alkalmatlanok voltak. Amikor külső kényszer hatására – például a második világháborúban – mégis igénybe vettek ilyen célok megvalósítására a testület tagjaiból sebtében létrehozott alakulatokat, annak a személyi állomány pusztulása volt a következménye. Másrészt meglehetősen bizarr felfogás csupán a testület személyi állományának függelmi viszonyai alapján militánsnak nevezni egy szervezetet. Azt a fajta megközelítést pedig, amely az adott testület függelmi viszonyai miatt tart egy rendvédelmi szervezetet kevésbé alkalmasnak a hivatása betöltésére, egyszerűen nem lehet komolyan venni. Ilyen alapon ugyanis a magyar és az egyetemes történelemben előforduló és katonai függelmi viszonyok szerint működő rendvédelmi testü-

¹¹ Parádi József: *Az Osztrák–Magyar Monarchia magyarországi rendőrségei 1867–1919. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2005/13., 97–104. o.* A tanulmány alapja 2000. március 19-én, Párizsban hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozat *A közbiztonság közös európai örökségünk* című XIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

¹² 5047/1919. ME. r. a rendőrségek államosítása tárgyában.

letek haszontalanok lettek volna, ami nyilvánvaló lehetetlenség. Ugyanez igaz napjainkra is, hiszen e hibás logika szerint le kellene cserélni például a francia, a spanyol és az olasz stb. csendőrségeket is másfajta szervezetre. Hogyha tehát elfogadnánk a militáns jelző használatának a jogosultságát, akkor sem lehetne azt az alacsonyabb minőség jelölésére használni. Történelmi tény ugyanis, hogy Európában és Magyarországon a csendőrség mint rendvédelmi szervezettípus kiválóan megállta a helyét. Márpedig a csendőrség egyik legfontosabb sajátossága, hogy a testületen belüli függelmi viszonyok katonaiak. Azt állítani tehát, hogy a mai magyar rendőrség azért nem működik olyan hatásfokkal, mint ahogyan azt talán sokan szeretnék, mert a függelmi viszonyai katonaiak, nem felel, nem felelhet meg a valóságnak. Európa néhány országában ugyanis kiváló hatásfokkal működnek a személyi állomány katonai függelmi viszonyán alapuló csendőr testületek, arról nem is beszélve, hogy a polgári magyar állam leghatékonyabb rendvédelmi testülete a Magyar Királyi Csendőrség volt, amelynek a büntelferdítési eredményeit azóta sem sikerült utolérni.¹³ Egyébként pedig aligha vitatható, hogy a magyar rendőrség a rendszerváltozás utáni válságain ugyancsak az úgynevezett militáns jelleg segítségével tudott úrrá lenni.

A megosztottság nem nemzeti érdek

Helytelennek tartom a rendőri életpályamodellnek a magyar állam alkalmazottai életpályamodelljétől való elszakítását, annak önálló tárgyalását. Ez a szemléletmód ugyanis a pártállam következménye. A pártállamnak volt a sajátja, hogy az állam erőszakszervezetei tagjainak igyekezett kedvezni oly módon, hogy az államapparátus más területeihez viszonyítva juttatta előnyökhöz a rendfenntartás területén tevékenykedőket. Megítélésem szerint értelmetlen és lehetetlen dolog a pártállami rendszerből kiindulni, az akkori gyakorlatot vagy annak elveit visszacsempészni napjainkba, úgy gondolom, hogy a magyar államnak nem ahhoz az időszakához kell visszanyúlnia például, amely nemcsak saját maga által bevallottan diktatúrát valósított meg, hanem egyben megvalósította Magyarország idegen hatalomnak való alávetettségét is.

A történelmi hagyományok és példák tekintetében értelemszerűen a polgári Magyarországot indokolt előtérbe helyezni. Márpedig a kiegyezéstől a

¹³ Rektor Béla: A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története. Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland, 552. o.

második világháborúig terjedő időszakban – szerintem helyesen – nem létezett önálló rendvédelmi humánpolitikai stratégia. A magyar állam alkalmazottai számára szabályozták átfogó módon e témakört, amibe beletartozott a fegyveres testületek személyi állománya is, függetlenül attól, hogy az adott szervezet személyi állománya katonának minősült-e, vagy sem. A fő szempont tehát nem az volt, hogy az illető a magyar állam alrendszerei közül hol szolgálja a hazáját, hanem az, hogy mekkora hozzáadott értékkel áll a haza szolgálatában, azaz milyen szintű képesítés és gyakorlat birtokában végzi tevékenységét.¹⁴

A magyarországi rendőrségek 1919-ben megvalósuló államosítása nyomán a rendőrség tiszti karára is az állami alkalmazottakra érvényes ellátási rendszer vonatkozott. Ennek részeként a tiszti kar tagjait a tizenegy állami fizetési kategóriába sorolták be a képzettségüknek megfelelően, mint ahogyan azt például a csendőrtisztekkel is tették már a Magyar Királyi Csendőrség felállításakor 1881-ben. A fizetési osztályokban lévő fizetési fokozatokba történő besorolás pedig a szolgálati időtől függött. Ily módon az állam alrendszereiben azonos képzettségi szintűek és gyakorlati idejük azonos fizetésben részesültek.¹⁵

A pótlékok

Ezen az egységes rendszeren belül került sor egy-egy tevékenységi csoportnak az átlagosnál erőteljesebb elismerésére. Ilyen volt például a fegyveres testületeknél a már jelzett nyugdíj-korkedvezmény, továbbá az úgynevezett testületi pótlék. A működési pótlék azonban már más jellegű volt, mivel a reprezentációnak az igényét is magába foglaló beosztási kötelmeket tartalmazó tisztségeket betöltők részére járt, természetesen függetlenül attól, hogy a magyar állam mely alrendszerében tevékenykedtek. Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a polgári magyar állam időszakában a haza fegyveres szolgálatát a kortársak ugyanolyan foglalkozásnak tekintették volna, mint a köz-

14 Parádi József: A polgári magyar állam rendvédelmi testületeinek humán viszonyai 1867–1945. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2010/22., 92–114. o. Elhangzott a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által 2008. október 10-én, Budapesten megrendezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozat *Másfél évszázad rendszerváltozásainak hatásai nemzeti rendvédelmünkre* című XXII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

15 1881:LXXI. tc. a Magyar Királyi Csendőrség nyugdíjigényére nézve.

igazgatás más területein tevékenykedők munkáját. A haza fegyveres szolgálata hivatás volt.¹⁶

A lakhatás

Az összképnek azonban elengedhetetlen része az is, hogy az állami alkalmazottak ellátmánya nem merült ki a magánszférában szokásos juttatásokban. Az alapelv az volt, hogy az állami alkalmazottnak a társadalmi állásukhoz méltó életvitelhez szükséges feltételeket az állam kötelessége megteremteni. Ez pedig nem merült ki a fizetésben és a nyugdíjban. Az ellátmány lényeges részét alkotta például a lakás is. Az állami alkalmazottnak a családja nagyságától és az általa betöltött beosztás szintjétől függő méretű és komfortfokozatú, illetve szobaszámú lakás használata járt. Ennek a lakbérét teljes egészében megtérítették az állami alkalmazott számára. Népesebb településeken az állami alkalmazottak jogszerű lakásigényének a kielégítése céljából lakótelepek épültek, ahol a lakások lakbéréi összhangban álltak a lakbér-hozzájárulás összegével. Ahol ilyen lakótelepek nem létesültek, ott az állami alkalmazottak magánlakást bérelhettek. E célból az országot lakbérővezetékre osztották a lakberek szintjének megfelelően. Ily módon az ország teljes területén megoldott volt az állami alkalmazottak számára a társadalmi állásuknak megfelelő színvonalú lakás használata.¹⁷ A lakbér-hozzájárulás – ami valójában a lakbér teljes összege volt – akkor is járt, ha a kedvezményezettnek saját lakása volt. A lakbér-hozzájárulás tehát független volt annak felhasználásától. Ezzel szemben viszont az állami alkalmazott nem lakhatott a társadalmi állásához méltatlan – a központilag meghatározotthoz képest szerényebb – lakásban, illetve bűnügyileg fertőzött környezetben. Ez a lakás-használati jogosultság nemcsak az aktív állományúakra, hanem a nyugdíjasokra, sőt haláluk után az özvegyeikre is vonatkozott mindaddig, amíg újra férjhez mentek.¹⁸

Természetesen ennek a rendszernek is akadtak gyenge pontjai. A fegyveres testületek legénységi állományának nőtlen tagjai „csupán” térítésmentes

16 7000/1925. ME. r. a létszámviszonyok rendezése, az állami és vármegyei tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat, valamint a honvédség, csendőrség, vámőrség, folyamőrség és államrendőrség tagjait megillető illetményeknek, továbbá az említetteket, valamint mindezek özvegyeit és árváit megillető eljárási díjaknak újabb szabályozása tárgyában.

17 6500/1924. ME. r. lakbérrendelet.

18 Uo.

laktanyai elhelyezésre voltak jogosultak. A legénység körében pedig központilag határozták meg a házasok százalékos arányát. A jelenleginél – a trianoni békediktátum utáni Magyar Királyságban is – jóval szerényebb létszámú rendvédelmi testületek működtek.¹⁹ A rendőrségnél és a csendőrségnél huszonnégyezren dolgoztak a terület-visszacsatolások előtt. E testületek nyolcvan, illetve kilencven százalék körüli bünfelderítését nyilvánvalóan szakszerű és feszes irányítással megvalósított megterhelő szolgálat teljesítésével érhetők el. Jóval kevesebb volt az állami alkalmazott is. Így váltak lehetségessé a jelzett juttatások.²⁰

A rangfokozati névjegyzék

Az anyagi feltételek mellett a személyi állomány körében tapasztalható morál tekintetében sem választható szét a rendvédelmi testületek személyi állománya az állami alkalmazottak más kategóriáitól. Erre a polgári magyar állam időszakában nem is került sor. Ezzel szemben viszont az állam vezetése az állami alkalmazottak teljes körében olyan egyszerű, de hathatós módszereket alkalmazott, amelyek egyaránt elősegítették a személyi állomány kedvező hangulatát és útját állták a hatáskörökkel való visszaélésnek. Ennek értékeltetése céljából, íme, két példa.

Az állam valamennyi alrendszerében és az egész országra kiterjedően létezett az úgynevezett rangfokozati névjegyzék. Ez tartalmazta azt, hogy az állami alkalmazottak közül ki, mikor és milyen képesítés birtokába került. A megüresedett beosztás pedig kizárólag annak az állami alkalmazottnak volt felajánlható, aki a legrégebben birtokában volt a munkakör betöltéséhez szükséges képe-

19 Parádi József: A polgári magyar állam rendőrségei 1867–1945. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2011/23., 124–143. o. Elhangzott a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által 2009. október 9-én, Budapesten megrendezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozat *A kiegyezéstől az ezredfordulóig felszámolt országos hatáskörű magyar rendvédelmi testületek* című XXIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

20 Parádi József: A csendőrség és a XIX–XX. századi magyar rendszerváltozások, a csendőrség helye a polgári magyar rendvédelemben, a Magyar Királyi Csendőrség humán viszonyai. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán: Quo vadis rendvédelem? Szabadságjogok, társadalmi kötelezettségek és biztonság. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakcsoportjának Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2010, 311–326. o. [Pécsi Határőr Tudományos Közlemények 11.] Elhangzott 2010. június 24-én, Pécsen, a Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztályának Pécsi Szakcsoportja által szervezett konferenciasorozat *Quo vadis rendvédelem? Szabadságjogok, társadalmi kötelezettségek és biztonság* című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

sítésnek. Ha az illető visszautasította a felajánlást, akkor a jegyzékben mögötte lévőnek kellett a munkakört felajánlani. A rangfokozati névjegyzék már akkor is kitűnően működött, amikor még híre-hamva sem volt a számítógépnek. Egyben pedig kiiktatta a látszatópályázatokat, és lehetetlenné tette az azok mögött megbúvó érdekek álcázott megvalósítását. Ugyanígy kiiktatta a társadalmi érdekekkel ellentétes érdekek érvényre jutását az a rendező elv, amely szerint a hivatali főnök nem választhatta meg, hogy kivel kíván dolgozni. Aki a képesítési követelményeknek megfelelt, azzal köteles volt együttműködni, az új felvételeket pedig központilag intézték. A felvételek után viszont a gyakornoki vagy próbaidő nem néhány hónap, hanem általában három év volt.²¹

Az igazolványos altisztek

A másik ilyen megoldás az úgynevezett igazolványos altiszti rendszer volt. Ez azt jelentette, hogy a fegyveres testületektől egészségi állapotuk miatt leszerelt altiszteket az állam más alrendszerében megüresedés esetén kötelező volt alkalmazni, ha az igazolványos altiszt a beosztás betöltésére jelentkezett és az ahhoz előírt képesítési követelményeknek megfelelt. A fegyveres testületeknél szolgálatot teljesítők részére ugyanis magasabb egészségi, illetve fizikai követelményeket írtak elő, mint a civil foglalkoztatottaknak. A fegyveres szolgálatot ellátókat addig tartották a rendszerben, amíg remény volt a betegségükből, illetve sérülésükből való felgyógyulásra. Ha a felülvizsgáló orvosi bizottság arra a megállapításra jutott, hogy a kezeltek egészségi állapota többé már nem állítható helyre azon a szinten, amely a fegyveres szolgálat teljesítésének a feltétele, az illetőt leszerelték. A leszereltek pedig a le-töltött szolgálati idejük után járó nyugdíjat kapták. A leszerelésük azonban nem feltétlenül jelentette azt, hogy az egészségi állapotuk polgári munkakör betöltését sem tette lehetővé. Akiknek tehát az egészségi állapota lehetővé tette a civil munkakör betöltését, azokat a megüresedett beosztások feltöltése esetén kötelező volt előnyben részesíteni, ha az előírt képesítési követelményeknek megfelelték.²²

²¹ Parádi József: Rendvédelmünk képzési és képesítési rendszere 1867–1945. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2007/16., 100–104. o. Elhangzott a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által 2002. november 12-én, Budapesten megrendezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozat *A rendvédelmi szakképzés története* című XVI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

²² Parádi József: A rendőrség és a csendőrség személyi állományának biztosítási tradíciói. Főiskolai Figyelő Plusz, 1993/1., 130–136. o.

Nyugdíjból vállalkozási tőke

Befejezsképpen még egy félreérthető megfogalmazásra szeretném felhívni a figyelmet. Nevezetesen a polgári állam időszakában tizenöt éves elismert szolgálati idővel akkor mehetett nyugdíjba a fegyveres szolgálatot teljesítő állami alkalmazott, ha elérte a számára meghatározott nyugdíjkorhatárt. A nyugdíját tehát az válthatta át egyszeri tőkejuttatásra, aki nem csupán jövődöbeli nyugdíjárómányos volt, hanem már a nyugdíja birtokába is jutott. Ebben az esetben nem csupán nyilatkoznia kellett. A nyugdíjról való lemondását ugyanis a megállapított összeg kifizetése és elköltése után már nem lehetett visszacsinálni. Az összeg pedig jelentős summa volt, amely azonban természetesen függött az illető nyugdíjától. Általában a kapott összeg legalább egy trafiknyitáshoz, illetve jobb esetben egy panzió létrehozásához is elegendő volt. Aki tehát úgy gondolta, hogy a nyugdíját kezdőtőkére váltja, annak – a mai fogalmaink szerinti – üzleti tervet kellett készítenie, amelyben bebizonyította, hogy a nyugdíja kiváltásaként számára biztosított összeg elégséges a vállalkozása beindításához; a vállalkozása életképes; a vállalkozása várható jövedelme nem marad el a nyugdíja összegétől.

Mindezt azonban csak abban az esetben fogadhatta el az illetékes hatóság, ha a feleség egyetértő nyilatkozatával is támogatta a férje elgondolását. A fizetés és a nyugdíj ugyanis nem egy személy, hanem egy család megélhetésének elősegítésére volt hivatott.²³

A rendőri életpályamodellel témáját tehát álproblémának és álvitának tartom mindaddig, amíg az önállóan és a magyar közigazgatás egészétől elszakítottan folyik. Meggyőződésem, hogy a magyar állam által foglalkoztatottak helyzetét átfogó módon, egységes elvek szerint szükséges rendezni, ehhez csatlakozhat, illetve a részét kell hogy képezze nem csupán a rendőri, hanem valamennyi rendvédelmi testület életpályamodelleje, összhangban a honvédség személyi állománya humánviszonyainak a rendezésével. Álláspontom szerint tarthatatlan és káros az a fajta szemlélet, amely az állami alrendszerben külön-külön, egymástól elszakítva kívánja rendezni ezt a témakört. Jó volna ismét ugyanarra a színvonalra eljutni, mint amit a dualizmus időszakában elődeink a XIX. században már elértek. Legalábbis el kellene kezdeni ezen az úton haladni, elvégre nem várható el, hogy még az unokáink is a pártállami káros következményekre mutogatva egy helyben topogjanak, miközben a hajdan olajozottan működő magyar államgépezet recseg-ropog.

²³ Parádi József (2008): i. m. 55–87. o.

JÁMBOR GELLÉRT

Egy postarablás tetteseinek felderítése¹

A BRFK bűnüldözési osztálya 1977. szeptember 16-án nyomozást rendelt el, mert 1977. szeptember 15-én 19 órakor a Budapest IX. kerület, Ferenc körút 39. szám alatti 9. számú postahivatalban ismeretlen tettes lőfegyverrel rablást követett el. A bűncselekmény következtében kb. százharmincezer forint vagyoni kár keletkezett.

Üldözés forró nyomon

A BRFK központi ügyelete a bejelentés után – 19.07-kor – járőrt irányított a helyszínre. *Az illetékes bűnügyi vezetők azonnal gondoskodtak a nyomon üldözés megszervezéséről, valamint a helyszíniszemle-bizottság kirendeléséről. A történetekről valamennyi rendőri szerv gyors értesítést kapott. A szolgálatban lévő rendőrök és a Forradalmi Rendőri Ezred tartalékállománya, továbbá az útlezáró őrszemek utasítást kaptak a közutak elzárására és a fokozott ellenőrző tevékenységre. A kiküldött szemlebizottság – nyomozó csoporttal és szakértőkkel kiegészítve – 19.20 körül megkezdte a helyszíni szemlét. A IX. Kerületi Rendőrkapitányságon vizsgálati csoportot hoztak létre, amelynek a feladata volt a felkutatott tanúk jegyzőkönyvi kihallgatása és az elsődleges adatok pontosítása, ellenőrzése. A nyomon üldözésre parancsot kapó rendőri erők a bűncselekmény elkövetéséhez használt mustársárga Škoda 1000 MB típusú személygépkocsi felkutatására, valamint az elkövetők elfogására gyors intézkedéseket tettek, bevonva a kutatásba a Főtaxi és a Volán rádióval ellátott gépkocsijait is. A rendőri intézkedések nyomán a bűncselekmény elkövetéséhez használt, CP 51-30 forgalmi rendszámú személygépkocsit a IX. kerület, Nagyvárad tér 2. számú ház előtt 21.30-kor megtalálták. A helyszínről nyomozókutyát is indítottak, ez azonban nem vezetett eredményre. A rendelkezésre álló bűnügyi és közrendvédelmi erőkkel lezárták a postahivatal, illetve a gépkocsi megtalálásának környékét, és folyamatosan végez-*

¹ A szerző az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának ötödéves joghallgatója. Doktori disszertációjának itt publikált részéhez forrásként szolgált a következő tanulmány: Bodor Endre – Baranyó György: A Ferenc körüti postarablás tetteseinek felderítése. Belügyi Szemle, 1977/12.

ték az útvonalak ellenőrzését. *A bűncselekmény elkövetésére, valamint a tettesekre vonatkozó adatokat és részletes személyleírást az egyenruhás rendőri és nyomozói állomány 20 órakor tájékoztatóban megkapta.* A tájékoztató szerint a fegyveres tettes kb. 25-30 éves 175-180 cm magas, erős, izmos testalkatú, telt, kerek arcú, világos bőrű, szőkésbarna, rövid hajú személy volt. Ruházata sötét színű dzseki és kék farmernadrág. *Az ügyben 20.30-kor országos körözést rendeltek el.*

A helyszíni szemle megállapításai

A helyszíni szemlén megállapították, hogy 1977. szeptember 15-én 19.05-kor egy 30 év körüli 178-180 cm magas, izmos testalkatú férfi fegyverrel a kezében bement a postahivatalba, ahol nyolc postai alkalmazott és két ügyfél tartózkodott. Az ismeretlen férfi felállt egy asztalra, majd beugrott a kezelőterembe. Közben a mennyezet felé irányított pisztolyából *lövést adott le.* A kezelőteremben az elkövető *ismét lőtt,* és a megfélemlített alkalmazottakat felszólította, hogy ne mozduljanak, majd egy sporttáskába berakta a kezelőasztalnál talált pénzt. *Miközben a tettes a pénzzel volt elfoglalva, a postahivatal egyik dolgozója egy üdítőitalos üveggel hátulról a fejére ütött. Az elkövető az őt megütő dolgozóra irányította a fegyverét, majd tovább pakolta a pénzt.* Ez után fellépett egy székre, onnan egy asztalra, majd kiugrott az ügyfélfogadó térbe, ahonnan a főbejáraton keresztül az utcára rohant. A lövések zajára az utcai járókelők a posta főbejárata felé igyekeztek, ennek ellenére az elkövető akadálytalanul hagyta el a postát, majd a Ferenc körúton várakozó személygépkocsi jobb hátsó ajtaján a járműbe ugrott. Egy tanú a menekülőt vissza akarta rántani, egy másik pedig a gépkocsi szélvédőüvegéhez vágta a kulcscsomóját. Mindezek ellenére a tettesek a gépkocsival nagy sebességgel elindultak az Úllői út irányába. Ebben az időpontban a közeli Tűzoltó utcában tartózkodott az egyik postai járat gépkocsivezetője is, aki a főbejárathoz szaladt, és látva a menekülő gépkocsit, *arra két célzott lövést adott le.* A tanúk elmondása szerint a gépkocsiban az elkövetőn kívül egy másik férfi és feltehetően egy nő is tartózkodott. *A helyszíni szemle-bizottság felkutatta, biztosította, illetve rögzítette a postahivatalban talált és a bűncselekménnyel összefüggő nyomokat, elváltozásokat (a lövések nyomait, lábnyomokat, ujjnyomokat és vérfoltokat).* A fegyveres elkövető lábnyomairól *szagkonzerválást is végeztek.* A szakértők megállapították azt is, hogy az elkövető 7,65 mm kaliberű, erősen kilőtt, rossz állapotban lévő fegyvert használt. A helyszínen két kilőtt lövedékmagot, két töltényhüvelyt, vala-

mint két ép töltényt találtak.² A vizsgálat során végzett ilyen megállapításokra a szakértők csak olyan nyomokból következtethetnek, amelyekről egyértelműen felismerték, hogy a be- és kitárazás, csőre töltés, ürítés, illetve a lövés során, a fegyver valamely alkatrészéből vagy tartozékából keletkeztek. Ha az a kérdés, hogy valamely lövedéket, lőszerhüvely töltetét milyen fegyverből lötték ki, illetve valamely töltény milyen fegyverbe volt betöltve, a szakértő munkája a keresendő fegyver típusának meghatározására irányul. A lövedék, töltényhüvely esetében megállapítja, hogy milyen kaliberű töltény részei, illetve hogy nem végeztek-e rajtuk átalakítást. Következő lépésként megállapítja, hogy a lövedéken/hüvelyen hol, milyen alakú, méretű nyomok vannak, és azok egymáshoz viszonyítva hogyan helyezkednek el. A nyomok értékelésekor a szakértő gyakran a fegyver működési zavarával, az alkatrészein végzett átalakításokkal, javításokkal kapcsolatos következtetésekre jut.³

A lövéshez használt fegyver azonosítása a lövedékeken, a töltényhüvelyeken visszamaradó nyomok sajátosságainak összehasonlításával végezhető el.⁴ A lőfegyver-azonosítási vizsgálatok jellegüket tekintve a traszológiai azonosítási vizsgálatokhoz állnak a legközelebb. A fegyver használata során a kilőtt lövedéken és hüvelyen keletkező nyomok általában traszológiai értelemben vett, úgynevezett *mechanikai* nyomok.⁵ A kriminalisztikai gyakorlatban előfordul, de különösen a traszológiai vizsgálatok tárgyául szolgáló nyomok túlnyomó többségét mechanikai erőhatások következtében létrejövő úgynevezett mechanikai nyomok alkotják. Az erő nagyságából következtetések vonhatók le a bűncselekmény elkövetése kapcsán erőt kifejtő személy fizikai tulajdonságaira. Az emberi teljesítőképességet meghaladó erő kifejtés nyomainak észlelése szerszámok, eszközök bizonyos körének használatára utal.⁶ Az azonosítás első lépései módszertanilag megegyeznek a típusmeghatározás folyamatával: a kaliber egyezőségének ellenőrzése, majd a nyomok meglétének, méretének, elhelyezkedésének az egybevetése. A következő lépés a nyomtani sajátosságok értékelése. A töltényhüvelyeket (lövedékeket) összehasonlító mikroszkóppal vizsgálják: a rajtuk talált nyomok sajátosságait vetik egybe.⁷ A lövedéken elsősorban dinamikus, míg a hüvelyen elsősorban

2 Uo. 98. o.

3 Tóth István: Kriminalisztikai fegyvertan. Igazságügyi, ballisztikai alapismeretek. Kriminalisztikai Jegyzetek és Tanulmányok, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005, 91. o.

4 Uo. 94. o.

5 Erdei Árpád: Az azonosító ismérvek állandóságának néhány kérdéséről az igazságügyi lőfegyvertanban. In: Gödöny József (szerk.): Kriminalisztikai Tanulmányok VIII. KJK, Budapest, 1970, 330. o.

6 Katona Géza: A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljárásban. KJK, Budapest, 1965, 61. o.

7 Tóth István: i. m. 94. o.

statikus nyomok keletkeznek.⁸ A nyomképzés során ható erő iránya szerint a traszológiai nyomok között megkülönböztethetők: statikus nyomok és dinamikus nyomok. A nyomhordozó tárgyra megközelítőleg merőlegesen ható nyomképző erő hatására, a nyomképző és nyomkózó tárgy egymáshoz viszonyított oldalirányú elmozdulása nélkül statikus nyomok keletkeznek. Jellegetesen statikus nyomnak tekinthetők például az ütés következtében létrejövő nyomok. Dinamikus nyomok keletkeznek, ha a nyomképző folyamat során a nyomképző és a nyomhordozó tárgy egymáshoz képest oldalirányban is elmozdul. A statikus nyomokat előidéző merőleges irányú nyomképző erővel ellentétben, a dinamikus nyomok létrejötténél működő erőt a nyomhordozóra merőleges és azzal párhuzamos erők mint összetevők alkotják. A pontszerű sajátosság a nyomképző tárgy elmozdulása folytán vonalat alkot. A vonalban elhelyezkedő sajátosságok rendszerint síkidomszerű nyomokat okoznak.⁹ A löfegyver-azonosítás úgynevezett vonal-összeillesztéses módszere az egyes nyomokban tükröződő, kiemelkedések és barázdák formájában megnyilvánuló sajátosságok összeillesztésében áll. A szakirodalom egyenesen foglal állást abban, hogy a pozitív irányú azonosítási következtetés levonásához a finom vonalak egybeesése szükséges. Ha e finom vonalak nem esnek egybe, negatív azonosítási következtetést kell levonni.¹⁰ A sajátosságok egyezősége esetén jelenthető ki, hogy a töltényhüvelyeken (lövedékeken) lévő nyomok egyazon fegyvertől származnak. Azonosításra különféle esetekben kerül sor:

- egyazon helyszínről származó bűnjel hüvelyek és lövedékek összehasonlító vizsgálata (egy vagy több fegyverből adták le a lövéseket?);
- több helyszínről származó bűnjeltárgyak egybevetése;
- bűncselekmény helyszínéről származó és a szakértő által vizsgált fegyverből, próbálövessel kapott töltényhüvely (lövedék) összehasonlítása.

A próbálövést lehetőleg ugyanolyan tölténnyel kell végezni, mint amelyet a kérdéses lövésnél alkalmaztak. Gyakran több fegyver közül kell kiválasztani azt az egyet, amelyből a kérdéses lövedéket, illetve a hüvely töltetét kilőtték.¹¹ A vizsgálat során a szakértő kiválasztva az azonosítandó tárgyakon az egymásnak megfelelő nyomkomplexumokat, azokban kimutatja az egyezőségeket és a különbözőségeket; a különbözőségek okait feltárva az éppen

⁸ Erdei Árpád: i. m. 330. o.

⁹ Katona Géza: i. m. 62–64. o.

¹⁰ Erdei Árpád: i. m. 333. o.

¹¹ Tóth István: i. m. 94–95. o.

vizsgált komplexum vonatkozásában vonja le azt a következtetést, hogy az azonosító tárgyakon lévő nyomkomplexumok azonos nyomképzőtől keletkeztek-e, vagy sem. Ez egyben azt is jelenti, hogy meghatározza az egybesések és eltérések jelentőségét. Ugyanezt a tevékenységet folytatja valamennyi nyomkomplexum vonatkozásában, majd ez után alakítja ki a végső következtetést, amely arra a kérdésre ad választ, hogy a két lövedéket azonos (az azonosítandó) fegyverből lőtték-e ki, vagy sem.¹² Siker esetén az azonosítás gépesíthető. A gépesített keresés jelentős időnyereséget szülhet, ennek a bűnisméltés, további bűncselekmények elkövetésének megakadályozása szempontjából hatalmas jelentősége van. Az előválogatott töltényhüvelyek (lövedékek) összehasonlító vizsgálata alapján a végső szó a szakértőé.¹³ A szakértő segítségével a nyomozás tervezése és a verziók száma is konkrétabbá, jobban körvonalazhatóvá válik.

Emellett fontos kitérni a fegyverszakértői munka fontosságára a nyomozás során, különösen a helyszíni szemlén. A helyszíni biztosításakor különösen ügyelni kell arra, hogy ott csak a legszükségesebb változtatásokra kerülhessen sor (például életmentés miatt). Meg kell gátolni minden felesleges mozgást, annak érdekében, hogy a lövésből származó anyagmaradványok a kihullási helyükön feltalálhatók legyenek. Minden változtatást, ami a helyszínbiztosító tudomására jut, nemcsak a szemlebizottság vezetőjével, de a szakértővel is ismertetni kell. Kiemelt, lőfegyverrel elkövetett bűncselekmények helyszíni szemléjének lefolytatásakor célszerű fegyverszakértő segítségét kérni. A jelenlét a szakértő számára is fontos; gyakran nem elégséges, ha csak fényképről vagy videofelvételről ismeri valamely esemény helyszínét. Különösen érvényes ez akkor, ha olyan kérdéseket tesznek fel a szakértőnek, amelyekre a helyszíni empirikus ismerete nélkül nem lehet megalapozott választ adni.

A fegyverszakértő szaktanácsokat adhat a szemlebizottságnak. Ilyenek például:

- honnan, milyen nézetből, milyen fényképfelvételeket célszerű készíteni (ezek rendszerint az olyan részleteket mutatják be megfelelő módon, amelyekre a szakértő hívta fel a figyelmet, illetve amelynek jegyzőkönyvbe vételéhez – pontos megfogalmazásához – ő nyújtott segítséget);
- milyen méréseket végezzenek el, milyen viszonyítási pontokat, síkokat tart lényegesnek;

¹² Erdei Árpád: i. m. 356. o.

¹³ Tóth István: i. m. 91., 94–95. o.

- a fegyver felvétele előtt felhívja a figyelmet a veszélyes zónákra (hol nem célszerű mozogni);
- hol, milyen módszerrel célszerű szennyeződés- vagy anyagmintát gyűjteni (lövésianyag-maradványokat tartalmazhatnak);
- hol célszerű lövedék-bemeneti és -kimeneti nyílást keresni;
- hol és hogyan célszerű keresni töltényhüvelyt, lövedéket;
- hogyan csomagolják a lefoglalt tárgyakat (fegyvert, töltényt, töltényhüvelyt, lövedéket, véres és/vagy lövés által érintett ruházati tárgyakat);
- a beszállítás után hogyan kezeljék a bűnjeleket.

Ha szakértő van a helyszínen, célszerű, ha ő veszi fel a fegyvert, azt szükség szerint őríti is, és mindezt úgy végzi, hogy az esetleges későbbi ujjnyomkutatás sikerét ne veszélyeztesse. Megadja a típusra, kaliberre vonatkozó adatokat, a töltények darabszámát, és ha tudja, a gyártmányát is. Ha a bűtorzaton, járművön stb. löcsatorna jött létre, a szakértő feladata a lőirány megállapítása. A megállapított irány akkor reprezentálja megfelelően a lövést, ha a löcsatorna hordozójának helyzete a sérülés bekövetkezése óta nem változott meg. Szükség szerint a szakértő is fényképez, méréseket végez, vázlatot készít, részt vesz a szennyeződésminták gyűjtésében, a töltényhüvely, illetve a lövedék felkutatásában.¹⁴ A lövés helyét le kell fényképezni, a lövedéket ki kell venni a becsapódás helyéről, kedvező esetben ugyanis igazságügyi fegyverszakértő megállapíthatja a lövedékből a fegyver típusát. Egyes esetekben összehasonlító vizsgálatokat is elvégezhet a sorozatrablások verziójának ellenőrzése érdekében. Ezért az elvégzett feladatokat, azok eredményét a helyszíni szemle jegyzőkönyvébe is bele kell foglalni.¹⁵ A lövés leadási helyének meghatározása közeli lövés, illetve jól detektálható égéstermék lerakódása esetén rutinfeladatnak számít. Távoli lövések esetén rendszerint a megállapított lőirányokból következtetve, visszafelé haladva határozható meg a lövés leadásának helye. Öntöltő vagy sorozatlövő fegyverből leadott lövések vizsgálata során a töltényhüvelyek, sörétes fegyverből leadott lövés esetén a különféle töltőanyagok megtalálási helye orientálja a szemlebizottságot: a lövő személy nagy valószínűséggel a töltényhüvelyek megtalálási helyének néhány méteres körzetében, illetve sörétes lövés esetében a töltőanyagok megtalálási helyén túl, becsülhető távolságban tartózkodott. A jelenlévő fegyverszakértő elmagyarázza, milyen tárgyat, anyagmaradványt kell keresni, ha van

¹⁴ Uo. 97. o.

¹⁵ Barta Endre – Bartha Zoltán: Rablás, kifosztás, zsarolás nyomozása. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1999, 46. o.

minta, meg is mutatja. A szemlebizottság vezetője kioktatja a kutatásban részt vevőket, hogy megtalálás esetén csupán jelezzenek, semmihez ne nyúljanak. Ha sikerült felkutatni a lövések leadásának valószínű helyét, azt – illetve az ésszerűen körülhatárolt környezetét – át kell vizsgálni, és össze kell gyűjteni mindazon tárgyakat, anyagmaradványokat, amelyek a lövő személy kilétének megállapításához vezethetnek.

Nagy jelentőségük lehet például

- az esetleges ujjnyomhordozó tárgyaknak (palack, doboz);
- DNS-vizsgálatra esélyt adó cigarettavégeknek, zsebkendőknek, fogvájóknak, köpeteknek;
- nyomtani illesztésre lehetőséget nyújtó tárgyaknak, szakadt papíroknak;
- textilfoszlányoknak, elemi szálaknak, szagminta vételére alkalmas használati és ruházati tárgyaknak (szagminta vételére az álló-, ülő- és fekvőhely is számításba jöhet);
- felületről vett szennyeződésmintáknak (lőpor-égéstermék tartalmazhatnak);
- talajminta és növényzetből származó minta vételének.

A helyszíni szemle jegyzőkönyvének meg kell felelnie az általános – kriminalisztikai elvek szerinti – elvárásoknak. Mindazt tartalmaznia kell (mérési adatok, jellemzők), amit a szakértő segítségével vagy nélküle a szemlebizottság felkutatott, észlelt. A rutinos szemlebizottsági vezetők a jegyzőkönyv elkészítése során támaszkodnak a szakértő által végzett mérésekre. Ily módon elkerülhető, hogy – különböző viszonyítási helyeket alapul véve – eltérő adatok szerepeljenek a helyszíniszemle-jegyzőkönyvben és a később elkészítendő fegyverszakértői véleményben. Hasonlóképpen fontos a szakértő által alkalmazott fegyvertechnikai kifejezések pontos rögzítése. A szakszerűtlen megfogalmazások, későbbi félreértések elkerülése érdekében a szemlejegyzőkönyvben célszerű szó szerint idézni a szakértő helyszíni megállapításait, illetve az általa használt fegyvertechnikai szakkifejezéseket. Ilyen például a fegyverek, töltények megnevezése, a kaliber és a töltényhüvelyek fenékjelzésének szakszerű közlése, a fegyverek megtalálási pozíciója, az egyes alkatrészek állapota, a lövés által okozott elváltozások leírása.

A helyszíni munka befejezése előtt célszerű nyilatkoztatni a jelenlévőket (így a szakértőt is), van-e észrevételük, javaslatuk a szemle tökéletesebbé tételére. A helyszín elhagyása, átadása után ugyanis rendszerint nincs lehetőség újabb nyomkutatásra, -rögzítésre, számos mérés nem ismételtető meg.¹⁶ Lát-

¹⁶ Tóth István: i. m. 96–98. o.

juk, jelen ügyben is kiemelkedő szerepe van a precíz fegyverszakértői vizsgálatnak, és e vizsgálat eredménye pontos jegyzőkönyvezésének, mivel így elkerülhetők azok a félreértések, amelyek vakvágányra vinnék a nyomozást, hamis verzióra vezetnének, s ezáltal meghiúsítanák az elkövető kézre kerítését.

A CP 51-30 forgalmi rendszámú gépkocsi helyszíni szemléjekor a hátsó ülésen *vérfoltokat és abban hajszáltöredéket fedeztek fel. A gépkocsivezető melletti ülésen fröccsenés és csorgó vér okozta szennyeződést találtak.* A postai járat gépkocsikezelője által leadott két lövés lövedékei közül az egyik a motorház tetején hatolt be, átütötte a hátsó ülés mögötti csomagtartó válaszfalát, majd ott mozgási energiáját elveszítve megállt. A másik lövedékmagot a gépkocsiban nem találták meg, feltehetően ez okozhatta az első ülésen helyet foglalók valamelyikének a sérülését. *Figyelemmel az elkövető és az egyik tettes sérülésére, a nyomon üldözés utasításait kiegészítették az egészségügyi intézmények dolgozóinak tájékoztatásával.* A bűncselekményről és a tettesek személyleírásáról felhívás készült negyvenezer példányban, amelyet az állami, társadalmi és gazdasági szervek vezetői, az önkéntes rendőrök, az egészségügyi intézmények és a közlekedési vállalatok dolgozói kaptak meg.

Értékelő-, elemzőmunka

Budapest területén 1977. augusztus 26-tól ismeretlen tettesek több Škoda 1000 MB típusú személygépkocsit törtek fel. Az elkövetők a pillangóablakot feszítették fel, majd a járművet – általában hamis kulccsal üzemeltetve – jogtalan használat céljából eltulajdonították. *Az így szerzett gépkocsikkal lopást és rablást követtek el, illetve menekülésre használták őket.* 1977. augusztus 26-án, 20 óra után a II. kerületi Mártírok útján, a Bem mozi bejárata előtt ismeretlen tettes kiragadta B. Á. kezéből bőr aktatáskáját, és azzal a helyszínről egy TN 54-10 forgalmi rendszámú Škoda 1000 MB személygépkocsival menekült el. Az aktatáskában a 22. számú ABC-áruház aznapi bevétele, 157 ezer forint volt, amelyet B. Á. pénzzállító a postán akart befizetni. Szeptember 5-én, 22.30-kor a Lenin körút 105–107. szám alatt lévő 62. számú postahivatal előtt ismeretlen tettes az előző esetben ismertett módsszerrel meggyezően 30 800 forintot rabolt el. Az ismeretlen elkövető a reá várakozó társtettestel együtt személygépkocsival a Dózsa György út irányába menekült. A bűncselekmény elkövetéséhez a ZP 90-60 forgalmi rendszámú Škoda

17 Bodor Endre – Baranyó György: i. m. 95–99. o.

1000 MB típusú személygépkocsit használták.¹⁷ Ezen a ponton fontos kihangsúlyozni a bűnelemzés fontosságát, amely segíti a rendőrségi stratégiai tervezést, a munkaerő-szervezést és a minőségi munkavégzést. A bűnelemzés segítheti a bűnelkövetők azonosítását azáltal, hogy összefüggéseket vázol fel a különböző gyanúsítottak és az egyes bűncselekmények között. Segítheti a bűncselekmények megelőzését a rendőrségi tervezőknek és kutatóknak nyújtott javaslataival, amelyek a lakókörnyezetek, kereskedelmi centrumok biztonságát erősítik. Ezen kívül a bűnelemzés segítheti a rendőrségi alkalmazottakat, a nyomozókat abban is, hogy jobb közösségi kapcsolatokat alakítsanak ki a polgárok csoportjaival, lakóközösségi képviselőkkel, egyéb potenciális információforrásokkal.¹⁸ A bűnelemzés jelen ügyre vonatkozó tanulságai a következőkben összegezhetők: A rendelkezésre álló adatok elemzése alapján feltételezhető volt, hogy *a rendőri szervek egy előkészített, megszerzett, több tettes által elkövetett bűncselekmény-sorozattal* állnak szemben.¹⁹ A sorozatba illeszthetőség szempontjából a rablás az a bűncselekménytípus, amelynél gyakran előfordul a sorozat jellegű elkövetési mód. Az elkövetők általában ragaszkodnak a korábban jól bevált módszerükhöz, ezért sorozat-bűncselekmény gyanújakor fontos elvégezni az összehasonlítást, elemzést a korábban hasonló módszerrel elkövetett cselekmények esetében is.²⁰ A jelen ügyre visszatérve kimondhatjuk, hogy a büntetteket nyilvánvalóan anyagi haszonszerzés céljából követték el, valamint a tanúk által elmondott személyleírások alapján egyértelműen azonos elkövetőkkel lehetett számolni. *A tettesek feltűnően ragaszkodtak a Škoda 1000 MB típusú gépkocsihoz, mert minden esetben ezek felhasználásával követték el a bűncselekményeiket. Figyelemmel a postarablás körülményeire, feltételezhető volt, hogy a tettesek mindenre elszánt, vakmerő elkövetők. Az egyes bűncselekmények elkövetése között tíz nap telt el. A tettesek feltehetően ezeket az időszakokat használták fel az újabb büntettek előkészítésére. Mivel a bűncselekmények készpénz megszerzésére irányultak, különös jelentőséget kellett tulajdonítani a költekezési vonal ellenőrzése megszerzésének. A bűncselekmény-sorozat egyértelmű megállapítása után intézkedtek a bűnügyek összegzésére, valamint a bűncselekmények és az elkövetők felderítésének központi megszerzésére, irányítására. A rendőri szervek az összehangolt, nagy*

¹⁸ Erre nézve lásd Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: *Kriminálisztika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009, 419. o.*

¹⁹ Bodor Endre – Baranyó György: i. m. 99. o.

²⁰ Erre nézve lásd Lóczy Zsolt: *A rablás és a kifosztás nyomozása. Kriminálisztikai Jegyzetek és Tanulmányok. Rendőrtisztai Főiskola Kriminálisztikai Tanszék, Budapest, 2010, 29. o.*

erőket mozgósító, sajátos rendőri intézkedések mellett kérték a társadalmi szervezetek és az állampolgárok segítségét is. A lakosság tájékoztatására a tömegkommunikációs eszközöket – rádiót, televíziót és az újságokat – is igénybe vették.

A nyomozási terv

A bűnelemzés elvégzése, az adatok kiértékelése után már elkezdődhetett a nyomozási terv részletes kidolgozása. Az *általános feladatok* között az egyik legfontosabb volt a rendőri állomány szükséges tájékoztatása. *A feladatok meghatározása az ügybe bevonható valamennyi szolgálati ágra kiterjedt.* Az 1977. szeptember 15-én történt bűncselekmény elkövetése után ellenőrző munka folyt más bűnügyek kapcsán őrizetbe vett, vagy előzetes letartóztatásba került személyek között is. Intézkedés történt a modus operandi, valamint az egyéb nyilvántartások igénybevételére is. A BRFK bűnüldözési osztályának nyomozói kutatást végeztek a bűncselekmények elkövetésének helyszínén, és pontosították az elkövetőkre vonatkozó adatokat – elsősorban a személyleírásokat – is. A bűnügyi titkársági értékelő és a nyilvántartó osztály *a szemtanúk által megadott jellegzetességek alapján elkészítette a fegyvert használó elkövető mozaikfényképeit is.* A nyomozók a különböző helyszínekről származó nyomok szakértői vizsgálatát nagy körültekintéssel határozták meg és az illetékesek ennek megfelelően végezték el. *Külön-külön nyomozó csoportokat hoztak létre a lakosságtól származó bejelentések, a rendőri intézkedések során felmerült adatok, a modusoperandi-nyilvántartás és a költségek vizsgálatára, továbbá vizsgálati, valamint az értékelő-, elemzőmunka végzésére. Az általános rendőri feladatok végrehajtásában valamennyi kerületi rendőrkapitányság nagy erővel vett részt. A közrendvédelmi és közrendészeti állomány a részére kijelölt feladatokat hajtotta végre.*

A kidolgozott verziók alapján a nyomozási tervben meghatározott *konkrét feladatok* jelentős része a főváros bűnügyileg fertőzöttebb területeinek – elsősorban a VIII. és a IX. kerület – fokozott ellenőrzésére, a veszélyes bűnözők elszámoltatására, valamint az ismert, rendőrileg figyelmet érdemlő csoportosulások tevékenységének figyelemmel kísérésére vonatkozott. A BRFK bűnüldözési osztályának feladata volt még további tanúk felkutatása, az elmúlt tíz évben ellopott Škoda 1000 MB gépkocsik ismertté vált elkövetőinek ellenőrzése, illetve az ilyen ismeretlen tetteses bűncselekmények iratainak tanulmányozása. A kerületi rendőrkapitányságok személyi állománya első-

sorban a házról házra történő adatgyűjtéseket, a sérültek felkutatását és ellenőrzését, a megelőző intézkedések végrehajtását, a szabadságvesztés-büntetésből szabadult egyének – bűnözők és utógondozottak – ellenőrzését, és a vérrel szennyezett ruhaneműk felkutatását kapta feladatul.

A nyomozási terv foglalkozott a fodrászsüzletekben történő adatgyűjtéssel is, annak megállapítására, hogy volt-e olyan vendégük, aki feltűnő vagy gyanús módon törekedett a külseje megváltoztatására.

Az elfogás

1977. október 5-én, kb. 14.30-kor, a VIII. kerületi Park Szálló eszpresszójában az ellenőrzést végző nyomozó csoport egy társaságra figyelt fel, amely egy nőből és két férfiből állt. *Az egyik férfi személyleírása teljes mértékben ráillett a tanúk által ismertetett elkövetőre.* A nyomozók figyelték a társaságot. A három személy elhagyta a szállót és a Baross téren a Mező Imre út irányába haladt. *A nyomozók – intézkedésüknek megfelelő helyen és időben – igazoltatták,* majd a vám- és pénzügyőrség közeli hivatali helyiségébe előállították őket. Az egyik férfinak és a nőnek az iratai rendben voltak, a harmadik, a személyleírásnak megfelelő férfinak azonban semmilyen igazolványa nem volt. Mivel a személyazonosságát nem tudta igazolni, a ruházatát is átvizsgálták, és egy M-5-ös *poggyászmegőrzőkulcsot* találtak nála. A nyomozók az illetőt a Keleti pályaudvar poggyászmegőrzőjébe kísérték, ahol jelenlétében egy bőrdönt és egy válltáskát vettek magukhoz a rekeszből. Az ismeretlen személyazonosságú férfi ekkor *szökést kísérelt meg.* Keresztülrohant a Baross téren, majd a VII. kerület Garai utca és Rottenbiller utca sarkán parkoló korallpiros, ZP 57-63 forgalmi rendszámú Polski Fiat 125-ös gépkocsit igyekezett további meneküléséhez birtokba venni. Feltépte a kocsiját, amelyben a gépkocsivezető melletti ülésen tartózkodott T. Á.-né, akit a menekülő férfi ki akart löki az autóból. Ekkor *a nyomozók utolérték és elfogták.* Mivel ellenállást tanúsított, gumibotot használtak és megbilincseltek, majd előállították a BRFK-ra. A csomagjai átvizsgálásakor az ő fényképevel ellátott, *Jan Stratilek* nevére szóló igazolványt találtak. *A válltáskában egy belga gyártmányú Browning típusú, 7,65 kaliberű, 24970-es számú pisztoly volt. A pisztolyban hat TS 52 jelű lőszer (öt a tárban, egy a csőben) volt, ezeket a nyomozók lefoglalták.*

A gyanúsított első kihallgatása

Stratilek, elmondása szerint, 1977. augusztus 8-án érkezett Magyarországra. *A célja az volt, hogy Jugoszlávián keresztül Kanadába disszidál.* Csehszlovákiában egy társával – aki jelenleg börtönbüntetését tölti – lopást követtek el, és ő a felelősségre vonás elől elmenekült.

Magyarországon akart hamis útlevelet szerezni, és ehhez a pénzt bűncselekmények elkövetése útján akarta előteremteni. Először a Lenin körút és a Rákóczi út sarkán lévő Közértet figyelte, de megállapította, hogy innen rendőri kísérettel szállítják a pénzt, ezért elállt a bűncselekmény végrehajtásától. Napokig tanulmányozta a Mártírok útján lévő 22. számú ABC-áruház pénzszállítását. Augusztus 26-án követte a pénzt szállító idős férfit, akinek a kezéből a 157 ezer forintot tartalmazó táskát kiragadta, és a lopott gépkocsival elmenekült. *A kihallgatás folyamán igyekezett a büntársát leplezni, többször megkísérelte a kihallgatását végző vizsgálótisztet félrevezetni.* Vallomásában előbb azt állította, hogy valamennyi bűncselekményt egyedül követte el, később pedig nem a tényleges tettestársról nyilatkozott. Kihallgatása közben gyakran ellentmondásokba keveredett. Ezek feltárása után csak annyit mondott, hogy büntársa egy Kálmán keresztnévű, büntetett előéletű fiatalember volt, akinek a lakhelyét nem tudja megjelölni, csak azt tudja, hogy a VII. kerületben van a lakása. Még folyt a kihallgatás, amikor a VII. Kerületi Rendőrkapitányság vezetőjének és beosztottjainak helyi és személyi ismerete alapján nagy valószínűséggel feltételezhető volt, hogy az állítólagos Kálmán azonos a 28 éves, többszörösen büntetett előéletű Berki Kálmán, VII. kerület, Klauzál utca 9. szám alatti lakossal. *Berkit a nyomozók a lakásán elfogták,* a házkutatáskor pedig 12 500 forintot találtak nála. Stratilek beismerte továbbá, hogy szeptember elején Berkivel együtt elhatározták, hogy újabb bűncselekményt követnek el. Megfigyelték a Nyugati pályaudvarnál lévő 62. számú postahivatalba történő pénzszállításokat, és szeptember 5-én 22 óra tájban egy lopott gépkocsival a posta közelében parkoltak. A pénzszállítást végző idősebb férfitől Stratilek elragadta a táskát, majd a lopott gépkocsival Berkivel együtt elmenekültek. Többnapos figyelés után a Ferenc körút 39. szám alatt lévő postát szemelték ki, és ott az ismertetett módon végrehajtották az újabb bűncselekményt. Még szeptember 13-án elloptak egy Škoda típusú gépkocsit, és azzal szeptember 15-én 19 órakor a postahivatal közelében parkoltak. A bűncselekmény elkövetése után ezzel a gépkocsival menekültek el. Stratilek vallomása szerint az utolsó két bűncselekményből származó zsákmányt megfelelte Berkivel, mivel azokat közösen hajtották végre.

A bizonyítékok

A Jan Stratilektől lefoglalt 7,65 mm kaliberű, Browning maroklófegyver szakértői vizsgálata kétséget kizáróan megállapította az azonosságot a Ferenc körúti postarablásnál használt pisztollyal. Az orvos szakértői összehasonlító vizsgálat a CP 51-31 forgalmi rendszámú gépkocsi hátsó ülésén talált vért azonosnak minősítette a Jan Stratilektől vett vérmintával. A gépkocsi első ülésén talált vér pedig a Berki Kálmántól vett vérmintával egyezett meg. *Berki orvosi vizsgálatakor megállapították, hogy a postajárat gépkocsivezetője által leadott egyik lövés őt érte. A lövedék a jobb felső karját átütve a bal térd alatt hatolt be a lábába. Mind Jan Stratilek, mind Berki Kálmán részben beismerő vallomást tett.*

Az összegezhető tanulságok

Új és konkrét jelenség, hogy a közrendre és a közbiztonságra veszélyes bűncselekmények elkövetői között egyre nagyobb szerepet játszanak a külföldi állampolgárok. Budapesten növekedett a munkanélküli, a könnyelmű életet választó, büntetlen és büntetett előéletű személyek száma. Tapasztalható, hogy az ilyen személyek között kialakul a bűnözői szolidaritás, egymás jogellenes tetteit és bűncselekményeit leplezik, sőt az elkövetésben is segítséget nyújtanak egymásnak. Tevékenységükben a társadalom és a rendőrség elleni szembenállás tapasztalható – esetenként szervezett és konspirált formákban is. Mindezek arra figyelmeztetnek, hogy a bűnüldöző szerveknek a bűnözés megelőzése, visszaszorítása és a felderítése érdekében az eddiginél erőteljesebben, hatékonyabban, az új körülményekre is tekintettel szükséges végezniük a munkájukat. A rendőri bűnüldöző munka során fel kell készülni a nagy létszámú, egyenruhás rendőri és nyomozói állomány tervszerű és koordinált igénybevételére is. Gondoskodni kell az igénybe vett állomány kellő mértékű, folyamatos tájékoztatásáról, megakadályozva a megalapozatlan hírek, mendemondák elterjedését. A rendőri intézkedéseket mindenkor, de különösen egy-egy súlyos bűncselekmény nyomozása során nagy körültekintéssel kell végezni. Helyes volt az intézkedő nyomozók eljárása a figyeltek személyek igazoltatásakor. Mindazonáltal a kellő körültekintés és elővigyázatosság hiánya vezethetett a rendőri intézkedés alatt álló személy szökési kísérletéhez. A mindenre elszánt fegyveres bűnözők elleni rendőri-nyomozói tevékenység során fokozott elővigyázatossággal, a mindenre kiterjedő biz-

tonsági rendszabályok megtartásával kell eljárni. A fegyveres elkövetőről a nyomozás különböző szakaszában készült fényképek és az elfogás körülményei is bizonyítják, hogy *a tanúk segítségével összeállított személyleírás, illetve a mozaikképek elkészítése és felhasználása szakszerű volt.*²¹

Az ügy szintén a pénzüintézetek (postahivatalok) elleni fegyveres rablások körébe tartozik, természetesen egyedi sajátosságokkal. Elmondható, hogy az elkövetők nagyobb forgalmú pénz kezelését lebonyolító intézeteket szemeltek ki és támadtak meg, ami a nagyobb kockázatra tekintettel igényelte a nagyobb szervezettséget és a társas elkövetést. További fontos jellemző, hogy valódi löfegyverrel követték el a bűncselekményeket, és azt a deliktum után a tettesek meg is tartották, elrejtve azt a következő bűncselekményhez. A bűncselekmény-sorozatból következtetni lehetett arra, hogy mindenre elszánt, vakmerő bűnözőkről van szó, így ez a verziók felállításakor szűkítési lehetőséget adott. Az összegyűjtött adatok értékelése, elemzése kapcsán a következő feltevéseket lehet felállítani és azokat ellenőrizve valamelyiket kizárni, vagy helyességüket megerősíteni:

- egy nagy forgalmú IX. kerületi postahivatalt kirabolnak, és a helyszínen a nyomozók lőszerhüvelyeket és lövedéknyomokat, valamint vérfoltot találnak;
- a szemtanúk szerint a férfi gépkocsival menekült el;
- a nyomozók két verziót állítanak fel, vagy magányos elkövetőről és egyszeri bűncselekményről van szó, vagy pedig több elkövetőről, akik szervezetten követik el az ilyen és hasonló fegyveres rablótámadásokat, ám a helyszínen talált vérfoltokból ítélve mindenképpen sor kerülhetett valamiféle ellenállásra, dulakodásra;
- a több szemtanútól beszerzett vallomásokból kiderült, hogy a menekülő fegyveres tettesre büntársa a megadott helyen gépkocsival várakozott, majd nagy sebességgel elhajtottak;
- a nyomozók a további adatgyűjtésből megtudják, hogy a közelmúltban hasonló módszerrel követték el erőszak kifejtésével járó vagyoni elleni bűncselekményeket, hasonló Škoda típusú lopott gépkocsikkal, s meg is találják az eltulajdonított, golyóval átlyukasztott gépkocsit, vérfoltokkal;
- ezzel megdőlt a magányos elkövető verziója, és megerősítést kapott a társas sorozatrablások verziója, amikor is érdemes az ügycsomagokban gondolkodni, és ezek figyelembevételével kell leleplezni az elkövetőket. Ám figyelemmel kell lenni arra, hogy a sérült bűnelkövetők még agresszívab-

²¹ Bodor Endre – Baranyó György: i. m. 99–103. o.

bá, vakmerőbbé válhatnak, így szükséges összehangolt és nagy létszámú rendőri erővel elfogni őket;

- az összehangolt és nagy létszámú rendőri erő hatékony bevetéséhez azonban szükség van megfelelő hálótervre. Megfelelő hálótervet a kritikus út meghatározásával, a cél eléréséhez legtöbb időt igénybe vevő munkasorozat felállításával készíthetünk.²² Az alapvető kritikus utat is olyan részekre, szakaszokra oszthatjuk, amelyek már párhuzamosan is elvégezhetők.²³ Jelen rablási ügy nyomozásánál például a kritikus vonal a bűncselekmény helyszínén talált lövedékek és töltényhüvelyek, vérfoltok azonosítása és az elkövető által használt maroklőfegyver és az inkriminált tőltények összetartozásának bizonyítása. A kritikus vonal másik szála a Škoda MB 1000 típusú, CP 51-31 forgalmi rendszámú személygépkocsiban talált vérfoltok azonosítása. A két eltérő vizsgálat eredményeit egymással kicserélve az egyes szakértői körök számára lehetővé teszi a pontosabb szakértői vélemény adását. Ezek felhasználásával a nyomozó hatóság jelentősen szűkítheti a potenciális elkövetők körét. Például azzal, hogy a fegyverszakértő megállapításai nyomán az orvos szakértő tudhatja, hogy a vérminta analízisekor egy veszélyes bűnöző vérmintájának a beazonosítása a cél, ami szintén a lehetséges elkövetői kör többé-kevésbé pontos behatárolására ad lehetőséget. Fontos megemlíteni, hogy a sérüléssel, halállal végződő fegyveres események szinte mindegyikénél együttműködik a fegyver- és az orvos szakértő. Az együttműködés gyakran már a helyszíni szemlén megkezdődik. A további kapcsolattartás során az orvos a testben keletkezett löcsatorna jellegéről, a bemeneti nyílás jellegzetességeiről informálja a fegyverszakértőt, az pedig az alkalmazott fegyver vagy lőszer technikai paramétereiről tud információt nyújtani. Esetenként közös munkával rekonstruálják egy-egy lövés körülményeit, és egyesített szakértői véleményt készítenek. A jó együttműködés nyomán kevesebb nyitott kérdés marad a szakvélemények elkészítése és összevetése után; az esetleges ellentmondások idejében történő feloldásával későbbi félreértések küszöbölhetők ki.²⁴ Ezáltal a nyomozás tervezése és a helyes verzió felállítása is gördülékenyebbé válik. Végül adódnak példák orvos és fegyverszakértői együttműködésre kutatási tevékenység idején is. Ilyen például a lövés által okozott szövettani elváltozások vizsgálata, a lövési anyagmaradványok kimutatása. Esetünkben Jan

²² Erre nézve lásd Illár Sándor (szerk.): Krimináltaktika. Tankönyv a Rendőrtiszti Főiskola hallgatói részére. BM Könyvkiadó, Budapest, 1983, 335. o.

²³ Erre nézve lásd Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: i. m. 415. o.

²⁴ Tóth István: i. m. 104–105. o.

Stratilek és Berki Kálmán lövedék által okozott szövettani elváltozásai és a lopott gépkocsiban talált hajszáltöredékek megerősítik azt az egyetlen helyes verziót, hogy ők követték el a bűncselekmény-sorozatot. További segítséget nyújthat a Škoda MB 1000 típusú lopott személygépkocsik körében végzett bűnelemzés, amely a gyanúsítottak elkövetési szokásaiba, módszereibe enged betekintést.

Összefoglalva a három postarablásos ügy tanulságait, a következőket állapíthatjuk meg:

- mindhárom bűncselekmény felderítésénél nagy jelentősége volt a nyilvánossághoz fordulásnak és a lakosság készséges együttműködésének;
- mindhárom deliktum esetében a költsékezési vonal, a feltűnő vagyongyapodás buktatta le az elkövetőket;
- mindhárom rablás előre jól megtervezettnek és kivitelezettnek nevezhető, amit fegyveresen követték el, így a szakértőkre jelentős szerep hárult.

Mindazonáltal a rendőrség az első ügyben elmulasztotta a forró nyomon üldözésben rejlő lehetőségek előnyeit kihasználni, így csak jóval később sikerült elfogni az elkövetőket. Mind a debreceni, mind a csepeli postarablásnál hiányosnak bizonyult a modusoperandi-nyilvántartás, ami hátráltatta a nyomozás gyorsabb befejezését. A debreceni és a csepeli ügyben is elmaradt a bűnügyi és közrendészeti szervek szoros együttműködése. A Ferenc körüti postarablás ügyének nyomozásakor azonban már beérték az előző bűnügyek nyomozásának tapasztalatai, és a páratlanul jól megszervezett operatív rendőri erők, a forró nyomos üldözés szakszerűsége, a közrendészeti és bűnügyi állomány szoros kooperatív munkája, az alapos bűnelemzés és az ügycsomagokban való gondolkodás, a professzionális módon kezelt modusoperandi-nyilvántartás és a kiváló mozaikkép előállítás a fegyveres elkövetőről, valamint a szakértők eredményes munkája gyors felderítést tett lehetővé.

EURÓPAI UNIÓ

A hónap eseményei
az EU belügyi együttműködése terén
(január)

2013. JANUÁR 1-JÉN EGY ÚJ TRIÓELNÖKSÉG KEZDTE MEG A MŰKÖDÉSÉT, amelynek első tagja Írország, egy olyan tagállam, amely ebben a szerepben tapasztaltnak mondható, hiszen negyven éve tagja az európai közösségnek és immár hetedszer tölti be az elnöki szerepet. Az új trióelnökség indulása azt is jelenti, hogy új 18 hónapos programot fogadott el az ír és a soron következő litván elnökség, illetve a trió záróelnökségét adó Görögország. A 2013 januárjától 2014 júniusáig tartó időszakra vonatkozó dokumentum két részre bontott, és a ciklusra vonatkozó operatív program mellett tartalmaz egy stratégiai keretet is, amelynek tartalmát a következő trióval is egyeztetették, hiszen olyan kérdések lesznek a napirenden, amiknek kapcsán a kontinuitás megteremtése létfontosságú. Igaz ez a jövőre nézve azért is, mert ez és a következő elnökségi trió az állandóságot képviseli majd 2014 májusában, amikor megtartják a következő európai parlamenti választásokat és egy új összetételű bizottság is feláll. A tagállamok sokat várnak Írországtól, elsősorban persze a gazdasági válság kezelése és a következő többéves költségvetési keret elfogadtatása terén. A trió elismeri, hogy a bővítés fontos terület, amely az Európai Unió stratégiai érdekeit is szolgálja. A csatlakozási szerződés ratifikálási eljárásainak sikeres lezárásától függően Horvátország 2013. július 1-jén az Európai Unió 28. tagállamává válik. A csatlakozáshoz ezután Izland áll a legközelebb. A külkapcsolati stratégiai megközelítés jelentősen nem változik. Az uniós migrációs és menekültügyi politikák hatékonysága felülvizsgálat tárgya lesz a bizottság által indított éves jelentési gyakorlatot megelőző időszakban, illetve az illegális migrációs nyomásra adott stratégiai válaszok is napirenden maradnak. A tanács a jövőben is külön figyelmet szentel a kísérő nélküli kiskorúak kérdésének. A schengeni térség kapcsán folyamatban lévő kérdések tisztázása mellett folytatódik a tagállamok által már többször sürgetett integrált határigazgatási modell kidolgozása, amelynek keretében a tanács az intelligens határellenőrzésre helyezi a hangsúlyt. Egy ideje már napirenden van a vízumpolitika felülvizsgálatának kérdése is, ezzel együtt persze kulcsfontosságú marad az unió gazdasági növekedését előmozdítani képes közös bevándorlási politika kidolgozása. Mivel a közös európai menekült-

ügyi rendszert támogató jogalkotási munka már majdnem befejeződött, az ír elnökségnek nagy szerepe lesz a folyamat lezárásában. Az európai információcsere-modell kapcsán még jelentős viták várhatók, a korábban már bemutatott bizottsági közlemény nem tartalmazott ambiciózus megoldásokat a terület fejlesztésére, illetve a jelenleg sem működő eszközök erőltetésével is próbálkozik (lásd a „svéd kerethatározat” alkalmazása). Az új uniós kábító-szer-stratégiához az első cselekvési terv kidolgozását már a ciprusi elnökség megkezdte, ezt az íreknek kell befejezniük. Az informatikai bűnözés és a kiberbiztonság egyre nagyobb nehézség elé állítja az európai informatikai rendszereket, ezért a tanácsban elkezdik egy belső és külső elemekre is kiterjedő stratégia kidolgozását, amelynek célja a kiberbűnözés visszaszorítása, illetve a kiberbiztonság fokozása, ennek keretében kiemelt cél az emberi jogok tiszteletben tartása. A rendészeti képzések uniós reformja nem várhat, az európai képzési séma kidolgozása fontos feladat. Az Europol szervezett bűnözés általi fenyegetettségre vonatkozó első, az új metodológia alapján felépített értékelő jelentése nyomán 2013-ban meghatározzák a második uniós szakpolitikai ciklus prioritásait a következő négy évre, e szerint zajlik majd közös erőfeszítéssel az első ciklus alapján biztosan hatékonyabb küzdelem a szervezett bűnözés különböző formái ellen. A hatékony pénzügyi nyomozások, vagyonvisszaszerzés, vagyonkezelés kérdése és az emberkereskedelem elleni küzdelem köztudottan fontos Írország számára, ennek megfelelően ezek a területek hangsúlyosan megjelennek az elnökségi programjában, és nemcsak igazságügyi, hanem belügyi vonalon is. A pénzügyi nyomozások és a vagyonvisszaszerzés, vagyonkezelés kapcsán nem tartják elég ambiciózusnak a jelenlegi uniós törekvéseket, az emberkereskedelem vonatkozásában az uniós stratégia egyik cselekvésének konkrét végrehajtására törekszenek. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 222. cikke alapján a bizottság és a főképviseelő benyújtotta javaslatát a terrortámadás, illetve természeti vagy ember okozta katasztrófa esetén felmerülő szolidaritási klauzula végrehajtásáról is. A tanácsnak erről meg kell állapodnia, a témakör belügyi érintettségű, de annak komplexitása miatt a dosszié az Általános Ügyek Tanácsa elé kerül majd. A három elnökség folytatja az uniós vámügyi szervek közötti, illetve a vámügyi szervek és más bűnüldöző szervek közötti együttműködés megerősítését célzó stratégiák végrehajtására irányuló jelenlegi munkát. A tanács megvizsgálja az egyes ügynökségek működésére vonatkozó új rendeletjavaslatokat, beleértve az új Europol- és új Eurojust-rendeletet, illetve az európai ügyészség létrehozásáról szóló javaslatot. Az új adatvédelmi keret megalkotása kapcsán is jelentős munka áll még az elnökségek előtt.

AZ EURÓPAI UNIÓ TANÁCSA ÍR ELNÖKSÉGÉNEK SZERVEZÉSÉBEN INFORMÁLIS BELÜGYMINISZTERI ÜLÉSRE KERÜL SOR JANUÁR 17–18-ÁN DUBLINBAN. Az ír elnökség központi témája a stabilitás, a növekedés és munkahelyek létrehozásának előmozdítása Európában, ehhez a migráció és az unión belüli mobilitás is hozzájárulhat. A migrációs politikát felül kell vizsgálni, annak figyelembevételével, hogy az erős illegális migrációs nyomás elleni biztonsági fellépés nem lehetetlenítheti el az unió gazdasági növekedését támogató mozgást. A migráció hasznos megjelenési formái szükségesek a versenyképesség növeléséhez és a fejlődéshez. A miniszterek a gazdasági válságnak az unió belső biztonságra gyakorolt hatásaival, illetve az ezekből származó nehézségekre adható adekvát válaszokkal is foglalkoztak. A vita a feketegazdaság káros hatásaira összpontosított, a pénzmosás elleni hatékonyabb fellépés szükségessége mellett kiemelve az eredményes pénzügyi nyomozások és a bűnös úton szerzett vagyon elvonásának fontosságát, az ennek garantálásához megfelelő uniós együttműködés erősítésének szerepét. A terrorizmus elleni küzdelem a közel-múltban Algériában bekövetkezett események okán is jelentős hangsúlyt kapott a tanácskozáson. A napirenden a Szíriában zajló események szerepeltek, de a menekültek számának növekedése mellett a kérdés biztonsági aspektusait is megvitatták a miniszterek, különös tekintettel a Szíriába és Maliba utazó és onnan az EU-ba visszatérő személyekkel kapcsolatos kockázatokra. A Száhel-övezet helyzete és ennek az unió belső biztonságára gyakorolt hatásai a következő, rendes tanácsülés napirendjén is szerepelnek majd.

Írországból évente megrendezik az úgynevezett *Fiatal társadalomformálók* versenyét, ezen tavaly körülbelül ötezer tanuló vett részt. Ezt 2012-ben a corki Davis College gimnázium nyerte a *Ne felejt el* kezdeményezéssel, amelyet néhány héttel később a diákok *Alan Shatter* ír igazságügy-miniszternek is bemutattak azt szorgalmazva, hogy októberi dátummal hozzon létre egy nemzeti eltűnt személyek napját Írországból. Ennek érdekében tizenkétezer aláírást is összegyűjtöttek. Alan Shatter felkarolta a kezdeményezést, ígéretet tett az eltűnt személyek napja ötletének terjesztésére Írország uniós elnöksége alatt, ennek érdekében felvetette a témát az informális tanács napirendjén. Az ír elnökség ismertette, hogy az idén először tart nemzeti napot, amely minden eltűnt személlyel (nemcsak az eltűnt gyermekekkel) foglalkozik. Ennek célja a figyelemfelhívás, a rendelkezésre álló védelmi, támogatási lehetőségek propagálása. A kormányzat külön egységet szentel ennek a kérdésnek a közigazgatásban, emellett azonban fontosnak tartják a civil társadalom, főként a fiatalok, diákok bevonását. Az ír elnökség kezdeményezi egy hasonló, uniós nap elindítását, ennek támogatására felkérlik a tagállamokat.

EURÓPAI UNIÓ

EGYELŐRE ELÉG ALACSONY KAPACITÁSSAL, DE AZ EUROPOLNÁL MEGKEZDTE MŰKÖDÉSÉT A SZÁMÍTÁSTECHNIKAI BŰNÖZÉS ELLENI EURÓPAI KÖZPONT, amely 2013. január 11-től támogatást nyújt a tagállamoknak. A központ a szervezett bűnözési csoportok által folytatott, a gyermekek szexuális kizsákmányolására, jogellenes online gazdasági érintettségű tevékenységekre és az olyan bűncselekményekre összpontosít, amelyek az EU-n belüli kritikus infrastruktúrákat és információs rendszereket érintik. A központ elősegíti a kutatás-fejlesztést, valamint a bűnüldöző szervek, a bírák és az ügyészek képzését, továbbá az Europol eredeti profiljának a lehető legnagyobb mértékben történő hasznosítása érdekében is fenyegetésvértékelést végez. A központ emellett információs kikötőként kíván szolgálni a számítástechnikai bűnözéssel kapcsolatos európai adatok számára, továbbá igyekszik technikai támogatást nyújtani az uniós országoknak. Természetesen operatív támogatást is végez majd, valamint magas szintű műszaki, elemzői és igazságügyi szakértelmet kínál a közös nyomozásokhoz.

AZ EURÓPAI BIZOTTSÁG BELÜGYI FŐIGAZGATÓSÁGA ÁLTAL FELÁLLÍTOTT ÉS MŰKÖDTETETT RAN-HÁLÓZAT célja, hogy egyfajta ernyőszervezetként funkcionáljon a radikalizáció elleni küzdelemmel foglalkozó szervezetek, csoportok, intézmények számára. A hálózat mandátuma egyelőre 2015-ig tart. A kezdeményezés elsősorban a civil szférát célozza, de néhány találkozóra a kormányzati szektor képviselői is meghívást kapnak. A szervezet a gyakorlati szakemberek információcserejét tekinti alapvető feladatának, ez által a jövőben ezek a szakemberek megfelelő szakpolitikai tanácsokkal szolgálhatnak a kormányzati, politikai szint számára is. Eddig nyolc munkacsoport kezdte meg működését a RAN ernyője alatt két-két tagállami szakértő vezetésével. A munkacsoportok tevékenysége élesen nem elhatárolható, többségük két-három másikkal együttműködve, egymás tapasztalatait átvéve nyújthat jelentősebb hozzáadott értéket. Az Európai Bizottság szervezésében 2013. január 29-én megrendezett konferencia célja az volt, hogy a radikalizáció elleni küzdelemben érintett kormányzati és civil szakértőket egy asztalhoz ültesse, illetve az illetékes tagállami politikai döntéshozók eszmecsereit folytathassanak a RAN keretében eddig elvégzett munkáról és a továbblépés lehetőségeiről. A konferencia előtti napon a bizottság találkozót szervezett a RAN-munkacsoportok vezetőinek és résztvevőinek. A bizottság által készített vitadokumentum mellett, amely alapvetően átfogó, szakpolitikai ajánlásokat tartalmazott, a RAN-munkacsoportok mindegyike elkészített egy áttekintő dokumentumot a saját eddigi tevékenységéről, illetve szakpolitikai

EURÓPAI UNIÓ

ajánlásairól, jövőbeni elképzeléseiről, lehetőségeiről. A bizottság tervei szerint a konferencia eredményei, illetve ezek a dokumentumok a területre vonatkozó új, uniós szakpolitikai kezdeményezéseknek, így egyebek között az öszre tervezett bizottsági közleménynek az alapjai lesznek. A konferencián a belügyi vezetés mellett a Terrorelhárítási Központ és az Alkotmányvédelmi Hivatal vezetője is részt vett.

2013. JANUÁR 29-ÉN KÖZÖS EURÓPAI AKCIÓT TARTOTTAK A FIMATHU PROJEKT KERETÉBEN, ennek nyomán egy jelentős embercsempész hálózatból százhárom embert fogtak el, tízet Magyarországon, közülük hatnak az esetében az előzetes letartóztatást is kezdeményezték. A közös műveletet az Europol támogatásával és koordinációjával bonyolították le, és több mint ezerkétszáz rendőr vett részt benne, az akció során száztizenhét házkutatást végeztek. A letartóztatások a korai órákban történtek Horvátországban, Csehországban, Franciaországban, Németországban, Görögországban, Lengyelországban, Szlovákiában, Törökországban, Koszovóban és Magyarországon, de egyéb intézkedéseket fogatosítottak Svájcban és Ausztriában is. A hálózat Afganisztánból, Irakkól, Pakisztánból, Szíriából és Törökországból toborozta az illegális migránsokat, a tartózkodásukat gyakran érdekházasságokkal legalizálták. A tárgyi bizonyítékok mellett jelentős összegű készpénz lefoglalására is sor került az akcióban. A magyar rendőrség által korábban kiadott elfogatóparancs alapján Szlovákiában elfogtak egy szlovák állampolgárságú koszovóit, aki 2009 októberében a tizennyolc koszovói illegális migráns határátlépését szervezte meg a Tiszán keresztül, közülük tizenhatan a folyóba fulladtak.

Összeállította: Szabó Adrienn

Ára: 530 Ft

